

JACEK CHACHAJ

ROZWÓJ SIECI PARAFIALNEJ W DEKANACIE ZATOR DO KOŃCA XVI WIEKU

Niniejszy artykuł jest owocem pracy podjętej w ramach badań nad siecią parafialną w średniowiecznej Polsce¹. Ukazuje on powstanie i rozwój terytorialnej struktury parafialnej w dekanacie Zator.

Terytorium opisywane w artykule obejmuje najwcześniej uchwytny źródłowo zasięg dekanatu zatorskiego z 1325 r. W skład interesującego nas terytorium wchodziły wówczas na północy tereny garbu tenczyńskiego (po Płazę i Żarki na północnym zachodzie), część doliny Rudawy od Krzeszowic do Szczeglic i niewielki obszar na północ od Rudawy. W swej centralnej części dekanat obejmował odcinek doliny Wisły od rejonu Przepiszowa aż po okolice Krakowa (wsie Bodzów, Kostrze i Skotniki należące do parafii tyńieckiej). Na południe od Wisły zachodnią granicę dekanatu wyznaczał wododział Soły i Skawy, zaś wschodnią – linia biegnąca na wschodnim brzegu Skawinki. Południowe krańce omawianego terenu wyznaczał zasięg terenów zamieszkałych. W późniejszych latach obszar dekanatu ulegał uszczupleniu².

Ramy chronologiczne pracy obejmują okres od początku rozwoju organizacji kościelnej w Polsce do spisania wizytacji biskupa J. Radziwiła, która na interesującym nas terenie miała miejsce w 1598 r. Z jednej strony jest to pierwsze źródło przekrojowe, nie zawierające dużych luk, z drugiej strony schyłek

¹ W sposób najpełniejszy literaturę dotyczącą badań nad siecią parafialną przedstawił E. Wiśniowski, *Badania nad początkami i rozwojem średniowiecznej sieci parafialnej na ziemiach polskich*, „Annales UMCS”, 45 (1990) sectio F, s. 43-54. Z późniejszych prac dotyczących tej tematyki należy wymienić prace: J. Laberschek, *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie lelowskim do 1500 r.*, w: *Księga jubileuszowa stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983)*, Kielce 1986, s. 231-246; M. Lądzi, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w dekanacie Lelów*, Lublin 1993 (mps); E. Gdula, *Rozwój sieci parafialnej w archidiaconacie krakowskim w latach 1325-1358*, Lublin 1994 (mps); L. Poniwowski, *Kształtowanie się sieci parafialnej w dekanacie Wysocice w średniowieczu*, „Roczniki Humanistyczne”, 43 (1995) z. 2, s. 5-57.

² Dokładne omówienie zmian granic administracji kościelnej i państwowej na omawianym terenie od XII do XV w. – J. Chachaj, *Powstanie dekanatów w diecezji krakowskiej*, „Roczniki Muzeum w Gliwicach”, 11/12 (1977) s. 9-20.

XVI w. wyznacza koniec procesu rozwoju sieci parafialnej na omawianym obszarze.

W artykule wykorzystano źródła pisane i niepisane, przy czym znacznie większą rolę odgrywają te pierwsze. Należy je podzielić na trzy kategorie: dokumenty fundacyjne i erekcyjne; źródła przekrojowe oraz przypadkowe wzmianki.

Dokument fundacyjny określał uposażenie powstającej parafii będące gwarancją jej funkcjonowania. Dopiero, gdy istniały podstawy materialne działania parafii wystawiano dokument erekcyjny, przekazujący nowemu kościołowi pełnię praw duszpasterskich³. Dla interesującego nas terenu zachował się tylko jeden dokument fundacyjny, który jest jednocześnie erekcyjnym. Został on wystawiony dla parafii Tłuczań w 1353 roku⁴. Posiadamy też informacje o istnieniu kopii dokumentu fundacyjnego parafii Inwałd z 1318 r.⁵, oraz dokumentu erekcyjnego parafii Zembrzyce z 1533 roku⁶.

Źródła przekrojowe zawierają listy parafii i kościołów filialnych istniejących w pewnym określonym czasie. Najstarszy taki spis jest wykazem dziesięciny papieskiej. Pochodzi on z 1326 r. i podaje dane za rok 1325⁷.

Kolejne spisy dziesięciny papieskiej pochodzą z lat 1327, 1350, 1354 i 1355⁸. Z tego okresu pochodzi też inne źródło przekrojowe – wykazy świętopietrza. Pierwszy z nich spisany w 1328 r., tak jak spisy dziesięciny papieskiej dotyczy roku poprzedniego⁹. Kolejne (niektóre w dużym stopniu niekompletne) sporządzono w latach 1334-1358¹⁰. Dwa ostatnie posiadamy dla 1373 i 1374 roku¹¹. Stwierdzono brak kilku parafii w wymienionych wyżej spisach dotyczących różnych terenów diecezji krakowskiej¹², lecz dla obszaru dekanatu zatorskiego wykazy z lat 1325-1358 wydają się być dokładne. Wyraźne luki da się natomiast stwierdzić w spisach z 1373 i 1374 r. Nie można

³ E. Wiśniewski, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu*, Warszawa 1965, s. 11.

⁴ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (dalej cyt. KDM), t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 234, s. 278.

⁵ J. Lepkowski, *Przegląd zabytków przeszłości w okolicach Krakowa*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego”, poczet 3, 5 (1861) s. 234.

⁶ S. Heumann, *Wiadomość o parafii Zembrzyce*, wyd. 2, Kraków 1898, s. 23.

⁷ *Monumenta Poloniae Vaticana* (dalej cyt. MPV), wyd. J. Ptaśnik, t. 1, Kraków 1913, s. 127-131.

⁸ MPV, t. 1, s. 198-202, 327-331, 380, 392-393, 408-409, 428, 435.

⁹ MPV, t. 1, s. 300-301.

¹⁰ MPV, t. 1, s. 353-354, 370-371, 380-381, 384, 393, t. 2, Kraków 1914, s. 173-174, 178, 180-185, 187-188, 192-193, 195, 201, 202, 204, 211-214, 221-223, 230-231, 233, 239-240, 242, 248-249, 251, 257-259, 265-267, 272-273, 275, 280, 283, 288-290, 295-297.

¹¹ T. Gromnicki, *Świętopietrze w Polsce*, Kraków 1908, s. 314-323, 332-335.

¹² Wiśniewski, *Rozwój sieci parafialnej*, s. 12.

udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie czy nowe parafie od razu wciągnano do spisów. Na omawianym terenie mamy przykład dość szybkiego odnotowania nowej parafii¹³.

Dla XV w. źródło przekrojowe stanowi trzynomowy *Liber beneficiorum* J. Długosza, spisany w l. 1470-1480¹⁴. Niestety teren dekanatu zatorskiego opisany jest w tym źródle niedokładnie, w sposób niepełny i często błędnie.

Z XVI w. posiadamy cały szereg rejestrów kontrybucji o różnej dokładności. Miały one stanowić podstawę określenia wysokości podatków płaconych przez duchowieństwo w zależności od uzyskiwanych dochodów. Poszczególne granice przekrojów stanowią daty 1513¹⁵, 1527¹⁶, 1529¹⁷, 1539¹⁸, 1561¹⁹,

¹³ Parafia Tlucań pojawiła się w wykazach dziesięciny papieskiej dwa lata, zaś w spisach świętopietrza trzy lata po swym powstaniu, KDM, t. 1, nr 234, s. 278; MPV, t. 2, s. 280, 435.

¹⁴ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1-3 (*Opera omnia*, t. 7-9), wyd. A. Przeździecki, Kraków 1863-1864 (dalej cyt. LB). Były to księgi opisujące dochody instytucji kościelnych, kapituł klasztornych oraz parafii z obszaru diecezji krakowskiej. Zob. Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej*, s. 13.

¹⁵ Jest to rok spisania *Regestrum contributionis per unum fertonem de marca argenti ad clerum anno 1513 laudate ut sequitur*, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej AKM), nr 1; dalej oznaczanego: RC (1513).

¹⁶ Dokonano wtedy otaksowania dochodów parafii, spisane w tzw. *Liber retaxationum*, AKM, nr 2; dalej: LR (1527). Obydwa spisy z 1513 i 1527 r. wymieniają parafie w identycznej kolejności, powtarzając przy tym te same błędy. Polegają one głównie na wymienianiu parafii zanikłych, takich, które zmieniły siedzibę lub przynależność dekanalną. Przykłady: *Rotor* (RC 1513, f. 37) i *Rector de hermani villa* w tym samym miejscu (LR 1527, f. 82), mimo występowania tożsamego z *Villa Hermani* Przeciszowa (RC 1513, f. 37; LR 1527, f. 83); *Sobiechowa* z dopiskiem *non est* (RC 1513, f. 37) i *Sobiechowa* (LR 1527, f. 83) mimo zaniku parafii w Sobotowej tj. Zygodowicach; *Jarczewo* z dopiskiem *non est* (RC 1513, f. 37) i *Jaroshowo* (LR 1527, f. 83) mimo przeniesienia parafii do Kleczy. *Villa Zayfredy* (RC 1513, f. 37) i *Villa Zayfredi* (LR 1527, f. 83) mimo odnotowania Zebrzydowic także w dekanacie Skawina (RC 1513, f. 35, LR 1527, f. 77). Regulice odnotowane błędnie dwukrotnie w dekanacie Zator (RC 1513, f. 37, 38 – z dopiskiem *Taxata sub decanatu novi monte*; LR 1527, f. 83, 84) mimo właściwego zapisania parafii w dekanacie Nowa Góra (RC 1513, f. 41; LR 1527, f. 93); *Villa Mathie* z dopiskiem *Radocza est taxata* (RC 1513, f. 37) i *Villa Mathie* (LR 1527, f. 83) mimo odnotowania Radoczy (RC 1513, f. 37; LR 1527, f. 82); *Karbowiczi* skreślone (RC 1513, f. 37) i *Bachowice* (LR 1527, f. 84) mimo zaniku parafii w Bachowicach; Leńcze jako *Lyncze* odnotowane błędnie w dekanacie zatorskim, zamiast w skawińskim (RC 1513, f. 38), ten sam błąd powtórzony w 1527 r. (LR 1527, f. 84); Krzeszów odnotowany dwukrotnie jako *Crzeskowo* (RC 1513, f. 36) i jako *Kreshowo* (RC 1513, f. 38) oraz w 1527 r. jako *Creshow* (LR 1527, f. 80) i jako *Krzeshow* (LR 1527, f. 84); Rybna odnotowana dwukrotnie w 1513 r. (RC 1513, f. 62 i 63) lecz tylko raz w 1527 r. (LR 1527, f. 98).

¹⁷ *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z 1529 r.* (tzw. *Liber Retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968. Dalej cyt. LR (1529). Jest to źródło o wiele większej wartości niż dwie poprzednie księgi. Zob. wstęp do wydania.

¹⁸ Księga z tego roku – *Regestrum contributionis duplae iuxta taxam antiquam [...] ad annum 1539*, AKM, nr 4; dalej: RC (1539).

¹⁹ Data spisania *Liber contributionis ex anno 1561*, AKM, nr 5; dalej: LC (1561).

1577²⁰ i 1581²¹. Ostatnim źródłem przekrojowym dla XVI w. jest Wizytacja Radziwiłłowska spisana dla interesującego nas terenu w 1598 roku²². Na omawianym obszarze nie stwierdziliśmy w tym źródle braku żadnej parafii. Wobec licznych luk w *Liber beneficiorum* Długosza Wizytacja Radziwiłłowska stanowi dla naszej pracy często podstawowe źródło.

Ponieważ poza kilkoma przypadkami nie posiadamy informacji o dokumentach fundacyjnych i erekcyjnych opisywanych parafii, dla ustalenia *terminus ante quem* ich powstania wykorzystujemy przypadkowe wzmianki o kościele, plebanie lub faktach, które mogłyby wskazywać na istnienie kościoła²³. Wzmianki te pochodzą zarówno ze źródeł dokumentowo-aktowych, jak i narracyjnych.

Do źródeł niepisanych należy zaliczyć materiał architektoniczny, częściowo odkryty przez archeologów. Pozwala on czasem datować powstanie budynku sakralnego na jakiś okres. W przypadku dekanatu zatorskiego ten typ źródeł okazał się przydatny w przypadku kościołów w Tyńcu i Rudawie.

W pracy wykorzystano metodę badawczą uwzględniającą wezwanie kościoła, okręg parafialny, stosunki dziesięcinne, uposażenie plebana, patronat oraz sytuację osadniczą. Metoda ta rozwijała się począwszy od pracy P. Szafra²⁴, który oparł swoje ustalenia głównie o patronat kościołów, zaś w sposób najpełniejszy została opracowana (analiza uposażenia, okręgu parafialnego, patronatu) oraz omówiona przez E. Wiśniowskiego²⁵.

Teren objęty przez średniowieczny dekanat zatorski liczył według ustaleń T. Ładogórskiego 2055 km kw.²⁶, z czego jednak aż 731 km kw., czyli 35,6 % obszaru przypadało na ziemie bezludne²⁷. Terytorium to było niejednolite pod względem ukształtowania powierzchni, budowy geologicznej, warunków

²⁰ Powstanie kolejnej księgi tzw. *Liber contributionis ex anno 1577*, AKM, nr 6; dalej: LC (1577).

²¹ Spisano wtedy łany poszczególnych wsi grupując je parafiami, zob. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, opisana przez Adolfa Pawińskiego, t. 3, *Małopolska*, w: *Źródła dziejowe*, t. 14, Warszawa 1886 (dalej cyt. ŻD).

²² *Wizytacja biskupa J. Radziwiłła*, 1598, Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie, AV Cap. nr 17. (dalej cyt. WR).

²³ Przykład Spytkowic, gdzie źródło nie wspomina o kościele, lecz o odprawianiu mszy.

²⁴ P. Szafra, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958.

²⁵ Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej*, s. 14-16, 19-24; B. Kumor, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce południowej do końca XVI wieku*, „Prawo Kanoniczne”, 6 (1963) nr 1-4, s. 441-532. W tej pracy autor przeprowadził dokładną datację całego szeregu wezwań kościołów, jednak część tych ustaleń wydaje się zbyt daleko idącą.

²⁶ T. Ładogórski, *Studia nad zaludnieniem Polski XIV wieku*, Wrocław 1958, s. 203-204. Do obszaru dekanatu zatorskiego podanego przez Ładogórskiego (1947 km kw.) należy doliczyć teren czterech parafii dekanatu nowogórskiego (Krzyszowice, Rudawa, Rudno, Zalas), które pierwotnie należały do dekanatu Zator.

²⁷ Tamże, s. 204.

glebowych i szaty roślinnej. Różnice te prowadziły do dysproporcji w rozwoju osadnictwa, a co za tym idzie, także sieci parafialnej. Mówiąc o średniowiecznym krajobrazie naturalnym musimy mieć także na uwadze ogólne zmiany klimatyczne. W X i XI w. na ziemiach polskich dominował klimat o cechach kontynentalnych, ciepły i suchy. Od XII w. ulegał on wpływowi oceanicznemu, stając się coraz chłodniejszym i wilgotnym. Proces ten trwał aż po XVII wiek²⁸. Główną różnicę w krajobrazie minionych wieków w stosunku do krajobrazu dzisiejszego stanowiła znacznie większa liczba obszarów leśnych²⁹. W terenach górskich, jakie w znacznej mierze obejmował dekanat zatorski, odgrywało to szczególnie ważną rolę. Dekanat zatorski powstał na terenie kilku jednostek fizyczno-geograficznych rozłożonych równoleżnikowo. Od północy obszar dekanatu obejmował kolejno Wyżynę Małopolską (w jej składzie tereny Wyżyny Śląskiej i Krakowskiej), pas Kotlin Podkarpackich i Karpaty (reprezentowane przez Pogórze Beskidzkie i Beskidy). Każda z wymienionych krain reprezentuje specyficzne warunki klimatyczne i glebowe³⁰, lecz ogólnie rzecz biorąc teren dekanatu zatorskiego stwarzał dobre warunki dla osadnictwa. Na podstawie obliczeń Ładogórskiego, dotyczących gęstości zaludnienia w XIV w.³¹, daje się zauważyć nierównomierny stopień rozwoju osadnictwa na omawianym terenie. Najgęściej zaludnione były obszary zachodnie i krańce północno-wschodnie. Najslabiej – zalesione tereny północno-zachodnie, skraj Pogórza Beskidzkiego na wschód od Skawy i rejony górskie.

Dzieje podziałów administracji kościelnej i państwowej interesującego nas obszaru zostały w sposób pełny opisane w innym miejscu³². Istotne znaczenie dla naszych rozważań miał fakt istnienia podziału dekanatu zatorskiego na część śląską i krakowską. W XIV w. pierwsza z nich obejmowała część południowo-zachodnią omawianego terenu (ziemie leżące w dolinie Skawy i wąski pas na południowym brzegu Wisły sięgający aż po Skawinkę). Część krakowska dekanatu zatorskiego składała się z obszarów położonych na północ od Wisły, jego krańców wschodnich oraz tak zwanej enklawy trzebolskiej, czyli terytorium otoczonego przez granice Śląska, leżącego na zachód od Skawinki, na południe od Wisły i wschód od Skawy.

²⁸ M. Klimaczewski, *Warunki geograficzne rozwoju Małopolski, w: Kraków i Małopolska przez dzieje*, red. C. Bobińska, Kraków 1970, s. 11.

²⁹ Tamże, s. 14.

³⁰ Tamże, s. 16-17, 22-27.

³¹ Ładogórski, dz. cyt., s. 195, 203-204.

³² Chachaj, dz. cyt., s. 10-17.

1. KOŚCIOŁY POWSTAŁE DO 1325 ROKU

Poza kościołem w Tyńcu, którego powstanie umieszcza się w sposób zgodny w XI w.³³, najstarsze wzmianki źródłowe dotyczące istnienia kościołów na terenie dekanatu zatorskiego pochodzą z XIII wieku³⁴. Spisy dziesięciny papieskiej z lat 1326 i 1327, oraz wykaz świętopietrza z 1328 r. wymieniają w dekanacie zatorskim 37 kościołów³⁵ (w tym filialny w Wadowicach)³⁶. Dane o 36 kościołach parafialnych istniejących na omawianym terenie w 1325 r. zawarte są w tabeli I.

Tabela I. Najstarsze parafie dekanatu zatorskiego³⁷.

Nazwa parafii	Pierwsza wzmianka lub wskazówka źródłowa o parafii	Uposażenie w 1325 roku w grzywnach	Okręg parafialny	Patronat	Wezwanie
Barwałd	1318-MPV, t.1, s. 61.	2,5 g.	(3-5)	(król)	(Wniebowz. NMP)
Czernichów	1325-MPV, t.1, s.130.	6 g.	6	pryw.	Św. Trójca
Frydrychowice	1325-MPV, t.1, s.128.	2,5 g.	1	pryw.	(Św. Michał Archanioł)
Gieraltowice	1325-MPV, t.1, s.128.	3,5 g.	1	pryw.	(Św. Marcin)
Głębowice	1325-MPV, t.1, s.128.	2,75 g.	(2)	pryw. ³⁸	(Św. Maria Magdalena)
Graboszyce	1325-MPV, t.1, s.129.	1,5 g.	(1)	pryw.	(Św. Andrzej Apostoł)
Inwałd	1318-kopia dok.erekc.	1,25 g.	(2)	pryw.	(Narodzenie NMP)
Jaroszowice	1325-MPV, t.1, s.129.	3 g.	?	?	?
Krzeszowice	1325-MPV, t.1, s.131.	4 g.	3	duch.	Św. Marcin
Krzęcin	1325-MPV, t.1, s.130.	1,5 g.	(5-6)	duch.	Wniebowzięcie NMP
Liszki	1325-MPV, t.1, s.131.	2 g.	4	duch.	Św. Mikołaj
Morawica	ok. 1250 – Cuda Św. Stanisława	25 g. ³⁹	12	pryw.	Św. Bartłomiej
Mucharz	1325-MPV, t.1, s.129.	15 g.	3? (12)	duch.	Narodzenie NMP

³³ Zob. opis kościoła tyńckiego niżej.

³⁴ Spytkowice – 1229, Woźniki – 1242, Morawica – około 1250.

³⁵ MPV, t. 1, s. 127-131, 198-202, 300-301. Wykaz dziesięciny papieskiej z 1327 r. notuje także po raz pierwszy nowy kościół w Zalesie, który jednak jako świątynia nowej fundacji zostanie omówiony niżej.

³⁶ MPV, t. 1, s. 130.

³⁷ Dane dotyczące wielkości okręgu parafialnego, patronatu i wezwania pochodzą z końca XV w. W nawiasach zaznaczono informacje z XVI w.

³⁸ Pierwotnie być może patronat książęcy, gdyż wieś należała jeszcze w XIV w. do książąt oświęcimskich. KDM, t. 4, nr 1308, s. 54-55.

³⁹ MPV, t. 1, s. 130 podaje uposażenie parafii w 1325 r. w wysokości 12 grzywien. Rok później MPV, t. 1, s. 201 już 25 grzywien. Ponieważ Morawica była parafią dwuplebańską przyjmujemy to drugie uposażenie, zaś 12 grzywien z 1325 r. traktujemy jako uposażenie tylko jednego z plebanów.

1	2	3	4	5	6
Nidek	1325-MPV,t.1,s.129.	1,5 g.	(1)	pryw.	(Św. Szymon i Juda)
Palczowice	1325-MPV,t.1,s.131.	0	1	pryw.	Św. Jakub
Piotrowice	1325-MPV,t.1,s.128.	3,5 g.	1	książ.	(Św. Piotr i Paweł)
Pobiedr	1325-MPV,t.1,s.129.	1 g.	7	pryw.	Wszyscy Święci
Polanka	1325-MPV,t.1,s.128.	7 g.	(1)	pryw.	(Św. Mikołaj)
Poręba Żegoty	1325-MPV,t.1,s.131.	3 g.	2	pryw.	(Św. Marcin i Małgorzata)
Przeciszów	1325-MPV,t.1,s.127.	2,5 g.	1	pryw.	Św. Jan Chrzyciel
Przeginia	1325-MPV,t.1,s.130.	5 g.	4?	?	?
Radocza	1325-MPV,t.1,s.129.	1,5 g.	(1)	pryw.	(Św. Klemens)
Radziszów	1325-MPV,t.1,s.129.	3 g.	1?	duch.	(Św. Wawrzyniec i Katarzyna)
Regulice	1325-MPV,t.1,s.129.	2,75 g.	2	duch.	Św. Wawrzyniec
Rudawa	1325-MPV,t.1,s.130.	20 g.	9	duch.	Wszyscy Święci
Sanka	1325-MPV,t.1,s.131.	3 g.	2?	pryw.	(Św. Jakub Apostoł) ⁴⁰
Spytkowice	1229-Kron.Ks.Pol.	6 g.	3	książ.	Św. Katarzyna
Stronie	1325-MPV,t.1,s.130.	2 g.	?	?	?
Tyniec	1325-MPV,t.1,s.130.	7 g.	8?	duch.	Św. Andrzej Apostoł
Wieprz	1325-MPV,t.1,s.128.	6 g.	2	pryw.	(Wszyscy Święci)
Witanowice	1325-MPV,t.1,s.128.	3 g.	3	pryw.	Św. Mikołaj
Wola Radziszowska	1325-MPV,t.1,s.130.	2 g. 7 sk.	2	duch.	Narodzenie NMP
Woźniki	1242-KDM,t.2,nr 419	2,5 g.	5	duch.	NMP
Zator	1325-MPV,t.1,s.127.	5 g.	7?	Książ.	(Św. Jerzy)
Zebrzydowice	1325-MPV,t.1,s.129.	2,5 g.	(2)	pryw.	(Św. Marcin)
Zygodowice	1325-MPV,t.1,s.128.	1,5 g.	?	?	?

Pierwsze, co szczególnie zwraca uwagę, to ogromne dysproporcje w wysokości uposażenia poszczególnych parafii. Średnie uposażenie w dekanacie Zator wynosiło wówczas 4,5 grzywny. Istniały jednak parafie znacznie odbiegające dochodami plebana od tej liczby. Wspomniane różnice ukazuje tabela II, w której parafie istniejące na terenie dekanatu zatorskiego uszeregowano według wysokości uposażenia.

⁴⁰ LB, t. 2, s. 45 zawiera tę informację, lecz jest to szesnastowieczny dopisek.

Tabela II. Uposażenie parafii dekanatu zatorskiego w 1325 r.

Nazwa parafii	Wysokość uposażenia	Uposażenie wobec średniej w dekanacie (4,5 grzywny = 100%)	Nazwa parafii	Wysokość uposażenia	Uposażenie wobec średniej w dekanacie (4,5 grzywny = 100%)
Morawica	25 g.	555,6	Glębowice	2,75 g.	61,1
Rudawa	20 g.	444,4	Regulice	2,75 g.	61,1
Mucharz	15 g.	333,3	Barwałd	2,5 g.	55,6
Tyniec	7 g.	155,6	Frydrychowice	2,5 g.	55,6
Polanka	7 g.	155,6	Przeciszów	2,5 g.	55,6
Czernichów	6 g.	133,3	Woźniki	2,5 g.	55,6
Spytkowice	6 g.	133,3	Zebrzydowice	2,5 g.	55,6
Wieprz	6 g.	133,3	Wola Radziszowska	2 g. 7 sk.	50,9
Przeginia	5 g.	111,1	Liszki	2 g.	44,4
Zator	5 g.	111,1	Stronie	2 g.	44,4
Krzeszowice	4 g.	88,9	Graboszyce	1,5 g.	33,3
Gieraltowice	3,5 g.	77,8	Krzęcin	1,5 g.	33,3
Piotrowice	3,5 g.	77,8	Nidek	1,5 g.	33,3
Jaroszowice	3 g.	66,7	Radocza	1,5 g.	33,3
Poręba Żegoty	3 g.	66,7	Zygodowice	1,5 g.	33,3
Radziszów	3 g.	66,7	Inwałd	1,25 g.	27,8
Sanka	3 g.	66,7	Pobiedr	1 g.	22,2
Witanowice	3 g.	66,7	Palczowice	0	0

Wyróżniono parafie o uposażeniu wyższym od średniej.

Wyraźnie da się zauważyć grupa trzech najlepiej uposażonych parafii (Morawica, Rudawa, Mucharz), z których każda miała uposażenie przynajmniej trzykrotnie wyższe od średniej. Grupa ta skupiała 37 % całych dochodów plebańskich w dekanacie. Drugą grupę stanowi siedem kolejnych parafii (Tyniec, Polanka, Czernichów, Spytkowice, Wieprz, Przeginia, Zator), których dochody były niższe od trzech najbogatszych, lecz wyższe od średniej w dekanacie. Owych siedem średnio uposażonych parafii skupiało 26 % całości uposażenia parafii dekanatu zatorskiego. Zatem dziesięć wysoko i średnio uposażonych parafii (co stanowiło 27,8 % ogólnej liczby istniejących wtedy na omawianym terenie parafii) miało w sumie 63 % uposażenia wszystkich parafii dekanatu.

Ponieważ różnice w wysokości uposażenia stanowią najpewniejszy ślad dotyczący powstania omawianych parafii w różnych okresach, możemy się

spodziewać, że wśród wyżej wymienionych dziesięciu kościołów znajdują się najstarsze.

Parafia w **Morawicy** miała w 1325 r. najwyższe uposażenie na terenie dekanatu zatorskiego. Tutejsza parafia była dwuplebańska. Dwóch plebanów notują tu źródła pochodzące tak z XIV⁴¹, jak z XV wieku⁴². Sam ten fakt może przemawiać za wczesną metryką parafii⁴³. W czasach Długosza stał w Małej Morawicy kościół z białego kamienia pod wezwaniem Świętego Bartłomieja. Parafia miała największy spośród podanych przez Długosza okręgów parafialnych na omawianym terenie. Obejmował on 12 wsi⁴⁴. W XVI w. parafia obejmowała taką samą liczbę wsi, choć okręg parafialny różnił się nieco od dłuższego⁴⁵.

W XV w. cała parafia należała do różnych rodzin herbu Topór⁴⁶. Ponieważ wiemy, że Toporczykowie pisali się z Morawicy przynajmniej od początku XIII w.⁴⁷ możemy przypuszczać, że mamy w tym przypadku do czynienia z parafią rodową. Być może obejmowała ona pierwotnie całość dóbr Starzów – Toporczyków w tym rejonie, a więc także na przykład parafie Sanka i Zalas wymienione przez Długosza jako dobra tego rodu⁴⁸.

Najstarsza wzmianka o istnieniu parafii w Morawicy związana jest z kanonizacją Świętego Stanisława. Krótco przed 1250 r. dokonano spisania cudów, jakie miały miejsce w związku z kultem biskupa. W kilku sprawach występują rycerze z Morawicy – Ciechosław, Śmił, Marcin i Andrzej. W jednej ze spraw jest mowa o opacie tynieckim Janie, który zmarł w 1247 r. Przed tę datę musimy zatem przesunąć spisanie cudów. Najważniejsze dla nas jest to, że świadkiem w kilku sprawach był pleban z Morawicy Świętek⁴⁹.

W dokumencie z 1238 r. występują bracia Żegota i Andrzej z Morawicy⁵⁰. Ten drugi może być identyczny z Andrzejem występującym w jednym z cudów

⁴¹ MPV, t. 1, s. 130, 201, t. 2, s. 330.

⁴² LB, t. 1, s. 59, t. 2, s. 43.

⁴³ Wiśniewski, *Rozwój sieci parafialnej*, s. 23.

⁴⁴ LB, t. 2, s. 43: Mała Morawica, Duża Morawica, s. 44: Balice, Szczyglice, Burów, Kleszczów, Chrosna, Wola (dziś Cholerzyn), Aleksandrowice, Brzoskwina, Mników (także LB, t. 3, s. 222); LB, t. 2, s. 45, t. 3, s. 189: Baczyn.

⁴⁵ ŻD, t. 14, s. 37; WR, f. 112. Wymieniana jest tylko jedna Morawica, ale pojawia się *Budzyń* alias *Kępa*.

⁴⁶ LB, t. 2, s. 43-45.

⁴⁷ O. Halecki, *W sprawie pochodzenia Tęczyńskich*, „Miesięcznik Heraldyczny, 7 (1914) s. 3-6.

⁴⁸ LB, t. 2, s. 45.

⁴⁹ Cuda spisano w 1250 lub 1252 r., zob. *Miracula Sancti Stanislai*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4, Lwów 1884, s. 285n, (dalej cyt. MPH); *Cechoslaus de Morauiza MPH*, t. 4, s. 294; *vir nobilis Smil de Morauiza [...]Suantech plebanum de Morauiza MPH*, t. 4, s. 297; *nobilis Martinus frater dicti Smilonis [...]Smilum fratrem eius militem MPH*, t. 4, s. 298; *Andreas de Morovica MPH*, t. 4, s. 430.

⁵⁰ Kodeks dyplomatyczny Polski (dalej cyt. KDP), t. 3, nr 17, s. 32.

Świętego Stanisława. Żegota jest zapewne tożsamy z Żegotą stojącym na czele rodu podczas walk na początku XIII w., w których Toporczykowie popierali Konrada Mazowieckiego⁵¹. Ojcem Żegoty i Andrzeja był Śmił⁵², albo jego brat Sułek z Morawicy⁵³. Wydaje się prawdopodobne, że ród odgrywający znaczącą rolę w polityce Polski już w końcu XI w. miał w centrum swych włości świątynię przynajmniej w pierwszej połowie XIII stulecia. Bardziej śmiały wniosek może być taki, że kościół w Morawicy został fundowany przez któregoś ze Starzy-Toporczyków żyjących w XII w.

Parafia w **Rudawie** należała do najlepiej uposażonych spośród wymienionych na terenie dekanatu zatorskiego w spisie dotyczącym 1325 r. Wysokość dochodów tutejszego plebana określono na 20 grzywien⁵⁴. Długosz zaliczał do parafii rudawskiej 10 wsi⁵⁵. Jest to jeden z największych okręgów parafialnych w dekanacie zatorskim. Partoniat kościoła w Rudawie należał do kapituły krakowskiej⁵⁶, ale pierwotnie mógł być rycerski. Wskazówką, która może potwierdzać to przypuszczenie jest informacja przekazana przez J. Łepkowskiego, że istniała legenda o wystawieniu kościoła w Rudawie przez rycerza o imieniu Radwan. Miał on być ostatnim z rodu rycerza – zabójcy Świętego Stanisława. Na przebłaganie za grzech przodka Radwan wystawił według przekazu rudawski kościół, a bezpotomnie umierając obdarzył kmieci z Radwanowic wolnością i swym herbem⁵⁷. Istotnie niektórzy zaliczali Radwanitów do rodów nierycerskich⁵⁸, zaś Radwanowice prawdopodobnie rzeczywiście były ich pierwotnym gniazdem⁵⁹.

Ciekawe zdaje się także zestawienie legendy przekazanej przez Łepkowskiego z informacją zawartą w Kalendarzu Krakowskim. Jest tam zanotowane, że rycerz Jan darował wieś Rudawę kapitule krakowskiej, a jego śmierć zanotowano pod 1185 rokiem⁶⁰. Tę samą informację podaje Długosz, nazywając jednak wspomnianego rycerza Gniewomirem⁶¹. Jeżeli dopuścimy możliwość, że w legendzie nastąpiło pomieszczenie nazwy Rudawa z imieniem Radwan,

⁵¹ O. Halecki, *Powołanie księcia Władysława Opolskiego na tron krakowski w roku 1273*, „Kwartalnik Historyczny”, 27 (1913) s. 246.

⁵² Halecki, *W sprawie pochodzenia*, s. 3-6.

⁵³ F. Smolka, *Gniazdo Tęczyńskich*, w: *Szkice historyczne*, seria 2, Warszawa 1883, s. 43.

⁵⁴ MPV, t. 1, s. 130.

⁵⁵ Rudawa – LB, t. 1, s. 165, t. 2, s. 60; Radwanowice – LB, t. 1, s. 39, t. 2, s. 61; Pisary – LB, t. 1, s. 39; Niegoszowice – LB, t. 2, s. 60-61; Nawojowa Góra – LB, t. 2, s. 61; Nielepice – LB, t. 2, s. 61; Żary – LB, t. 2, s. 61; Dubie – LB, t. 2, s. 61; Siedlec – LB, t. 2, s. 61; Brzezinka – LB, t. 1, s. 8.

⁵⁶ LB, t. 1, s. 165, t. 2, s. 60; MPV, t. 1, s. 106.

⁵⁷ Łepkowski, *Przegląd zabytków przeszłości*, s. 137.

⁵⁸ W. Semkowicz, *Włodycy polscy*, Lwów 1909, s. 52.

⁵⁹ Halecki, *Powołanie księcia Władysława*, s. 311.

⁶⁰ *Kalendarz Krakowski*, w: MPH, t. 2, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 918: *Johannes miles qui contulit villam Rudawam capitulo obiit*.

⁶¹ LB, t. 1, s. 166.

możemy się domyślać połączenia Jana-Gniewomira z legendarnym Radwanem. Działalność tak jednego, jak drugiego ma podobny charakter (fundacja kościoła, przekazanie wsi kapitulie), co może potwierdzać nasz domysł. W takim przypadku powstanie kościoła w Rudawie należy umieścić przed 1185 r. Zachowany do dziś ceglany chór świątyni, o którym wspomina Długosz⁶², jest datowany na XIII wiek⁶³. Wezwanie kościoła przekazane w XV w. – Wszyscy Święci⁶⁴ nie należy niestety do grupy tych, które mogłyby być pomocne w dokładniejszym ustaleniu daty powstania parafii.

Ciekawe jest porównanie parafii rudawskiej z wyżej opisaną morawicką. Obydwie w XIV w. miały podobne uposażenie: Morawica – 25 grzywien, Rudawa – 20 grzywien. W XV w. obie miały porównywalne wielkości okręgów parafialnych: Rudawa – 10 wsi, Morawica – 12 wsi. Obie były prawdopodobnie fundacjami rycerskimi. Ponieważ tak jedna, jak druga leżały w podobnym osadniczo terenie (sąsiadowały ze sobą), możemy uznać, że były prawie bliźniacze. Może to prowadzić do przypuszczenia, że powstały w tym samym okresie.

Pierwsza wzmianka o kościele w **Mucharzu** pochodzi z 1326 r. i odnosi się do roku poprzedniego⁶⁵. Wiemy, że sama wieś istniała dużo wcześniej. Z 1254 r. pochodzi dokument, który nie tylko wymienia Mucharz, ale odnotowuje też fakt istnienia tu zajazdu⁶⁶. Może to sugerować, że w połowie XIII w. nie była to mała wioska zagubiona w górach, lecz stały punkt osadniczy, przez który prowadziła droga. Uposażenie mucharskiego plebana wynosiło w 1325 r. 15 grzywien⁶⁷ i było trzecim, co do wielkości na terenie dekanatu zatorskiego⁶⁸. O ile weźmiemy pod uwagę, że parafia Mucharz była jeszcze w XIV w. jedną z najbardziej wysuniętych na południe i sąsiadowała bezpośrednio z obszarami bezludnymi, dochodzimy do wniosku, że pełniła w swym otoczeniu jakąś szczególną rolę.

Liber beneficiorum Długosza przekazuje, że do parafii należały trzy wsie⁶⁹. Tymczasem Wizytacja Radziwiłłowska wymienia 12 wsi w okręgu parafialnym Mucharza, w tym także Zagórze⁷⁰, wspomniane przez Długosza⁷¹, ale bez wskazania przynależności parafialnej. Nie wiemy, czy Długosz w opisie parafii mucharskiej opuścił istniejące w jego czasach wsie, czy nastąpił w tym terenie

⁶² LB, t. 2, s. 60.

⁶³ Rudawa, red. F. Kiryk, Kraków 1983, s. 89.

⁶⁴ LB, t. 1, s. 165, t. 2, s. 60.

⁶⁵ MPV, t. 1, s. 129.

⁶⁶ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej Świętego Wacława*, wyd. F. Piekosiński (dalej cyt. KDKK), cz. 1, Kraków 1874, nr 40, s. 52-54. s. 53: *Muchaar cum Thaberna silua pratis et vitroque littore Scaua*.

⁶⁷ MPV, t. 1, s. 129.

⁶⁸ Przy tym było ponad trzykrotnie większe od średniej w dekanacie.

⁶⁹ LB, t. 1, s. 480, t. 3, s. 67.

⁷⁰ WR, f. 167.

⁷¹ LB, t. 3, s. 67.

w ciągu jednego stulecia gwałtowny rozwój osadnictwa. Ponieważ w *Liber beneficiorum* daje się zauważyć pewne luki dotyczące południowych terenów dekanatu, bardziej prawdopodobna wydaje się ta pierwsza ewentualność. Istnieją przesłanki do przypuszczeń, że pierwotnie parafia Mucharz była bardzo rozległa. Łepkowski przekazał bowiem legendę o założeniu mucharskiego kościoła przez Świętego Wojciecha. Pisze on, że miejscowa ludność twierdziła, iż parafia sięgała początkowo „od gór do Wisły”⁷². Jeżeli przyjmujemy, że stosunki dziesięcinne nosiły ślad pierwotnej przynależności parafialnej, to potwierdzenie legendarnej rozległości parafii znajdziemy w *Liber retaxationum* z 1529 r. Księga ta zalicza do uposażenia parafii Mucharz dziesięciny z 13 wsi w dolinie Skawy, a wśród nich Radoczę⁷³, która rzeczywiście leży bliżej Wisły niż Mucharza.

Miejscowość i patronat kościoła w czasach Długosza należały do klasztoru norbertanek ze Zwierzyńca⁷⁴. Mucharz stał się jednak własnością norbertanek w 1254 r. jako darowizna Bolesława Wstydliwego⁷⁵, możemy przypuszczać, że pierwotnie był tu patronat książęcy, charakterystyczny dla najstarszych kościołów⁷⁶.

Wezwanie mucharskiego kościoła przekazane przez Długosza to Narodzenie NMP⁷⁷. Jak zauważył Laoudji, tego typu wezwania były czasem przeróbką wcześniejszych, nie rozbudowanych wezwań⁷⁸. W tym przypadku możemy się domyślać pierwotnego wezwania maryjnego uznawanego za charakterystyczne dla krajów misyjnych⁷⁹, a więc dla wczesnego okresu chrześcijaństwa w Polsce.

Wszystkie powyższe informacje prowadzą do wniosku, że parafia Mucharz miała starą metrykę, być może nawet dwunastowieczną.

Parafią, która otwiera grupę średnio uposażonych w 1325 r. jest **Tyniec**. Uposażenie tej parafii określono wówczas na 7 grzywien⁸⁰. Mimo braku wcześniejszych wzmianek o parafii tynieckiej nie mamy żadnych wątpliwości, co do

⁷² Łepkowski, dz. cyt., s. 218. Wątek założenia kościoła mucharskiego przez Świętego Wojciecha podtrzymuje S. Heumann, *Wiadomości o parafii i kościele parafialnym w Mucharzu*, Kraków 1899, s. 5, 29, 102. W parafii przechowywano strzępek rzekomego ornatu męczennika (Heumann, Tamże, s. 29; Łepkowski, dz. cyt., s. 220). Łepkowski (s. 221) podał, że na sygnaturze kościoła zapisany był 1030 r.

⁷³ LR (1529), s. 89. Wymienionych jest tu osiem wsi wchodzących do okręgu parafialnego Mucharza w 1598 r.: Mucharz, Skawce, Poręba Świnna, Tarnawa, Śleszowice, Jaszczurowa, Brankówka i Zagórze. Jest też wymieniany Roków, który do parafii mucharskiej zalicza Długosz, ale brak go w Wizytacji Radziwiłłowskiej.

⁷⁴ LB, t. 3, s. 67.

⁷⁵ KDKK, cz. 1, nr 40, s. 52-54.

⁷⁶ Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej*, s. 24.

⁷⁷ LB, t. 3, s. 67.

⁷⁸ Laoudji, dz. cyt.

⁷⁹ Kumor, dz. cyt., s. 441.

⁸⁰ MPV, t. 1, s. 130.

jedenastowiecznego rodowodu tutejszej świątyni. Nie wdając się w szczegółowe dyskusje związane z dokładną datacją jej powstania stwierdzamy, także na podstawie śladów archeologicznych, że kościół w Tyńcu istniał co najmniej od trzeciej ćwierci XI wieku⁸¹. W XV w. w okręgu parafialnym parafii tynieckiej Długosz wymienił siedem wsi⁸². W XVI w. źródła podają wśród wsi należących do parafii także ósmą – Jeziorzany⁸³. Wieś ta istniała już w XV w.⁸⁴, być może więc została pominięta przez pomyłkę. Uposażenie i wielkość okręgu parafialnego w przypadku Tyńca mają dla naszych rozważań jedynie znaczenie pomocnicze. Możemy bowiem porównać ich wielkości z innymi parafiami, co może być dodatkową wskazówką ułatwiającą datowanie ich powstania przez zestawienie z parafią tyniecką.

Zmiana prawnego statusu kościoła tynieckiego nastąpiła po powstaniu parafii w niedalekiej Skawinie. Długosz mówi o przeniesieniu kościoła i parafii z Tyńca właśnie do Skawiny, choć, jak wspomnieliśmy, podaje odrębny okręg i dochody parafii tynieckiej⁸⁵. W sensie prawnym parafia w Tyńcu istniała więc nadal, lecz jej plebanem był prawdopodobnie pleban skawiński. Nie wiemy kiedy nastąpiło przeniesienie parafii z Tyńca. W 1410 r. występuje rektor tutejszego kościoła⁸⁶ (lecz nie określony mianem plebana, więc nie wiemy, czy Tyniec miał w 1410 r. prawa parafii). Zapewne w 1457 r. Tyniec nie miał już swojego plebana, gdyż odnotowany jest Jan Chabior określony mianem komendarza (zarządcy ?) tutejszego kościoła⁸⁷. Prawdopodobnie więc utrata plebana przez parafię tyniecką nastąpiła w pierwszej połowie XV w.

Pierwsza wzmianka o parafii w **Polance** dotyczy 1325 r. i podaje wysokość jej uposażenia – 7 grzywien⁸⁸. Było to najwyższe uposażenie na obszarach dekanatu zatorskiego położonych na zachód od Skawy, przekraczające przeciętną na tym terenie (3,3 grzywny) ponad dwukrotnie. Okręg parafialny Polanki znany jest dopiero z XVI w. i obejmował wtedy tylko wieś kościelną⁸⁹.

⁸¹ *Słownik starożytności słowiańskich* (dalej cyt. SSS), t. 6, Wrocław 1977, s. 235-236; T. M r o c z k o, *Polska sztuka przedromańska i romańska*, Warszawa 1988, s. 49; E. W i ś n i o w s k i, *Kościół na ziemiach polskich w średniowieczu*, w: *Historia Kościoła*, M. D. K n o w l e s, D. O b o l e n s k y, t. 2, Warszawa 1988, s. 422. Długosz (LB, t. 3, s. 181) podaje informację o przybyciu benedyktynów do Tyńca w 1044 r. i budowie kościoła przez Kazimierza Odnowiciela. W innym miejscu (LB, t. 2, s. 122, t. 3, s. 183) Długosz podaje, że świątynię w Tyńcu fundował komes Piotr *de Skrzyń*, czyli Piotr Włostowic. Mamy tu prawdopodobnie do czynienia z pomyłką Długosza. Piotr Włostowic istotnie odkupił bowiem od Żydów i oddał kanonikom regularnym Tyniec, ale nie leżący pod Krakowem, lecz Tyniec Śląski.

⁸² LB, t. 1, s. 60, 112, 249; t. 2, s. 122-123.

⁸³ ŻD, t. 14, s. 41-42; WR, f. 228.

⁸⁴ LB, t. 3, s. 185.

⁸⁵ LB, t. 2, s. 122-123.

⁸⁶ AKM, *Acta officialia* (dalej cyt. AOf), vol. 4, f. 46.

⁸⁷ AOf, vol. 7, f. 736: *Johannes Chabyor comendarius in Thinecz*.

⁸⁸ MPV, t. 1, s. 128.

⁸⁹ ŻD, t. 14, s. 101; WR, f. 147.

Mozemy się domyślać, że stan taki miał miejsce przynajmniej od XIV w. Jeżeli omawiana parafia obejmowała wcześniej inne wsie, to utraciła je i nie jesteśmy w stanie odtworzyć jej hipotetycznego pierwotnego zasięgu. Wezwanie kościoła przekazane przez źródła z XVI w. – Święty Mikołaj⁹⁰ wskazuje, że mogło to być miejsce targowe⁹¹. Być może tędy biegła pierwotnie droga z Zatora do Oświęcimia, która do XVI w. przesunęła się ku Wiśle⁹². Patronat kościoła był w XVI w. szlachecki⁹³. Pierwotnie mógł być jednak książęcy, gdyż jeszcze w końcu XIV w. Polanka była własnością Piastów oświęcimskich⁹⁴.

Nazwa miejscowości wskazuje na jej położenie wśród lasów, tymczasem wystarczy rzut oka na mapę przedstawiającą parafie istniejące w 1325 r., aby zorientować się, że na początku XIV w. Polanka leżała w terenie gęsto zamieszkanym. Tutejszy pleban odprowadzał 12 skojców świętopietrza⁹⁵. Na tej podstawie Ładogórski ocenił liczbę ludności Polanki na 750 osób, zaś gęstość zaludnienia na 29 osób na kilometr kwadratowy⁹⁶. Fakt ten, a także brak w XIV w. w okolicy większych pustek osadniczych wskazują, że miejscowość była stara. Potwierdza ten domysł dokument z 1396 r. nazywając wieś *Polancca antiqua*⁹⁷. Polanka musiała istnieć przed nadejściem fali niemieckiego osadnictwa na okoliczne tereny, skoro zachowała polską nazwę. Na obszarach dekanatu zatorskiego położonych na zachód od Skawy w XIV w. polskie nazwy miały jeszcze tylko trzy inne parafie (Głębowice, Piotrowice i Wieprz)⁹⁸. Niestety nie wiemy, czy w Polance był kościół od dawna, czy jedynie sama wieś jest stara, zaś powstanie parafii późniejsze.

Najstarsza pewna wzmianka o istnieniu parafii w **Czernichowie** dotyczy 1325 roku⁹⁹. Możemy się jednak domyślać, że parafia w Czernichowie istniała znacznie wcześniej. Wśród Cudów Świętego Stanisława w artykule XI występuje Wojśław z Czernichowa, zaś świadkiem jest pleban Świątek (niestety bez stwierdzenia jakiej parafii był plebanem)¹⁰⁰. W następnym artykule występuje Radosław „z tej samej parafii”, a wśród świadków występuje Jakub „z tej samej parafii”¹⁰¹. Artykuł IX dotyczy Morawicy, która była już wówczas bezsprzecz-

⁹⁰ WR, f. 145.

⁹¹ K u m o r, dz. cyt., s. 459.

⁹² B. W y r o z u m s k a, *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, Kraków 1977, s. 46.

⁹³ WR, f. 145.

⁹⁴ KDM, t. 4, nr 1308, s. 54-55.

⁹⁵ MPV, t. 1, s. 300, 371, 380, 393, t. 2, s. 182, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 295.

⁹⁶ Ł a d o g ó r s k i, dz. cyt., s. 203.

⁹⁷ KDM, t. 4, nr 1308, s. 54-55.

⁹⁸ Przy czym Piotrowice pojawiają się czasem pod nazwą Peterwald, zaś w Głębowicach funkcjonowała także niemiecka nazwa Chundorf/Gundorf.

⁹⁹ MPV, t. 1, s. 130.

¹⁰⁰ MPH, t. 4, s. 295: *Woyslaus de Cyrachou [...]Suantconem plebanum*.

¹⁰¹ Tamże: *Radslaus de eadem parochia*, s. 296: *Iacobum de eadem parochia*.

nie parafią, skoro jako świadek pojawił się tamtejszy pleban¹⁰². Kolejny, X artykuł nie precyzuje miejsca zdarzenia, a XI związany jest, jak już wspomniano, z Czernichowem. Możemy zatem dwojako rozumieć zapis o „tej samej parafii. Albo wszystkie artykuły od IX do XI dotyczą parafii morawickiej, albo Czernichów był już parafią i „ta sama parafia” to parafia Wojsława, czyli parafia czernichowska. Niewiele pomoże występowanie w artykułach IX i XI plebanów o tym samym imieniu – Świętek. Możemy uznać ich tożsamość, co rozstrzygnęłoby sprawę na rzecz istnienia jedynie parafii morawickiej. Świętek jest bowiem wyraźnie nazwany plebanem z Morawicy¹⁰³. Jeśli jednak uznamy, że istniało dwóch plebanów o tym samym imieniu, to jeden z nich mógł pełnić tę funkcję w Czernichowie.

Uposażenie kościoła czernichowskiego w 1325 r. wynosiło 6 grzywien¹⁰⁴, czyli o jedną trzecią przewyższało średnią w dekanacie. Długość w okręgu parafialnym Czernichowa wymienia sześć wsi¹⁰⁵. Być może do parafii należała także wieś Rusocice, wymieniona w *Liber beneficiorum* bez podania informacji do jakiej parafii należała¹⁰⁶, zaś w XVI w. zaliczana do parafii Czernichów¹⁰⁷. Z 1353 r. pochodzi dokument erekcyjny parafii Tłuczania wymieniający wsie, które znalazły się w nowej parafii, a także parafie, do których dotąd wsie te należały. Parafia w Tłuczaniu miała odtąd obejmować poza wsią kościelną także Kossową i Chrzęstowice. Parafia powstawała kosztem parafii w Marcyporębie i Czernichowie¹⁰⁸. Chrzęstowice w XV w. płaciły dziesięcinę plebanowi z Czernichowa¹⁰⁹, należały też do czernichowskiego okręgu dziesięcinnego w 1529 r.¹¹⁰ Być może jest to ślad pierwotnej przynależności Chrzęstowic do parafii Czernichów. Musimy także zauważyć, że czternastowieczny okręg parafialny Czernichowa w porównaniu z długoszowym był mniejszy o Przeginię, a przynajmniej o część tej wsi. Przeginia była bowiem w tym czasie siedzibą odrębnej parafii¹¹¹ i znalazła się w ramach parafii czernichowskiej w okresie późniejszym. Ponieważ Chrzęstowice leżą po południowej stronie Wisły, zaś Przeginia na północnych krańcach parafii dochodzimy do wniosku, że pierw-

¹⁰² Tamże, s. 297: *Suantech plebanum de Morauiza*.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ MPV, t. 1, s. 130.

¹⁰⁵ Czernichów – LB, t. 2, s. 124, t. 3, s. 188-189; Przeginia – LB, t. 2, s. 124, t. 3, s. 188; Pozowice – LB, t. 2, s. 125, t. 3, s. 193; Kamień – LB, t. 2, s. 125; t. 3, s. 143; Facimiech – LB, t. 2, s. 21, t. 3, s. 66; Wołowice – LB, t. 3, 62, 217.

¹⁰⁶ LB, t. 3, s. 143, 188-189.

¹⁰⁷ ŻD, t. 14, s. 108; WR, f. 117.

¹⁰⁸ KDM, t. 1, nr 234, s. 278-279: *fundamus ecclesiam, iungentes cmethones in Tluczani, in Kossowa, in Chrzastowicz, siue inhabitantes incolas in eidem villis, et rectores ecclesiarum de Marci Poremba, de Czerniechow a cura eorundem incolarum penitus absoluentes*.

¹⁰⁹ LB, t. 2, s. 233.

¹¹⁰ LR (1529), s. 226.

¹¹¹ MPV, t. 1, s. 130, 201.

otnie geograficzne centrum okręgu parafialnego leżało bardziej na południe niż w XV w., a obszar parafii czernichowskiej przecięty był Wisłą.

W 1438 i 1440 r. patronat w Czernichowie należał do rycerstwa¹¹². W czasach Długosza część wsi należała do Toporczyków, część do klasztoru tynieckiego¹¹³. Możemy się więc domyślać, że parafia czernichowska była prywatnej fundacji, być może dokonanej przez Starzów-Toporczyków.

Pierwsza wzmianka sugerująca istnienie świątyni w **Spytkowicach** dotyczy 1229 r. Wiemy, że w tym roku Konrad Mazowiecki pojmał w Spytkowicach Henryka Brodatego, podczas, gdy ten słuchał mszy¹¹⁴. W 1325 r. pleban spytkowicki miał 6 grzywien dochodu¹¹⁵. W XV w. tutejsza parafia pod wezwaniem Świętej Katarzyny miała książe patronat¹¹⁶. Obydwa te elementy nie wykluczają ewentualnej, dawnej metryki parafii. Spytkowice miały bardzo niestabilny okręg parafialny. Uchwytyny u Długosza obejmował trzy wsie¹¹⁷, z których Bachowice w XIV w. stanowiły zapewne odrębną parafię¹¹⁸. Być może pierwotna parafia spytkowicka sięgała bardziej w górę Skawy.

Spytkowice mogły odgrywać ważną rolę w okresie, gdy Skawa stanowiła granicę między Śląskiem a Małopolską, a więc w latach 1179 – 1273. Były wtedy ważnym grodem strzegącym Krakowa od zachodu. W późniejszym okresie wraz z przesunięciem granicy dalej na wschód rola tego grodu zmalała. Być może więc początki kościoła należy w Spytkowicach łączyć z okresem wzrostu ich znaczenia.

Parafią o cechach podobnych do już opisanej Polanki jest **Wieprz**. Najstarsza wzmianka o tej parafii dotyczy 1325 r., kiedy to dochody plebana oszacowano na 6 grzywien¹¹⁹. Jak na teren, na którym leżał Wieprz było to dużo. Musimy bowiem pamiętać, że średnia dochodów plebańskich na obszarze na zachód od Skawy wynosiła 3,3 grzywiny. Na dawną metrykę osadniczą omawianej parafii wskazywać może zarówno polska nazwa (teren był skolonizowany przez Niemców), jak i wysoka gęstość zaludnienia w XIV w. (19 osób na km kw.), jeśli wziąć pod uwagę spory obszar parafii Wieprz (28 km kw.)¹²⁰ i bezpośrednie sąsiedztwo z terenami bezludnymi.

¹¹² *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* (dalej cyt. SHGWK), t. 1, Wrocław 1980, s. 462.

¹¹³ LB, t. 2, s. 124.

¹¹⁴ *Kronika książąt polskich*, wyd. Z. Węclewski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 486; *in Spintevicz [...] inter missarum sollempnia improvise hostes in Henricum ducem irruunt et in Ploczk [...] vinculatam deducunt*.

¹¹⁵ MPV, t. 1, s. 128.

¹¹⁶ LB, t. 2, s. 229.

¹¹⁷ Spytkowice – LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 229; Bachowice – LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 230; Łączany – LB, t. 3, s. 193.

¹¹⁸ MPV, t. 1, s. 393, t. 2, s. 249, 257, 265, 280, 328, 353, 428, 435.

¹¹⁹ MPV, t. 1, s. 128.

¹²⁰ Ładogórski, dz. cyt., s. 204.

Znany z XV w. okręg parafialny obejmował dwie wsie (Wieprz i Andrychów)¹²¹. Wezwanie przekazane przez źródła z XVI w. – Wszyscy Święci¹²² nie należy do typowych dla jakiegoś okresu, lecz zwraca uwagę fakt występowania tego samego wezwania w Rudawie¹²³, gdzie jest wiele przesłanek pozwalających domyślać się dawnej metryki parafii. Długosz zanotował szlachecki patronat kościoła w Wieprzu w końcu XV wieku¹²⁴.

Wczesnego istnienia osadnictwa w Wieprzu możemy się domyślać z jego położenia. Od Zatora w górę rzeki Wieprzówki biegnie szlak, którym tuż za Wieprzem, po przekroczeniu wododziału Soły i Skawy można się dostać do odległej zaledwie o kilka kilometrów doliny Soły mniej więcej w połowie odcinka Oświęcim – Żywiec. Nie była to oczywiście droga pierwszorzędna, lecz funkcjonowała zapewne jako szlak o znaczeniu lokalnym. Była to najkrótsza droga łącząca Ziemię Żywiecką z Zatorem, a więc mogła odgrywać już pewną rolę w w. XII i XIII.

Na północ od Wisły, na terenach położonych w rejonie opisanych już parafii Morawica, Rudawa i Czernichów położona była kolejna parafia o średnim uposażeniu – **Przeginia**. Najstarsza wzmianka o tutejszym kościele odnosi się do 1325 r., kiedy dochody przeginińskiego plebana oceniono na 5 grzywien¹²⁵. O samym kościele parafialnym trudno cokolwiek powiedzieć, gdyż w XIV w. siedziba parafii uległa zmianie przenosząc się do Rybnej¹²⁶. Wieś Przeginia składała się w średniowieczu z dwóch części. Jedna należała do klasztoru tyneckiego¹²⁷ i była zapewne częścią starszą. Druga była własnością rycerską. W 1276 r. na wzgórzu zwanym Kamienną Górą w dobrach niejakiego Wierzbity Bolesław Wstydlivy zezwolił Uciechowi lokować wieś Przeginię na prawie niemieckim. Wieś ta miała leżeć przy wielkiej drodze¹²⁸. Jest to dowód, że już wówczas istniała w Przegini droga, która znana jest z XVI w., biegnąca od Krakowa ku Śląskowi¹²⁹. Mamy powody, by przypuszczać, że zarówno droga, jak i nazwa Przeginia funkcjonowały już wcześniej. Żywot większy Świętego Stanisława wspomina, że przez las Przeginia szli do Krakowa pielgrzymi na uroczystości związane z kanonizacją męczennika¹³⁰. Miało to więc miejsce

¹²¹ LB, t. 1, s. 81, 83, t. 2, s. 232-233.

¹²² WR, f. 154.

¹²³ LB, t. 1, s. 165, t. 2, s. 60.

¹²⁴ LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 232.

¹²⁵ MPV, t. 1, s. 128.

¹²⁶ Zob. niżej podrozdział dotyczący lat 1326-1358.

¹²⁷ Kodeks dyplomatyczny Polski (dalej cyt. KDP), t. 3, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858, nr 1306, s. 284-286. Dziś część ta nosi nazwę Przegini Duchownej.

¹²⁸ Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyneckiego (dalej cyt. KDTyn), cz. 1, wyd. W. Kętrzyński i S. Smolka, Lwów 1875, nr 28, s. 56-57; KDP, t. 3, nr 50, s. 112-113; *in Pregina super magnam stratam in monte, qui dicitur Kamona gora*.

¹²⁹ W y r o z u m s k a, dz. cyt., s. 50.

¹³⁰ MPH, t. 4, s. 431, (art. 53): *silva Pregina*.

w 1254 roku¹³¹. Mamy też ślady tego, że nazwą Przeginia obejmowano cały kompleks lasów na północnym brzegu Wisły, na zachód od Krakowa¹³². Popularność nazwy, jak i występowanie drogi w połowie XIII w. mogą świadczyć o dawnej metryce osadniczej rejonu Przegini. Ponieważ rycerską część wsi fundowano w 1276 r., starszą wydaje się część należąca do benedyktynów z Tyńca. Istnieje dokument Grzegorza IX z 1229 r. zatwierdzający prawo patronatu klasztoru tyńskiego nad kaplicami należącymi do tego opactwa¹³³. Być może jedna z tych kaplic istniała w Przegini.

Odtwarzając okręg parafialny Przegini powinniśmy do niego zaliczyć trzy wsie wymienione przez Długosza w parafii Rybna¹³⁴, będącej kontynuacją parafii przegińskiej oraz samą Przeginię. Kształt i wielkość okręgu parafialnego wskazują, że Przeginia była zapewne parafią młodszą od Morawicy, Rudawy, Tyńca i Czernichowa. Wypełnia ona niejako puste miejsce między, uzupełniając większe okręgi parafialne parafii starszych. Niestety nie wiemy, czy przesunięcie centrum parafii z Przegini do Rybnej, które dokonało się w XIV w., nie wiązało się także ze zmianą granic parafii. Na przykład wsie Kamień i Rusocice leżą bliżej Przegini niż Czernichowa, do której to parafii należały w XV wieku¹³⁵. Jeżeli któraś z tych wsi w XIV w. należała do parafii przegińskiej analiza okręgów parafialnych Przegini i Czernichowa doprowadzi nas do innych wniosków.

Przeginia występuje jako ośrodek tutejszej parafii jeszcze w wykazach z lat 1335-1336¹³⁶, 1340-1344¹³⁷, 1351-1353¹³⁸ i 1355-1358¹³⁹. W 1338 r. po raz pierwszy jako centrum parafii została odnotowana Rybna¹⁴⁰. Odnotowuje tę wieś także zapis z 1354 r.¹⁴¹ oraz spisy dziesięciny papieskiej z lat 1350-1355¹⁴² podające uposażenie o tej samej wysokości, co uposażenie Przegini z 1325 r. W latach 1346-1350¹⁴³, oraz jako dopiski w latach 1345¹⁴⁴ i 1350-1351¹⁴⁵ odnotowano podwójną nomenklaturę omawianej parafii (*Przeginia sive Rybna*

¹³¹ Wtedy dokonano kanonizacji Świętego Stanisława.

¹³² KDM, t. 2, nr 575, s. 243-244: las sięgał aż po Tęczynek *siluam nostrum in Preginia [...]* *Tencino wlgari nomine*.

¹³³ KDTyn, cz. 1, nr 8, s. 16-17.

¹³⁴ Rybna – LB, t. 2, s. 134, t. 3, s. 189; Czulów – LB, t. 2, s. 134, t. 3, s. 187; Czulówek – LB, t. 2, s. 134, t. 3, s. 187.

¹³⁵ Zob. przypisy 102 i 103.

¹³⁶ MPV, t. 1, s. 371, 381.

¹³⁷ MPV, t. 2, s. 176, 178, 185, 187.

¹³⁸ MPV, t. 2, s. 240, 249, 257.

¹³⁹ MPV, t. 2, s. 272, 280, 288, 296.

¹⁴⁰ MPV, t. 2, s. 174.

¹⁴¹ MPV, t. 2, s. 265.

¹⁴² MPV, t. 2, s. 330, 393, 409, 435.

¹⁴³ MPV, t. 2, s. 193, 202, 211, 221.

¹⁴⁴ MPV, t. 2, s. 187.

¹⁴⁵ MPV, t. 2, s. 240, 249.

albo *Przeginia seu Rybna*). Nie posiadamy źródeł z lat sześćdziesiątych XIV w., które mogłyby pomóc w ustaleniu kiedy ostatecznie Rybna utrwaliła się jako siedziba parafii. Brak jednak jakichkolwiek śladów istnienia centrum parafii w Przegini po 1358 r., zaś zapisywanie Rybnej w wykazach dziesięciny papieskiej już w latach pięćdziesiątych XIV w. może wskazywać, że już wówczas rola Przegini była mniejsza.

Możemy przypuszczać, że przeniesienie siedziby parafii podyktowane było przyczynami praktycznymi. Rybna położona jest bardziej centralnie od Przegini w okręgu parafialnym, który jesteśmy w stanie zrekonstruować. Być może pierwotne zasiedlenia terenu parafii przedstawiało się inaczej niż w XIV w., zaś późniejszy wzrost liczby ludności na północnych krańcach parafii zadecydował o wzniesieniu nowego kościoła w Rybnej. Usytuowanie poszczególnych wsi w parafii ukazuje mapa I. Być może pewna rolę w omawianym procesie odegrały także zmiany własnościowe na terenie parafii Przeginia – Rybna, lecz nie jesteśmy w stanie nic powiedzieć o takich ewentualnych zmianach.

Prawdopodobnie skutkiem przeniesienia siedziby parafii było wypadnięcie Przegini poza okręg parafialny. Bliżej od Rybnej był bowiem Czernichów, gdzie także funkcjonowała parafia. Przeginię w ramach parafii czernichowskiej notuje Długosz¹⁴⁶. W XVI w. wieś Przeginia przecięta była granicą parafii. Część wsi należała do parafii Czernichów, część do parafii Rybna¹⁴⁷.

Najstarsza wzmianka o istnieniu kościoła w **Zatorze** dotyczy 1325 r. Uposażenie tutejszego plebana tylko minimalnie przewyższało średnią w dekanacie wynosząc 5 grzywien, mimo, że Zator był siedzibą dziekana¹⁴⁸. Miejscowość po raz pierwszy pojawiła się w dokumencie z 1228 r.¹⁴⁹, który jest w literaturze czasem traktowany jako falsyfikat¹⁵⁰, czasem zaś jako autentyk¹⁵¹. W 1242 r. odnotowano istnienie zamku w Zatorze¹⁵². Halecki widział tu gród graniczny Śląska po ustaleniu w 1179 r. granicy na Skawie¹⁵³. Niektórzy uważają nawet, że Zator był już grodem Wiślan¹⁵⁴. Na rycerski (związany być może z grodem) charakter zatorskiego kościoła zdaje się wskazywać wezwanie przekazane przez wizytację Radziwiłła – Święty Jerzy¹⁵⁵.

¹⁴⁶ LB, t. 2, s. 124, t. 3, s. 188.

¹⁴⁷ WR, f. 117, 119.

¹⁴⁸ MPV, t. 1, s. 127.

¹⁴⁹ KDP, t. 3, nr 11, s. 13-17.

¹⁵⁰ B. Ulanowski, *O założeniu i uposażeniu klasztoru benedyktynek w Staniątkach*, Kraków 1891, s. 123.

¹⁵¹ Halecki, *Powołanie księcia Władysława*, s. 217.

¹⁵² KDM, t. 2, nr 419, s. 63-65; KDP, t. 3, nr 219, s. 432-437: *Zathor cum castoribus*.

¹⁵³ Halecki, *Powołanie księcia Władysława*, s. 217.

¹⁵⁴ S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, s. 447.

¹⁵⁵ WR, f. 133.

Zator był siedzibą dziekana. Źródłowe potwierdzenie tego faktu mamy od 1325 roku¹⁵⁶. Możemy sobie jednak zadać pytanie od kiedy i dlaczego Zator był centrum dekanatu. Częściową odpowiedź na to pytanie otrzymamy, gdy przeanalizujemy położenie omawianej parafii na terenie dekanatu. Zwraca uwagę fakt, że to właśnie tu zbiegały się wszystkie główne drogi z interesującego nas obszaru (Kraków – Tyniec – Zator – Oświęcim, Kraków – Morawica – Przegonia – Spytkowice – Zator – Oświęcim, Zator – Mucharz – Sucha)¹⁵⁷. Oprócz tego Zator jest równie daleko od krańców dekanatu (Morawica, Tyniec, Mucharz). Uwagę na centralne położenie siedziby dziekana wobec innych parafii zwrócił Poniewozik, zauważając, że wraz w przeniesieniem się geograficznego centrum dekanatu na skutek powstania nowych parafii siedziba dziekana ulegała zmianie. W omawianym przez autora przypadku fakt taki miał miejsce dwukrotnie. Z Prandocina dziekan przeniósł się do Wysocic, potem zaś z Wysocic do Skały¹⁵⁸.

Już dawno zauważono, że dekanat zatorski został objęty kolonizacją niemiecką. Ostatnie badania tezę tę potwierdziły, zaś rejon doliny Skawy (a więc także okolice Zatora) zdaje się być jednym z najintensywniej kolonizowanych przez Niemców¹⁵⁹. Cechą charakterystyczną niemieckiego osadnictwa było tworzenie parafii jedno-dwuwioskowych¹⁶⁰. Rzeczywiście większość parafii śląskiej części dekanatu zatorskiego jeszcze w XV w. liczyła od jednej do trzech wsi. Skoro więc parafia zatorska obejmowała w XV w. siedem miejscowości¹⁶¹, to znaczy, że zdołała utrzymać spory okręg parafialny w czasie niemieckiej kolonizacji. Nie wiemy, czy można z tego faktu wysnuwać śmiały wniosek o pełnieniu przez plebana zatorskiego funkcji dziekana już w okresie kolonizacji niemieckiej, czyli w XIII w. (silna pozycja mogłaby pomóc w utrzymaniu kilkuwioskowej parafii).

W Zatorze utrzymał się monarszy patronat. W XV w. książęcy¹⁶², w XVI zaś królewski¹⁶³. Jest to fakt logicznie związany z grodowo-wojskowym cha-

¹⁵⁶ MPV, t. 1, s. 127.

¹⁵⁷ Wyrozumska, dz. cyt., s. 46, 50, 87.

¹⁵⁸ L. Poniewozik, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w dekanacie Wysocice*, Lublin 1993 (mps), s. 25, 154-156, mapy 3-5.

¹⁵⁹ J. Chachaj, *Niemieckie osadnictwo na terenie dekanatu zatorskiego w średniowieczu*, „Roczniki Humanistyczne” (w druku).

¹⁶⁰ Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej*, s. 8.

¹⁶¹ Zator – LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 228; Podolsze – LB, t. 1, s. 81, t. 2, s. 229; Trzebieńczyce – LB, t. 1, s. 82, t. 2, s. 229; Smolice – LB, t. 1, s. 82, t. 2, s. 229; Laskowa – LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 229; Grodzisko – LB, t. 3, s. 67. Do parafii wchodziły też zapewne Rudze wspomniane przez Długosza bez przynależności parafialnej – LB, t. 3, s. 68, w XVI w. zaliczane do parafii Zator – ŻD, t. 14, s. 105; WR, f. 136.

¹⁶² LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 228.

¹⁶³ WR, f. 133.

rakterem parafii, a jednocześnie przesłanka pośrednio wspierająca domysły o dawnym jej powstaniu¹⁶⁴.

Parafię w **Krzeszowicach** należy zapewne uznać za powstałą w XIII w. Pogląd taki możemy oprzeć na kilku przesłankach. Jedną jest odnotowane dla 1325 r. uposażenie – 4 grzywny¹⁶⁵, które tylko minimalnie jest niższe od średniego w dekanacie. Innych dostarcza przekaz Długosza: drewniany kościół pod wezwaniem Świętego Marcina, okręg parafialny obejmujący trzy wsie¹⁶⁶. Być może istniał jakiś związek między wykształceniem się szlaku z Krakowa do Chrzanowa, który około połowy XII w. stał się grodem kasztelańskim¹⁶⁷, a powstaniem parafii w Krzeszowicach. Z pewnym prawdopodobieństwem możemy się domyślać, że oddzieliła się ona od sąsiedniej parafii w Rudawie, gdyż wskazują na to liczne podobieństwa w zaawansowaniu i strukturze osadniczej. Na terenie parafii krzeszowickiej leżały włości biskupie, klasztoru zwierzynieckiego oraz Toporczyków¹⁶⁸, parafia rudawska obejmowała zaś dobra biskupie, katedry krakowskiej, Toporczyków i Radwanitów¹⁶⁹.

W zachodniej części dekanatu zatorskiego obejmującej obszary położone po obu stronach Skawy, procesy osadnicze, a także rozwój sieci parafialnej przebiegały inaczej niż na terenach północnych dekanatu.

W omawianej części dekanatu **Gierałtwice** i **Piotrowice** to parafie, które (poza Polanką i Wieprzem, omówionymi już wyżej) miały w XIV w. najwyższe uposażenie – po 3,5 grzywny¹⁷⁰. Jednocześnie wysoka gęstość zaludnienia omawianych parafii (odpowiednio 28 i 20 osób na km kw.)¹⁷¹ wskazuje na to, że być może są one starsze od innych. Położone są także w terenie zapewne zaawansowanym osadniczo, między Zatorem a Polanką. Piotrowice są nazwą polską¹⁷². Źródeł nazwy Gierałtwice doszukiwano się w fakcie posiadania tej wsi przez śląski ród Gierałtów¹⁷³, widząc w ten sposób w Gierałtwicach nazwę i osadę polską. Jednak najstarsza znana forma zapisu nazwy wsi: *Villa Gerardi*¹⁷⁴ musi prowadzić do wniosku, że pochodzi ona od imienia Gerard. Zapewne był to osadźca, lub właściciel, prawdopodobnie Niemiec.

Zarówno Gierałtwice jak Piotrowice były parafiami jednowioskowymi, a wezwania przekazane przez szesnastowieczne źródła: w Piotrowicach – Świę-

¹⁶⁴ Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej*, s. 24.

¹⁶⁵ MPV, t. 1, s. 131.

¹⁶⁶ LB, t. 1, s. 38, 39, t. 2, s. 64. Okręg parafialny: Krzeszowice, Czatkowice, Żbik.

¹⁶⁷ Wyrozumska, dz. cyt., s. 64-65.

¹⁶⁸ LB, t. 1, s. 38, 39, t. 2, s. 64.

¹⁶⁹ LB, t. 1, s. 8, 39, 165-166, t. 2, s. 60-61.

¹⁷⁰ MPV, t. 1, s. 128.

¹⁷¹ Ładogórski, dz. cyt., s. 203.

¹⁷² Choć w XIV w. odnotowana jest także nazwa Peterwald.

¹⁷³ Halecki, *Powołanie księcia Władysława*, s. 220-221.

¹⁷⁴ MPV, t. 1, s. 128.

ci Piotr i Paweł¹⁷⁵, zaś w Gierałtowicach – Święty Marcin¹⁷⁶ nie stoją w sprzeczności z tezą o fundacji tych parafii w XIII wieku¹⁷⁷.

Kolejny kościół z okolic Skawy, którego powstanie datujemy na okres XIII w. lub pierwszej ćwierci XIV w. to świątynia w **Witanowicach**. Pierwsza wzmianka o tym kościele dotyczy 1325 r. i szacuje dochody tutejszego plebana na 3 grzywny¹⁷⁸. Jest to uposażenie niższe od posiadanego przez dwie opisane wyżej parafie, ale nie można stąd wyciągać zbyt daleko idących wniosków. Musimy bowiem pamiętać, że Witanowice leżały na prawym brzegu Skawy i w przeciwieństwie do Gierałtowiec oraz Piotrowic aż do 1274 r. stanowiły część Ziemi Krakowskiej. Fakt ten bez wątpienia mógł mieć wpływ na wytworzenie się różnic osadniczych między terenami leżącymi na przeciwnych brzegach rzeki. W czasach Długosza do parafii witanowickiej należały poza wsią kościelną także Babice i Lgota¹⁷⁹. Obie nazwy noszą ślad wpływów czeskich, co pozwala przesunąć ich powstanie na przełom XIII i XIV w., gdy Śląsk znalazł się w strefie zainteresowań Pragi. Istotnie wsie te pojawiają się w źródłach w drugiej połowie XIV w. W 1380 r. odnotowana jest po raz pierwszy Babica¹⁸⁰, zaś Lgotę można z pewnym prawdopodobieństwem utożsamić z Nowymi Witanowicami wzmiankowanymi w 1361¹⁸¹ i 1377¹⁸² r. (podobnie Wola Radziszowska była nazywana Nowym Radziszowem¹⁸³).

Sam przekaz Długosza mówiący o parafii Witanowice jest jednak niejasny. Po pierwsze doszło w *Liber beneficiorum* do pomylenia Babicy z Babicami leżącymi na północ od Wisły. Ponieważ Babice były w XV w. siedzibą parafii¹⁸⁴, Długosz utożsamiając obie miejscowości przypisał Babicy posiadanie świątyni parafialnej. Tymczasem chodzi na pewno o Babicę (a nie Babice), gdyż wskazują na to nazwiska właścicieli, a także zaliczenie wsi do powiatu zatorskiego¹⁸⁵.

Istnieje też inna możliwość interpretacji przekazu długoszowego. Polega ona na tym, że tomy pierwszy i drugi dzieła Długosza powstawały w innym czasie. Tom pierwszy podaje innego właściciela Witanowic niż tom drugi¹⁸⁶. Być może w okresie spisywania pierwszego tomu doszło z niejasnych powo-

¹⁷⁵ WR, f. 147.

¹⁷⁶ WR, f. 150.

¹⁷⁷ K u m o r, dz. cyt., s. 449- 450, 455.

¹⁷⁸ MPV, t. 1, s. 128.

¹⁷⁹ LB, t. 2, s. 260.

¹⁸⁰ SHGWK, t. 1, s. 8.

¹⁸¹ KDM, t. 1, nr 262, s. 310-311: *noua Wythanouicz*.

¹⁸² KDKK, cz. 2, nr 300, s. 68; KDM, t. 1, nr 337, s. 400: *Witanowicz noua*.

¹⁸³ MPV, t. 1, s. 201.

¹⁸⁴ Pośrednio informuje o tym Długosz: LB, t. 2, s. 226: *Zarky villa sub parochia de Babycze sita*.

¹⁸⁵ LB, t. 1, s. 82, t. 2, s. 260.

¹⁸⁶ LB, t. 1, s. 82, t. 2, s. 260.

dów¹⁸⁷ do przejścia Witanowic do parafii Zakrzów. W tej parafii bowiem umieszczona Witanowice Długosz w pierwszym tomie *Liber beneficiorum*¹⁸⁸. W zaistniałej sytuacji dla pozostałych wsi parafii (a więc dla Babicy i Lgoty) mógł powstać kościół w Babicy.

Skłaniamy się ku tezie o pomyłce Długosza, gdyż brak jest w późniejszych źródłach jakiegokolwiek śladu istnienia kościoła w Babicach. Przekazy szesnastowieczne podają parafię witanowicką o okręgu parafialnym analogicznym do podanego w drugim tomie *Liber beneficiorum*¹⁸⁹.

Nieco na południe od Witanowic, także na prawym brzegu Skawy powstał kolejny kościół parafialny w **Jaroszowicach**. Uposażenie z 1325 r. – 3 grzywny¹⁹⁰ wskazuje, że fundacja tej parafii mogła być równoczesna lub prawie równoczesna z witanowicką. Jaroszowice wymienione są po raz pierwszy w źródłach w 1317 r. jako *Jaroschow*¹⁹¹. Pod podobną nazwą: *Zarissow* występuje tutejsza parafia w źródłach dotyczących dziesięciny papieskiej oraz świętopietrza za lata 1325-1327¹⁹².

Położenie i uposażenie parafii jaroszowickiej zdają się potwierdzać tezę o jej powstaniu w XIII w. lub pierwszej ćwierci XIV w. Innych przesłanek umożliwiających datowanie powstania kościoła w Jaroszowicach nie posiadamy, gdyż siedziba parafii została w okresie późniejszym przeniesiona do Kleczy. Brak zatem informacji na temat patronatu, wezwania i okręgu parafialnego kościoła jaroszowickiego.

Nie znamy przyczyn przeniesienia siedziby tutejszej parafii do Kleczy¹⁹³, lecz sam fakt takiej zmiany siedziby plebana bez wątplenia miał miejsce. Świadczą o tym zapisy świętopietrza z lat 1353-1355 i 1358: *Ecclesia de Kleczce*¹⁹⁴. W latach 1356-1357 parafia notowana jest jako *Kleczce sive Jarossin* lub *Kleczce sive Jarossow*¹⁹⁵. W latach pięćdziesiątych XIV w. spisy dziesięciny papieskiej wciąż jeszcze notują parafię w Jaroszowicach¹⁹⁶, choć w jednym, pocho-

¹⁸⁷ Być może zasięg parafii zakrzowskiej odpowiada u Długosza tencie barwałdzkiej, czyli terenom zdobytym przez Polaków w latach 1440-1470. Witanowice mogły zostać zdobyte podczas spisowania *Liber beneficiorum*.

¹⁸⁸ LB, t. 2, s. 82.

¹⁸⁹ LB, t. 2, s. 260; ŻD, t. 14, s. 99; WR, f. 186.

¹⁹⁰ MPV, t. 1, s. 129.

¹⁹¹ SHGWK, cz. 2, s. 212.

¹⁹² MPV, t. 1, s. 129, 200, 300.

¹⁹³ A. Nowakowski, *Z dziejów miasta i parafii Wadowice*, Kraków 1985, s. 35. Autor podaje bez powołania się na źródła legendę, że w Jaroszowicach zamordowano plebana, skutkiem czego było obłożenie ludności interdyktem i podział parafii między sąsiednie – wadowicką i zakrzowską. Jaroszowice rzeczywiście znalazły się poza parafią Klecza.

¹⁹⁴ MPV, t. 2, s. 257, 266, 273, 296.

¹⁹⁵ MPV, t. 2, s. 280, 289.

¹⁹⁶ MPV, t. 2, s. 329, 392, 409.

dzącym z 1354 r. pojawia się już Klecza (*Rector de Slecze*) bez wielkości dochodów ani kwoty dziesięciny¹⁹⁷.

Parafie w **Porębie Żegoty** i **Sance** powstały zapewne w tym samym okresie co opisywane wyżej kościoły w Witanowicach i Jaroszowicach. Pierwsze wzmianki o parafiach porębskiej i saneckiej pochodzą z 1325 r. i podają dla obydwu identyczne uposażenie – 3 grzywny¹⁹⁸. Ta sama wysokość plebańskich dochodów, podobny teren i sąsiedztwo omawianych parafii wskazują na ewentualność równoczesnego lub niewiele od siebie oddalonego czasowo powstania kościołów w Porębie Żegoty i Sance. Obydwie parafie miały podobne okręgi parafialne. Długosz wspomina o dwóch wsiech wchodzących w skład parafii Poręba Żegoty¹⁹⁹ i jednej w przypadku Sanki²⁰⁰. Źródła z XVI w. dodają parafii saneckiej jeszcze jedną wieś – Frywałd²⁰¹, która istniała już w XV w.²⁰², a więc mogła już za Długosza należeć do parafii Sanka; zaś okręg parafialny Poręby Żegoty powiększają o trzecią wieś²⁰³. Obydwie parafie z pewnym prawdopodobieństwem można łączyć z działalnością fundacyjną Toporczyków. Sanka w XV w. pozostawała w ich rękach²⁰⁴, granicząc prawie ze wszystkich stron z dobrami różnych gałęzi tego rodu i jedynie od południa z posiadłościami klasztoru tynieckiego²⁰⁵. Na związek Poręby Żegoty ze Starzami-Toporczykami wskazuje sama nazwa wsi przekazana po raz pierwszy w 1326 r.²⁰⁶, będąca śladem założenia lub posiadania tej wsi przez jakiegoś Żegotę. Było to imię bardzo popularne wśród rycerzy herbu Topór. W latach trzydziestych i czterdziestych XIII w. Żegota był nawet przywódcą rodu²⁰⁷. Być może właśnie z jego osobą należy połączyć fakt powstania parafii w Porębie Żegoty. *Liber beneficiorum* przekazuje o parafii porębskiej skąpe informacje wspominając jedynie o wsi Brodła należącej do jej okręgu parafialnego, a będącej własnością niejakiego Pelcza²⁰⁸. W tym miejscu nasuwa się skojarzenie z imieniem innego dziedzica Brodły, przekazanym przez wcześniejsze źródła – Pielszem. Ów Pielsz, być może przodek długoszowego *Pelcza* występuje w latach 1399-1405. Wiemy, że był on bratem Żegoty z Gorzkowa²⁰⁹. Dla nas jest istotne

¹⁹⁷ MPV, t. 2, s. 435.

¹⁹⁸ MPV, t. 1, s. 131.

¹⁹⁹ Poręba Żegoty i Brodła – LB, t. 2, s. 233.

²⁰⁰ Sanka – LB, t. 2, s. 45.

²⁰¹ ŻD, t. 14, s. 35.

²⁰² SHGWK, cz. 1, s. 686.

²⁰³ Poręba Żegoty, Brodła, Okłęśna – ŻD, t. 14, s. 33; WR, f. 123.

²⁰⁴ LB, t. 2, s. 45.

²⁰⁵ Do Tyńca należała w XV w. parafia Rybna, zaś Toporczykowie mieli całą parafię Morawica, południową część parafii Rudawa, parafię Tęczyn i parafię Zalas.

²⁰⁶ MPV, t. 1, s. 131.

²⁰⁷ H a l e c k i, *Powołanie księcia Władysława*, s. 246.

²⁰⁸ LB, t. 2, s. 233.

²⁰⁹ SHGWK, cz. 1, s. 212.

wystąpienie imienia Żegoty, ponieważ potwierdza nasz domysł o związku parafii Poręba Żegoty z Toporczykami.

Wezwania kościołów w Sance – Święty Jakub (potwierdzone od 1422 r.)²¹⁰, a w Porębie Żegoty – Święci Marcin i Małgorzata²¹¹ nie stoją w sprzeczności z tezą o powstaniu obu parafii w okresie 1201-1325²¹².

Trudno rozstrzygnąć, czy obydwie omówione parafie były pierwotnie częściami składowymi rodowej parafii Starzów-Toporczyków w Morawicy, czy też powstały na terenie lasów na terenach kolonizowanych, a więc niejako poza obrębem parafii pierwotnych. Nazwy wsi należących do parafii saneckiej i porębskiej wskazują na tę drugą ewentualność²¹³, jak zresztą nazwy kilku innych miejscowości w tym rejonie²¹⁴.

Wschodnie tereny dekanatu zatorskiego były w XIII w. jego najslabiej zaludnioną częścią. Za najstarszą parafię na tym obszarze powinniśmy chyba uznać parafię w **Radziszowie**. Wspomniana po raz pierwszy w 1326 r. miała rok wcześniej 3 grzywny dochodu²¹⁵. Wieś Radziszów należała do najstarszego uposażenia klasztoru tynieckiego²¹⁶, leżąc w jego najbliższej okolicy. Klasztor tyniecki jeszcze w XVI w. sprawował prawo patronatu w Radziszowie²¹⁷. Możemy się domyślać, że między innymi Radziszowa dotyczy dokument z 1229 r., w którym Grzegorz IX zatwierdził prawo patronatu nad kaplicami należącymi do klasztoru tynieckiego²¹⁸. Brak jest jakichkolwiek przesłanek pozwalających przesunąć powstanie parafii radziszowskiej na okres wcześniejszy niż XIII w. Długosz wymienia w okręgu parafialnym Radziszowa także wieś Brunaczów jednocześnie informując, że jest to już wieś opuszczona²¹⁹. W źródłach z XVI w. w okręgu parafialnym pojawiają się Jurczyce, zaś Brunaczów nie jest już wymieniany²²⁰. O istnieniu Jurczyc informuje już *Liber beneficiorum* Długosza²²¹. Nie wiemy więc, czy wieś ta nie należała do parafii radziszowskiej już w XV w.

Kolejną parafią, która powstała w omawianym okresie jest parafia w **Głębowicach**. Wieś miała w XIV w. oprócz polskiej nazwy Głębowice, także nie-

²¹⁰ SHGWK, cz. 2, s. 60.

²¹¹ WR, f. 122.

²¹² K u m o r, dz.cyt., s. 450, 455, 464.

²¹³ Sanka nosiła nazwę Sosnka, co może być formą pochodzącą od sosny; nazwa Poręby nie wymaga tłumaczenia.

²¹⁴ Na przykład Zalas, czy Frywałd.

²¹⁵ MPV, t. 1, s. 127.

²¹⁶ KD Tyn, cz. 1, nr 1, s. 1-4.

²¹⁷ WR, f. 224.

²¹⁸ KD Tyn, cz. 1, nr 8, s. 6-17.

²¹⁹ LB, t. 2, s. 134-135, t. 3, s. 192-193.

²²⁰ ŻD, t. 14, s. 42; WR, f. 226.

²²¹ LB, t. 3, s. 221. Bez wskazania przynależności parafialnej.

miecką – Chundorf²²² lub Gundorf²²³. Prawdopodobnie polska wieś istniała tu przed przybyciem kolonistów niemieckich, być może należąc do pobliskiej parafii w Polance. O dawnej metryce osadniczej Głębowic może świadczyć duża gęstość zaludnienia (34 osoby na km kw.)²²⁴. W 1325 r. uposażenie głębowickiego plebana wynosiło 2,75 grzywny²²⁵ i informacja ta jest jednocześnie najstarszą wzmianką o istnieniu omawianej parafii. W XVI w. w jednowioskowej parafii w Głębowicach istniał kościół pod wezwaniem Świętej Marii Magdaleny²²⁶. Wezwanie to nie przeczy tezie o trzynastowiecznej metryce parafii²²⁷.

Pierwsza wzmianka o parafii w **Regulicach** pochodzi z 1326 r. i dotyczy roku poprzedniego. Uposażenie tutejszej parafii, która leżała na granicy obszarów zasiedlonych, sięgało 2,75 grzywny²²⁸. W czasach Długosza parafia regulicka była wyspą dóbr klasztoru tynieckiego otoczoną ze wszystkich stron włościami rycerskimi, pierwotnie należącymi do Starzów. Wiemy, że w XIII w. odbywał się spór o wieś Grodziec, która w XV w. należała do parafii Regulice²²⁹. W 1227 r. wieś ta była własnością opactwa tynieckiego²³⁰, zaś dwa lata później komes Żegota (imię wskazuje, że był to zapewne Starża) usiłował ją odebrać²³¹. Możemy się domyślać, że oprócz Grodzca benedyktyni mieli w tej okolicy jakieś inne dobra. Dla ich obrony przed zakusami Toporczyków stworzyli parafię z ośrodkiem w Regulicach obejmującą całość ich włości, aby podkreślić odrębność tego terenu. Być może w jakimś związku z tymi wydarzeniami mogły powstać omówione wyżej parafie w Sance i Porębie Żegoty. Jak już wspomniano ich fundacja wiąże się w jakimś stopniu z działalnością Toporczyków, zaś ich położenie na linii Tyniec – Regulice wskazuje na możliwość, że ich powstanie nie było przypadkowe, lecz stanowiło efekt rywalizacji rodu z Morawicy z benedyktyniami z Tyńca.

Kościół w **Przeciszowie** jest kolejnym, którego powstanie należy datować zapewne na XIII w. lub pierwszą ćwierć XIV w. Przeciszów należy bez wątpienia utożsamić z notowaną od 1326 r. (czyli istniejącą na pewno już rok wcześniej) parafią *Villa Hertmanni*²³². Pod podobnymi nazwami (*Villa Hermanni*, *Willa Hermani*, *Villa Harthmanni* i *Villa Harrthmanni*) parafię tę odnotowują

²²² MPV, t. 1, s. 300.

²²³ MPV, t. 2, s. 192.

²²⁴ Ł a d o g ó r s k i, dz. cyt., s. 203.

²²⁵ MPV, t. 1, s. 128.

²²⁶ WR, f. 147.

²²⁷ K u m o r, dz. cyt., s. 463.

²²⁸ MPV, t. 1, s. 129.

²²⁹ LB, t. 2, s. 125, t. 3, s. 189-190.

²³⁰ KDTyn, cz. 1, nr 4, s. 7-8.

²³¹ KDTyn, cz. 1, nr 6, s. 9-10.

²³² MPV, t. 1, s. 127.

wykazy świętopietrza z lat 1327, 1335-1337, 1339 i 1344-1358²³³, a także dzieściny papieskiej z lat 1326, 1350, 1354 i 1355²³⁴. Ładogórski utożsamiał parafię o nazwie *Villa Hermani* z Lanckoroną, zaś Przeciszów widział w parafii zapisanej jako *Villa Matei* występującej w spisach świętopietrza z XIV wieku²³⁵. Należy tę identyfikację poprawić wobec kilku faktów. Po pierwsze zarówno wykazy dzieściny papieskiej jak i świętopietrza umieszczają *Villa Hermanni* zawsze po Zatorze, a przed Polanką²³⁶, czyli zgodnie z usytuowaniem geograficznym Przeciszowa. Po drugie Przeciszów, który pojawia się w późniejszych wykazach świętopietrza płaci tę samą kwotę (3 skojce)²³⁷, co wcześniej *Villa Hermanni*. Po trzecie w dokumencie lokacyjnym Zatora z 1292 r. występuje miejscowość *Hartundisdorf*²³⁸, którą wobec kolejności wymieniania wsi w okolicach Zatora należy zidentyfikować z Przeciszowem²³⁹. W końcu analiza treści ksiąg taksacji i kontrybucji z 1513 i 1527 r. prowadzi nas do tego samego wniosku. W obu księgach parafia wymieniona są w tej samej kolejności. W obu występuje Przeciszów²⁴⁰, ale jednocześnie w księdze z 1527 r. po Choczni pojawia się zapis: *Rector de hermani villa*²⁴¹. W tym samym miejscu (to jest po parafii Choczni) księga z 1513 r. ma zapisany tylko wyraz *Rector*, lecz na marginesie widnieje dopisek *Polonie preciszow est taxata*²⁴².

W dokumencie biskupa Floriana z 1378 r. występuje jeszcze *Villa Hartmany*²⁴³, a w 1396 r. pojawia się już nowa nazwa – Przeciszów²⁴⁴. Przeciszów był parafią jednowioskową z kościołem pod wezwaniem Świętego Jana Chrzciciela²⁴⁵. Według opinii Kumora wezwanie to i bliskość rzeki (w tym przypadku Wisły) mają świadczyć o bardzo wczesnym powstaniu kościoła²⁴⁶. W 1396 r. Przeciszów pozostawał jeszcze w rękach książęcych²⁴⁷, co może sugerować pierwotny patronat monarszy. Przez Przeciszów biegł też w XVI w. szlak z Kra-

²³³ MPV, t. 1, s. 300, 371, 380, 393, t. 2, s. 175, 184, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 295.

²³⁴ MPV, t. 1, s. 198, t. 2, s. 328, 392, 409, 482.

²³⁵ T. Ladenberger, *Zaludnienie Polski na początku panowania Kazimierza Wielkiego*, Lwów 1930, s. 69, przypis 1. Przy swoich ustaleniach Ładogórski pozostał i w *Studiach nad zaludnieniem*.

²³⁶ Zobacz przypisy 7-10.

²³⁷ Gromnicki, dz. cyt., s. 316-319.

²³⁸ *Zbiór dokumentów małopolskich* (dalej cyt. ZDM), cz. 4, nr 885, s. 27-29.

²³⁹ ZDM, cz. 4, s. 28, przypis 13.

²⁴⁰ RC (1513), f. 37; LR (1527), f. 83.

²⁴¹ LR (1527), f. 82.

²⁴² RC (1513), f. 37.

²⁴³ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. Kuraś, cz. 1, Lublin 1965, (dalej cyt. ZDKDK), nr 74, s. 108-110.

²⁴⁴ KDM, t. 4, nr 1308, s. 54-55.

²⁴⁵ WR, f. 143.

²⁴⁶ K u m o r, dz. cyt., s. 447.

²⁴⁷ KDM, t. 4, nr 1308, s. 54-55.

kowa do Oświęcimia²⁴⁸. Wszystko to mogłoby potwierdzać fakt wczesnej metryki osadniczej omawianej parafii, a także jej dawnej fundacji. My jednak opowiadamy się za powstaniem preciszowskiego kościoła w XIII w., lub pierwszej ćwierci XIV w. Przemawia za taką tezą przede wszystkim bliskość Polanki i Zatora, z których to parafii pierwsza przewyższała Przeciszów prawie trzykrotnie uposażeniem (7 grzywien w Polance wobec 2,5 grzywiny w Przeciszowie), zaś druga znacznie górowała nad parafią preciszowską wielkością okręgu parafialnego, a także miała dwukrotnie większe uposażenie. Wezwanie kościoła w Polance – Święty Mikołaj pozwala wysunąć hipotezę, że wspomniany wyżej szlak krakowsko-śląski biegł pierwotnie właśnie przez Polankę, zaś dopiero w późniejszym okresie zbliżył się do Wisły i Przeciszowa. Przeciwno dawnemu zasiedleniu rejonu Przeciszowa przemawiać może także jej słabe zaludnienie w porównaniu do terenów sąsiednich, wynoszące 8 osób na km kw.²⁴⁹. Możemy przypuszczać, że bliskość Wisły nie sprzyjała rozwojowi osadnictwa, być może w związku z powodziami i niestabilnym korytem wielkiej rzeki.

Identyczne jak w przypadku Przeciszowa uposażenie – 2,5 grzywiny zostało w 1326 r. odnotowane w parafii **Frydrychowice**²⁵⁰. W XV w. w okręgu parafialnym obok Frydrychowic występował także Przybradz²⁵¹. W XVI w. parafia frydrychowicka posiadała drewniany kościół pod wezwaniem Świętego Michała Archaniola²⁵². Zarówno wysokość uposażenia, jak wezwanie kościoła, a także usytuowanie parafii wskazują, że najprawdopodobniej powstała ona po 1200 r. Niemiecka nazwa wsi, jak i wysokość uposażenia sugerują, że fundację kościoła we Frydrychowicach należy zapewne umieścić w XIII w.

Kolejne trzy parafie trzeba omówić łącznie. Można bowiem z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że parafie w **Stroniu**, **Barwałdzie** i **Zebrzydowicach** zostały fundowane bądź równocześnie, bądź w ramach jednej akcji. Chodziło zapewne o kolonizację, a co za tym idzie objęcie organizacją parafialną terenów słabo dotąd zaludnionych, które od 1274 r. weszły w skład księstw śląskich. Kotliny Barwałdu i Stronia były o tyle ważne, że od południa otaczały małopolską enklawę Radwanitów z Trzeboli. Doliną koło Stronia można było dotrzeć od strony Skawy do strumienia Cedronu, w średniowieczu zwanego Skawinką, który od 1274 r. stanowił granicę śląsko-krakowską. Bardziej na południe zaczynał się pas puszczy granicznych, w praktyce bezludnych. Możemy podejrzewać, że Piastom śląskim chodziło o wzmocnienie swej nowej granicy. Akcję o podobnym charakterze z drugiej strony rubieży przeprowadził po

²⁴⁸ Wyrózumska, dz. cyt., s. 46.

²⁴⁹ Ładogórski, dz. cyt., s. 303. Wobec błędnej identyfikacji Przeciszowa liczbę tę należy poprawić na 10 osób na km kw., co jednak nie zmienia ogólnego wniosku.

²⁵⁰ MPV, t. 1, s. 128-129.

²⁵¹ LB, t. 1, s. 81-82, t. 2, s. 231.

²⁵² WR, f. 153.

blisko stu latach Kazimierz Wielki lokując między innymi Skawinę i Lanckoro-
nę²⁵³.

Większość parafii Stronie stanowiły wsie o polskich nazwach. Można więc przypuszczać, że przynajmniej część z nich istniała przed opisywaną akcją. Być może wchodziły one wcześniej do parafii mucharskiej. Ludność niemiecka, o ile tu w ogóle napłynęła, zjawiała się w niewielkiej liczbie i rozplynęła się zapewne wśród górali nie zostawiając po sobie śladu. Liczba ludności jednak wzrosła, co pozwoliło na powołanie parafii w Stroniu. Parafia barwałdzka leżała bardziej na północny zachód i możliwe, że tereny, na których powstała pierwotnie należały do parafii jaroszewickiej. Nazwa wsi Barwałd wyraźnie wskazuje na jej niemiecki charakter, a z jej powołaniem prawdopodobnie należy wiązać zaistnienie na górze Żar zamku Barwałd, który mógł kontrolować wąskie połączenie enklawy trzebołskiej z Ziemią Krakowską. W końcu powstała parafia nawet w owym połączeniu (zapewne odrywając część enklawy). Parafią tą były Zebrzydowice, zwane w XIV w. *Villa Siffridi*²⁵⁴. Parafia w Stroniu miała najniższe z trzech opisywanych uposażenie – 2 grzywny. W początku XIV w. w parafii tej był pleban o imieniu Herman²⁵⁵, co wskazuje, że być może był Niemcem.

Wobec późniejszych zmian siedziby parafii i jej zasięgu nie możemy nic bliższego powiedzieć o wezwaniu i patronacie kościoła w Stroniu. W XV w. parafia zakrzowska, będąca kontynuacją parafii w Stroniu, obejmowała pięć wsi²⁵⁶. W 1598 r. parafia stryszowska (po przeniesieniu siedziby z Zakrzowa do Stryszowa) – sześć wsi²⁵⁷, podobnie jak w 1581 roku²⁵⁸. Trudno dokładnie umieścić w czasie kolejne zmiany siedzib opisywanej parafii. Przeniesienie jej centrum ze Stronia do Stryszowa nastąpiło w trzeciej ćwierci XIV w., skoro w 1373 r. po raz pierwszy notowany jest jako siedziba parafii właśnie Stryszów²⁵⁹. Rektorzy kościoła w Stryszowie występują w latach 1410-1411 i 1422²⁶⁰, zaś pleban w 1435 roku²⁶¹. Następnie przeniesiono siedzibę parafii stryszowskiej do Zakrzowa, gdzie jest ona wymieniana w czasach Długosza²⁶².

²⁵³ A. Berdecka, *Lokacje i zagospodarowanie miast królewskich w Małopolsce za Kazimierza Wielkiego (1333-1370)*, Wrocław 1982, s. 35.

²⁵⁴ MPV, t. 1, s. 129.

²⁵⁵ MPV, t. 1, s. 130, 202.

²⁵⁶ Zakrzów – LB, t. 1, s. 88, t. 2, s. 292; Witanowice – LB, t. 1, s. 82; Jaroszewice – LB, t. 1, s. 88, t. 2, s. 292; Stronie – LB, t. 1, s. 88, t. 2, s. 293; Skawica – LB, t. 1, s. 88, t. 2, s. 293.

²⁵⁷ WR, f. 178: Stryszów, Stronie, Leśnica, Zakrzów, Marcówka, Dąbrówka.

²⁵⁸ ŻD, t. 14, s. 103: Stryszów, Stronie, Leśnica, Zakrzów, Marcówka, Zagórze.

²⁵⁹ Gromnicki, dz. cyt., s. 320-321.

²⁶⁰ AOf, vol. 4, f. 81: *Johannes rector ecclesie de Stroysszow* (1410); f. 82: *Johannes rector ecclesie de Stryszszow* (1410); f. 161: *Petrus rector ecclesie de Schyszawa* (1411); f. 267: *Johannes rector ecclesie de Strzischow* (1422).

²⁶¹ AOf, vol. 5, f. 116: *Nicolaus plebanus de Streszow* (1435); f. 119, 135: *Nicolaus plebanus de Strzezow* (1435).

²⁶² LB, t. 1, s. 88, t. 2, s. 292.

Sam fakt kolejnej zmiany centrum omawianej parafii w jakimś stopniu wiąże się zapewne z działaniami wojsk polskich w tym terenie w połowie XV w. i opanowaniem przez nie okolic Zakrzowa. Zasięg parafii zakrzowskiej przynajmniej częściowo pokrywał się bowiem z obszarami zdobytymi tu przez Polaków²⁶³. Jednocześnie sam Stryszów znalazł się w granicach parafii Klecza, należąc do tego samego, co ona właściciela²⁶⁴.

W 1513 r. jako siedziba omawianej parafii ponownie odnotowany jest Stryszów²⁶⁵. Prawdopodobnie więc między 1480 a 1513 r. ponownie zmieniono siedzibę parafii, która pierwotnie miała swoje centrum w Stroniu. Zakrzów będący siedzibą tej parafii w czasach Długosza stracił swą rolę. W 1598 r. istniała tu tylko kaplica²⁶⁶. Fakt degradacji Zakrzowa może potwierdzać nasz domysł o pojawieniu się w nim ośrodka parafii w związku z podziałem terenu parafii stryszowskiej podczas działań wojsk polskich w połowie XV w. Po ostatecznej inkorporacji Księstwa Zatorskiego w 1490 r. podział przestał istnieć i zapewne powrócono do stanu z początku XV w.

Parafię barwałdzką ze względu na jej położenie i wysokość uposażenia, jakie posiadał tutejszy pleban w 1325 r. – 2,5 grzywny²⁶⁷ możemy uznać za powstałą kosztem terenów należących wcześniej do parafii jaroszewickiej. Z drugiej strony szczupłość danych, jakie posiadamy o tej drugiej parafii nie pozwala wykluczyć także możliwości powstania parafii jaroszewickiej i barwałdzkiej w niewielkim odstępnie czasowym, a nawet równocześnie. W średniowieczu istniały trzy wsie o nazwie Barwałd (Dolny, Średni i Górny). Siedziby parafii upatruje się albo w Barwałdzie Dolnym²⁶⁸, graniczącym bezpośrednio z Jaroszewicami²⁶⁹, albo w Barwałdzie Średnim²⁷⁰. Najstarsza wzmianka o kościele i parafii w Barwałdzie pochodzi z 1318 roku²⁷¹. W 1598 r. był tu drewniany kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, o królewskim patronacie, zaś w parafii były *obydwa* Barwałdy²⁷². Wizytacja nie odnotowuje bowiem istnienia Barwałdu Średniego. Tymczasem w 1581 r. wymienione były trzy części wsi, zaś królewska, a więc zapewne z kościołem, była część właśnie o nazwie Barwałd Średni²⁷³. Określamy zatem wielkość okręgu parafialnego na trzy wsie. Wielkość ta, wysokość uposażenia i niemiecka nazwa wsi wskazują, że zapewne mamy do czynienia z parafią powstałą w XIII lub pierwszej ćwierci XIV w.

²⁶³ LB, t. 1, s. 82, 83, t. 2, s. 292-293.

²⁶⁴ LB, t. 1, s. 82, 83, t. 231, 232. Właścicielem był Andrzej Słupski.

²⁶⁵ RC (1513), f. 36.

²⁶⁶ WR, f. 179.

²⁶⁷ MPV, t. 1, s. 129.

²⁶⁸ SHGWK, cz. 1, s. 25.

²⁶⁹ KDP, t. 3, nr 127, s. 268-270.

²⁷⁰ Ł e p k o w s k i, dz. cyt., s. 230.

²⁷¹ MPV, t. 1, s. 61.

²⁷² WR, f. 181.

²⁷³ ŻD, t. 14, s. 83.

Patronat monarszy mógł się tu pojawić w XV w., po zdobyciu Barwałdu przez wojska polskie.

Podobnie jak Barwałd należy datować parafię Zebrzydowice. W 1325 r., gdy parafia ta pojawia się po raz pierwszy w źródłach, pleban zebrzydowski miał identyczne jak barwałdzki uposażenie – 2,5 grzywny²⁷⁴. Do 1358 r. w wykazach świętopietrza utrzymała się nazwa *Villa Zifridi*. Potem zapewne nastąpiła polonizacja nazwy wsi. Możliwe jest przejście: Villa Zifridi (Siegfriedsdorf) → Zefrydowice → Zebrzydowice. Notowanie w rejestrach z 1513 i 1527 r. starej i nowej nazwy jest zapewne skutkiem nieaktualności spisów. Występują w nich zresztą także nazwy innych parafii, które zmieniły nazwy lub nie istniały już na terenie dekanatu zatorskiego²⁷⁵. Okręg parafialny Zebrzydowic znamy z XVI wieku. W 1581 r. w parafii obok Zebrzydowic notowana była także wieś Stanisław²⁷⁶. W 1598 r. Zebrzydowice były parafią jednowioskową posiadającą drewniany kościół pod wezwaniem Świętego Marcina²⁷⁷, co nie stoi w sprzeczności z tezą o jej powstaniu w okresie 1201-1325²⁷⁸. Prawdopodobnie nie popełniamy także błędu zawężając okres powstania parafii zebrzydowskiej na lata 1274-1325, czyli czasy po przesunięciu granicy śląsko-krakowskiej na Skawinkę.

Ostatnim kościołem z grupy posiadających w 1325 r. uposażenie wysokości 2,5 grzywny jest świątynia w **Woźnikach**²⁷⁹. Nazwę tej miejscowości należy zapewne łączyć z istnieniem tu przeprawy przez Skawę lub osady służebnej²⁸⁰. Pierwsza wzmianka o wsi i jednocześnie kościele w Woźnikach pochodzi z 1242 roku²⁸¹. Długosz odnotował tu wezwanie NMP²⁸², które jest charakterystyczne dla starych kościołów²⁸³. Patronat kościoła woźnickiego należał w końcu XV w. do klasztoru w Mogile²⁸⁴, został on jednak nabyty przez to zgromadzenie wraz z wsią dopiero w 1323 roku²⁸⁵. Mniej jasna jest sprawa do kogo Woźniki i patronat w tutejszym kościele należały wcześniej. W 1328 r. Jan XXII wydał wyrok w sporze o patronat w Woźnikach. Spór ten prowadzili z cystersami z Mogiły benedyktyni tynieccy²⁸⁶. Tak więc opactwo tynieckie podważało prawo Mogiły do sprawowania patronatu w kościele woźnickim. Musiało mieć

²⁷⁴ MPV, t. 1, s. 129.

²⁷⁵ RC (1513), f. 35, 37; LR (1527), f. 77, 82-83.

²⁷⁶ ŻD, t. 14, s. 103.

²⁷⁷ WR, f. 203.

²⁷⁸ K u m o r, dz. cyt., s. 444.

²⁷⁹ MPV, t. 1, s. 128.

²⁸⁰ R o s p o n d, dz. cyt., s. 411.

²⁸¹ KDM, t. 4, nr 419, s. 63-65; KDP, t. 3, nr 219, s. 432-437: *Woznyk cum ecclesia*.

²⁸² LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 234, t. 3, s. 430.

²⁸³ K u m o r, dz. cyt., s. 442.

²⁸⁴ LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 234, t. 3, s. 430.

²⁸⁵ LB, t. 3, s. 430.

²⁸⁶ ZDKDK, cz. 1, nr 31, s. 43-44.

jakieś podstawy do wszczynania sporu, może więc to właśnie do Tyńca należało prawo patronatu w Woźnikach w początkach XIV w. Istnieje też dokument z 1329 r., w którym opat tyński Michał otrzymał potwierdzenie zwycięstwa w sporze z opatem mogileńskim Stefanem²⁸⁷. Albo więc rozstrzygnięcie z 1328 r. nie zakończyło sporu o kościół w Woźnikach i sprawa znalazła swój finał później, albo dokument z 1329 r. jest efektem fałszerstwa dokonanego przez benedyktynów tyńskich. Dla nas istotny jest fakt, że czuli się oni ciągle uprawnieni do sprawowania patronatu w Woźnikach, co wskazuje na ich powiązania z tym kościołem. Treść dokumentu z 1242 r. wskazuje, że kościół woźnicki rzeczywiście należał wtedy do opactwa tyńskiego (*Woznyk cum ecclesia ab abbate Thyncensi*). Sama wieś była jednak własnością kasztelana krakowskiego Klemensa oraz jego braci Andrzeja, Jana i Wierzbęty. Właśnie Woźniki i siedem innych wsi Klemens zamienił na dziesięciny nad Mozgawą oraz wieś Łędziny z biskupem krakowskim, a zamianę tę potwierdził Konrad Mazowiecki²⁸⁸. Wiadomo, że Klemens wiele dóbr nad Skawą uzyskał zajmując ziemie książęce, korzystając zapewne z osłabienia władzy Piastów po śmierci Henryka Pobożnego pod Legnicą w 1241 roku²⁸⁹. Tak stało się z częścią Zatora²⁹⁰, a więc mogło być i z Woźnikami. Klemens zajmował czasem zbrojne ziemie książęce i oddawał je klasztorom²⁹¹. Mógł więc podobnie postąpić z Woźnikami leżącymi daleko od Krakowa, a następnie zamienić je lub sprzedać klasztorowi tyńskiemu. Przypuszczamy, że w ten sposób patronat kościoła w Woźnikach mógł na krótko przed 1242 r. przejść z rąk książęcych w duchowne.

Okręg parafialny kościoła woźnickiego obejmował w XV w. poza Woźnikami Zygodowice²⁹², które w XIV w. były odrębną parafią²⁹³. Kościoły w Ryczowie i Wadowicach były w czasach Długosza filiami kościoła w Woźnikach²⁹⁴. Ponieważ wiemy, że w 1325 r. Wadowice były filią parafii Mucharz²⁹⁵, a Woźniki przejęły tę filię po sporze z parafią mucharską o zwierzchnictwo nad kościołem wadowickim w 1335 r.²⁹⁶, zauważymy, że parafia woźnicka była przed 1335 r. mała i leżała w całości na prawym brzegu Skawy.

Położenie kościoła w Woźnikach, dość wczesna wzmianka źródłowa o nim, typ wezwania a także hipotetyczny patronat książęcy pozwalają się domyślać

²⁸⁷ KDTyn, cz. 1, nr 51, s. 89.

²⁸⁸ KDM, t. 2, nr 419, s. 63-65.

²⁸⁹ Ułanowski, dz. cyt., s. 108, 119, 123.

²⁹⁰ Tamże, s. 123.

²⁹¹ Tamże, s. 108. Stało się tak z częścią wsi Śmierdząca należącej do parafii Liszki.

²⁹² Woźniki – LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 234, t. 3, s. 430; Zygodowice – LB, t. 3, s. 430.

²⁹³ MPV, t. 1, s. 128, 199, 300.

²⁹⁴ Ryczów – LB, t. 2, s. 234, t. 3, s. 429-430; Wadowice – LB, t. 1, s. 83-84, t. 2, s. 264, t. 3, s.

430. Kościoły te miały swoje okręgi parafialne.

²⁹⁵ MPV, t. 1, s. 130.

²⁹⁶ ZDKDK, nr 41, s. 58-59.

wczesnego powstania tutejszej parafii. Możemy przypuszczać, że pierwotnie była ona bardziej rozległa, niż uchwytna źródłowo. Podczas kolonizacji niemieckiej prawdopodobnie uległa podziałom. Pośrednim dowodem na to zjawisko może być notatka z 1328 r.: *eclesie de Woznik seu Bathowicz*²⁹⁷, co wskazuje, że Bachowice były wtedy filią lub drugą siedzibą macierzystej parafii. W drugie połowie XIV w. stały się odrębną parafią. W późniejszym czasie obserwujemy wzrost parafii woźnickiej, co możemy zinterpretować jako próby odzyskania wsi, które pierwotnie do niej należały (Zygodowice, być może także Wadowice). Niskie na początku XIV w. uposażenie można przy takim założeniu tłumaczyć ewentualnością, że część beneficjów plebańskich leżała w zachodniej, utraconej części parafii, co spowodowało ich utratę wraz z oddaniem tych terenów z okręgu parafialnego.

Datujemy powstanie parafii woźnickiej na pierwszą połowę XIII w. lub nawet koniec XII w.

Drugą należącą do benedyktynów z Tyńca parafią na wschodnich terenach dekanatu była **Wola Radziszowska**. Powstała ona zapewne później od sąsiedniej parafii Radziszów. Długosz przekazał bowiem informację, że do parafii radziszowskiej należała wieś Brunaczów²⁹⁸, która jednak od dawna była już opuszczona i częściowo na jej gruntach powstała wieś Wola Radziszowska²⁹⁹. Skoro więc powstała ona na gruntach opustoszałej wsi, która wcześniej już (bo przecież przed opuszczeniem) wchodziła w skład parafii radziszowskiej, to i sama parafia w Woli Radziszowskiej musi być młodsza. Uposażenie plebana w Woli Radziszowskiej było niższe od plebana radziszowskiego i wynosiło w 1325 r. 2 grzywny i 7 skojców. Informacja ta jest jednocześnie pierwszą wzmianką o istnieniu omawianej parafii³⁰⁰. W XV w. do parafii należały Wola Radziszowska i Leńcze³⁰¹. Wysokość uposażenia, wielkość okręgu parafialnego oraz wyżej omówione powiązania z parafią Radziszów pozwalają umieścić powstanie parafii w Woli Radziszowskiej w XIII w. lub pierwszych latach XIV w.

Powstanie parafii w **Liszkach** należy zapewne także umieścić w okresie 1201-1325. Pierwsza wzmianka o tutejszej parafii pochodzi z 1326 r. i odnosi się do roku poprzedniego. Ówczesne uposażenie tutejszego plebana wynosiło 2 grzywny³⁰². Sama miejscowość Liszki pojawia się po raz pierwszy w dokumencie z 1254 r. jako darowizna Bolesława Wstydliwego dla klasztoru zwierzynieckiego³⁰³. W czasach Długosza patronat kościoła w Liszkach należał do klasz-

²⁹⁷ MPV, t. 1, s. 300.

²⁹⁸ LB, t. 2, s. 134-135, t. 3, s. 193.

²⁹⁹ LB, t. 2, s. 135 nazywa Wolę Radziszowską Wolą Brunawską.

³⁰⁰ MPV, t. 1, s. 130.

³⁰¹ LB, t. 2, s. 135, t. 3, s. 217.

³⁰² MPV, t. 1, s. 131.

³⁰³ KDCK, t. 1, nr 40, s. 52-54.

toru tynieckiego³⁰⁴. *Liber beneficiorum* podaje jednak wyraźnie informację, że tynieccy benedyktyni weszli w posiadanie Liszek poprzez zamianę z norbertanekami ze Zwierzynca za wieś Wołowice, należąca w XV w. do parafii czernichowskiej³⁰⁵. Pierwotnie kościół w Liszkach należał, według Długosza, do klasztoru zwierzynieckiego³⁰⁶. Zatem z dość dużą pewnością możemy datować powstanie omawianej świątyni na okres po 1254 r., czyli po otrzymaniu przez Zwierzyniec wsi z rąk książęcych.

Długosz odnotował całą obejmującą cztery wsie parafię Liszki jako własność benedyktynów tynieckich³⁰⁷. Ponieważ przynajmniej część tych ziem należy prawdopodobnie zaliczyć do pierwotnego uposażenia klasztoru tynieckiego³⁰⁸, musimy liczyć się z faktem, że okręg parafialny uchwytny w XV w. jest okręgiem wtórnym, stworzonym przez benedyktynów po uzyskaniu praw do kościoła w Liszkach. Istnieje dokument z 1363 r. wymieniający wsie należące do parafii liseckiej w identycznej kolejności jak wymienia je później Długosz³⁰⁹. Może to sugerować, że ukształtowanie okręgu parafialnego nastąpiło przed 1363 r. Wielkość i niesymetryczny kształt okręgu parafialnego, wezwanie kościoła – Święty Mikołaj³¹⁰ oraz najniższe w okolicy uposażenie zdają się potwierdzać przypuszczenie o fundacji tutejszej parafii między 1254 a 1325 r., w momencie, kiedy istniały już parafie sąsiednie (Morawica, Tynec, Czernichów, Przegonia).

Trzecią parafią powstałą na wschodnich terenach dekanatu zatorskiego była parafia w **Krzęciniu**. Najstarsza wzmianka dotycząca tutejszej parafii odnosi się do 1325 r. Uposażenie krzęcińskiego plebana wynosiło wtedy 1,5 grzywny³¹¹, czyli stanowiło 33,3 % średniej w dekanacie. Okręg parafialny Krzęcina znany dopiero z XVI w. Obejmował on wówczas pięć wsi³¹². Na mapie zauważamy niesymetryczne usytuowanie centrum parafii. Krzęcin leży nie w środku parafii, lecz na jej zachodzie. Wyraźnie brakuje wsi na zachód od kościoła parafialnego. Należy zwrócić uwagę na fakt, że zachodnia granica parafii krzęcińskiej była w tym miejscu odcinkiem granicy księstw śląskich wytyczonej tutaj w 1274 r. Pojawia się więc domysł, że omawianą parafię przecięto wtedy granicą polityczną. W XV w. Krzęcin należał do klasztoru zwierzynieckiego i to przynajmniej od 1254 r.³¹³ Na zachód od Krzęcina leżały

³⁰⁴ LB, t. 3, s. 61.

³⁰⁵ LB, t. 3, s. 62.

³⁰⁶ LB, t. 3, s. 61.

³⁰⁷ Liszki – LB, t. 2, s. 123, t. 3, s. 61, 186; Śmierdząca – LB, t. 2, s. 123-124, t. 3, s. 185-186; Kaszów – LB, t. 2, s. 124, t. 3, s. 186; Nowa Wieś – LB, t. 2, s. 124.

³⁰⁸ Co najmniej Kaszów: SHGWK, cz. 2, s. 454; KDTyn, cz. 1, nr 1, s. 1-4.

³⁰⁹ KDP, t. 3, nr 136, s. 284; LB, t. 2, s. 123.

³¹⁰ LB, t. 2, s. 123.

³¹¹ MPV, t. 1, s. 130.

³¹² WR, f. 130.

³¹³ KDKK, t. 1, nr 40, s. 52-54; LB, t. 3, s. 66-67.

dobra Radwanitów obejmujące między innymi Trzebol i Pobiedr. Bolesław Wstydlivy wydał temu rodowi dokument stwierdzający przynależność ich włości leżących wokół Trzeboli do Ziemi Krakowskiej. Możemy zatem odtworzyć z pewnym prawdopodobieństwem przebieg wydarzeń. Parafia krzęcińska składała się zapewne w trzeciej ćwierci XIII w. z części wschodniej należącej do Zwierzyńca i zachodniej obejmującej dobra Radwanitów trzeboleskich. Na mocy pokoju między Władysławem opolskim a Bolesławem Wstydlivym zawartego w 1274 r. parafia Krzęcin (jak i inne ziemie) znalazła się w granicach Śląska. Jednocześnie Bolesław wydał dla Radwanitów przywilej stwierdzający, że ich ziemie wokół Trzeboli (która była zapewne jakimś centrum ich dóbr w tym rejonie) nigdy nie zostaną wyłączone z Ziemi Krakowskiej. To zapewne pociągnęło za sobą odłączenie włości trzeboleskiej od parafii krzęcińskiej i stworzenie nowej parafii dla tych terenów w Pobiedrze³¹⁴. Parafia w Pobiedrze miała niższe uposażenie – 1 grzywnę³¹⁵, być może stanowiące pierwotnie część dochodów plebana z Krzęcina (łączne dochody Krzęcina i Pobiedru wynosiły 2,5 grzywny, co było kwotą porównywalną do uposażeń innych parafii w tym rejonie – Radziszowa i Woli Radziszowskiej). Radwanicy w późniejszym czasie rozszerzali swoje osadnictwo ku zachodowi, co wpłynęło na zmianę kształtu okręgu parafialnego Pobiedru. Pierwotnie, przynajmniej formalnie parafia ta objęła całą enklawę trzeboleską³¹⁶. Zatem datujemy powstanie parafii Krzęcin na XIII w., zapewne okres przed 1274 r., zaś powstanie parafii Pobiedr na okres po 1274 r., prawdopodobnie pierwsze lata po tej dacie.

Za najmłodsze parafie w zachodniej części dekanatu zatorskiego spośród powstałych przed 1325 r. należy uznać parafie w **Graboszycach, Zygodowicach, Radocy, Nidku, Inwałdzie i Palczowicach**. Powstał jeszcze kościół w Wadowicach, który jednak nie miał zapewne praw parafialnych. Wymienioną wyżej grupę świątyń omawiamy razem ze względu na zbliżone wysokości uposażeń (najniższych w dekanacie) oraz widoczne podobieństwa w usytuowaniu parafii. Możemy z dużą dozą pewności przyjąć, że parafie w Palczowicach i Inwałdzie powstały dopiero w XIV w. W przypadku parafii palczowickiej treść informacji zawartej w spisach dziesięciny papieskiej z lat 1326 i 1327 (a więc za lata 1325 i 1326) jest nieco zagadkowa: *Item Vincentius, plebanus ecclesie de Palzowicz* (w 1327 r.: *Palcowicz*) *nihil solvit qui nihil habet*³¹⁷. Jest więc wyraźna wzmianka o plebanie, a więc i o istnieniu parafii, ale źródło stwierdza brak dochodów. Czy zatem mogła istnieć parafia bez dochodów? Można szukać różnych odpowiedzi na to pytanie. Palczowice leżą nad Skawą. Mogła się więc krótko przed 1326 r. zdarzyć duża powódź, skutkiem czego ucierpiały dochody plebana.

³¹⁴ Halecki, *Powołanie księcia Władysława*, s. 297.

³¹⁵ MPV, t. 1, s. 129.

³¹⁶ Halecki, *Powołanie księcia Władysława*, s. 297-298.

³¹⁷ MPV, t. 1, s. 131, 202.

Może dochody w rzeczywistości istniały, lecz były tak małe, że podlegały zwolnieniu od dziesięciny. Wiemy, że od annat, innej formy opłat, zwolnieni byli ci, których roczny dochód był niższy od 6 grzywnien rocznie³¹⁸. Przeciwno tezie o braku dochodów spowodowanym klęską żywiołową przemawia zapis z 1350 r. dotyczący dziesięciny papieskiej: *Rector de Palczowicz de proventibus ecclesie nichil*³¹⁹. Stan braku opłat wydaje się zatem być w Palczowicach permanentny. Dopiero zapis z 1354 r. podaje konkretne dochody – 1 grzywnę oraz sumę płaconej dziesięciny. Zapis ten powtórzony jest w 1355 roku³²⁰. Dochodzimy zatem do wniosku, że aż do połowy XIV w. omawiana parafia miała bardzo niskie dochody, albo nie miała ich wcale, co sprowadza się do tego samego. Palczowicka parafia była jednowioskowa. Jej położenie wskazuje, że prawdopodobnie oderwała się od parafii zatorskiej. Okręg parafialny, usytuowanie, wysokość uposażenia, a także prywatny patronat przekazany przez Długosza³²¹ prowadzi nas do wniosku o późnym powstaniu parafii w Palczowicach.

Jeśli chodzi o Inwałd, to oprócz niskiego uposażenia (w 1325 r. – 1,25 grzywny)³²² argumentem przemawiającym za powstaniem tej parafii dopiero w XIV w. jest jej położenie na skraju obszarów zamieszkałych. Mamy też ślad sugerujący powstanie tutejszej parafii w 1318 r. Z 1317 r. pochodzi bowiem dokument Władysława Opolskiego, którym książę nadaje Inwałd (*Hoyenewaldt*) niejakiemu Schnokowi³²³. Datę o rok późniejszą nosiła kopia dokumentu fundacyjnego przechowywana jeszcze w XIX w. w archiwum parafii inwałdzkiej³²⁴. Wszystkie te fakty dają dość logiczny obraz i pozwalają umieścić powstanie parafii Inwałd w drugim dziesięcioleciu XIV w.

Zatem, jeśli powstanie parafii palczowickiej i inwałdzkiej da się w przybliżeniu określić na początek XIV w., to fundacje parafii w Graboszycach, Zygodowicach, Radoczy i Nidku musimy, choćby ze względu na wyższe ich uposażenie umieścić nieco wcześniej, choć zapewne nie dużo. Z pewnym prawdopodobieństwem można w tych przypadkach mówić o końcu XIII w. lub przełomie XIII i XIV w. jako o okresie ich powstawania. Analizując położenie Graboszyce, Radoczy i Zygodowice zauważymy, że powstały blisko siebie, wokół Woźnik, być może na skutek podziału tej parafii. Możemy wysnuć przypuszczenie o planowej kolonizacji brzegu Skawy (Graboszyce, Radocza) i skraju dotąd bezludnego, lub słabo zaludnionego Pogorza między Witanowicami a Spytkowicami (Zygodowice). Myśl o istnieniu planu osadnictwa (a skutkiem czego także

³¹⁸ J. Ptaśnik, *Kollektorzy Kamery Apostolskiej w Polsce Piastowskiej*, Kraków 1907, s. 9.

³¹⁹ MPV, t. 2, s. 330.

³²⁰ MPV, t. 2, s. 428, 435.

³²¹ LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 232.

³²² MPV, t. 1, s. 128.

³²³ ZDM, cz. 4, nr 896, s. 41. Dokument wystawiony 18 XII 1317.

³²⁴ Łepkowski, dz. cyt., s. 234. Według kopii Zawisza Ligęza zbudował w Inwałdzie drewniany kościół pod wezwaniem Narodzenia NMP.

rozwoju sieci parafialnej) pojawia się, gdy spojrzymy na mapę parafii istniejących na tym obszarze w XIV w. Rzuci się w oczy zadziwiająca regularność sieci parafialnej. Parafia w Nidku powstać musiała zapewne kosztem parafii Wieprz, być może nieco wcześniej niż trzy wyżej wspomniane kościoły. Sugerują to informacje dotyczące Radoczy i Nidka zawarte w wykazach dziesięciny papieskiej za lata 1325-1326 pochodzące z lat 1326-1327. Za Sułka, plebana z Radoczy, płacił Jan, pleban z Nidka. Radocza była w tym czasie pusta³²⁵.

Wszystkie cztery omawiane parafie (Graboszyce, Nidek, Radocza i Zygodowice) miały identyczne uposażenie wynoszące 1,5 grzywny³²⁶. Wszystkie były zapewne parafiami jednowioskowymi³²⁷. Należy zwrócić w tym miejscu uwagę na fakt, że w XIV w. Zygodowice nosiły nazwę *Villa Zebotonis*³²⁸ lub *Sobotowa*³²⁹, a nazwa Zygodowice utrwaliła się w XV w., gdy sama tutejsza parafia przestała już istnieć³³⁰. Kościół w Zygodowicach przestał funkcjonować zapewne już w XIV w. Brak jest wzmianki o tej parafii w wykazach świętopietrza z lat 1373 i 1374, a także w krakowskich Aktach Oficjalatu. Długosz zalicza Zygodowice do parafii woźnickiej³³¹. Źródła z XVI w. również nie zawierają wzmianki o parafii zygodowickiej³³².

Także Radocza nosiła początkowo inną nazwę. Występuje ona pierwotnie pod nazwą *Villa Matei*³³³. Należy odrzucić pogląd Ładogórskiego jakoby wieś o nazwie Villa Matei była Przeciszowem³³⁴. Jeśli bowiem zauważymy, że Radocza występuje w tych (i tylko w tych) wykazach świętopietrza, gdzie brakuje parafii Villa Matei³³⁵ oraz, że w *Registrum Contributionis* z 1523 r. obok Villa

³²⁵ MPV, t. 1, s. 129, 201.

³²⁶ MPV, t. 1, s. 128-129.

³²⁷ W przypadku Graboszyce pewien problem sprawia przekaz Długosza. Parafia znajduje trwałe odbicie w źródłach pochodzących z XIV w. Jest wymieniona w spisach świętopietrza jeszcze w 1373 i 1374 r.: G r o m n i c k i, dz. cyt., s. 318-319. W latach 1411 oraz 1423-1424 notowani są też duchowni pracujący przy tym kościele: AOf, vol. 4, f. 129, 319, 348. Jedynie Długosz zalicza Graboszyce do parafii Tłuczaków: LB, t. 1, s. 81, t. 2, s. 233, co jest zapewne błędem, gdyż są one od Tłuczaków odległe o ponad 4 km, ponadto oddziela je Skawa, a wedle samego opisu Długosza także obszary innych parafii. W XVI w. Graboszyce są zgodnie wymieniane przez źródła jako siedziba parafii: RC (1513), f. 37; LR (1527), f. 82; LR (1529), s. 114; RC (1539), f. 33; LC (1561), f. 45.

³²⁸ MPV, t. 1, s. 128. Była to parafia biedna.

³²⁹ MPV, t. 2, s. 328, 380.

³³⁰ LB, t. 3, s. 430, 435. Zygodowice stały się częścią parafii woźnickiej.

³³¹ LB, t. 2, s. 234, t. 3, s. 430.

³³² RC (1513), f. 37: *Sobotowa* z dopiskiem *non est*; ŻD, t. 14, s. 105; WR, f. 188. Dwa ostatnie przekazy wymieniają Zygodowice w ramach parafii woźnickiej

³³³ MPV, t. 1, s. 129, 201, 300, t. 2, s. 173-176, 178, 180, 182, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 230, 249, 257, 265, 273, 296.

³³⁴ L a d e n b e r g e r, dz. cyt., s. 69. Przypis 1.

³³⁵ MPV, t. 2, s. 280, 288.

Matei dopisano *Radocza est taxata*³³⁶ musimy uznać tożsamość Villa Matei i Radoczy.

Kościół w **Wadowicach**, podobnie jak poprzednio omawiane pojawił się w źródłach w 1326 r., lecz jako świątynia filialna³³⁷. Powstanie Wadowic wiąże się w literaturze z panowaniem Władysława Opolskiego (1312-1316), a ich nazwę z czeską formą jego imienia – *Vadec*³³⁸. Jeśli przyjąć ten pogląd za słuszny, powstanie kościoła wadowickiego należy umieścić w XIV w. ponieważ nie da się ulokować powstania kościoła przed powstaniem miejscowości. Wadowice występują regularnie w spisach świętopietrza w latach 1335-1337, 1342 i 1347-1358³³⁹. Nie znaczy to jednak wcale, że zyskał status świątyni parafialnej. Świętopietrze mogły bowiem opłacać także filie, którym podlegały ustalone okręgi i pewna liczba ludności³⁴⁰. W 1335 r. po sporze między Adamem plebanem woźnickim, a Janem plebanem mucharskim filię wadowicką z rąk Mucharza przejęła parafia Woźniki³⁴¹. Właśnie jako filia Woźnik odnotowane są Wadowice w wykazie dziesięciny papieskiej z 1350 r. Fakt pozostawiania filią zwalniał kościół wadowicki z opłaty. Jednocześnie dowiadujemy się, że w Wadowicach był osobny kapłan: *Rector ecclesie de Wadowicz nichil solvit, quia est filialis de Woznik*³⁴². Żaden inny spis dziesięciny do 1355 r. nie wymienia już więcej Wadowic³⁴³. Wszystko wskazuje na to, że kościół wadowicki nie miał w połowie XIV w. praw kościoła parafialnego. Dopiero w 1383 r. występuje pleban kościoła w Wadowicach Mikołaj³⁴⁴. Ciągłość funkcjonowania świątyni w Wadowicach potwierdzona jest w 1411 r., gdy w krakowskich Aktach Oficjalatu pojawia się Maciej, rektor tego kościoła³⁴⁵. Nie jest on jednak nazwany przez źródło plebanem, a zatem znowu nie możemy mieć pewności co do prawnego statusu kościoła wadowickiego. Podobna sytuacja powtarza się w 1422 r., gdy ponownie występuje rektor kościoła w Wadowicach Maciej (nie mamy pewności czy tożsamy z Maciejem z 1411 r.)³⁴⁶. W 1436 r. pojawia się pleban wadowicki Bartłomiej³⁴⁷, mamy więc potwierdzenie stanu z 1383 r., zaś w 1458 r. znajdujemy plebana Mikołaja Zembrzyckiego, a sam kościół

³³⁶ RC (1513), f. 37.

³³⁷ MPV, t. 1, s. 130.

³³⁸ Nowakowski, dz. cyt., s. 17.

³³⁹ MPV, t. 1, s. 371, 381, 393, t. 2, s. 180, 202, 211, 221, 231, 240, 248, 257, 265, 273, 280, 288, 296.

³⁴⁰ Gromnicki, dz. cyt., s. 74.

³⁴¹ ZDKDK, nr 41, s. 58-59.

³⁴² MPV, t. 2, s. 330.

³⁴³ MPV, t. 2, s. 380, 392-393, 408-409, 428, 435.

³⁴⁴ ZDKDK, cz. 1, nr 83, s. 122.

³⁴⁵ AOf, vol. 4, f. 219: *Mathias rector de Wadowicze*.

³⁴⁶ AOf, vol. 4, f. 260: *Mathias rector de Wadowicze*.

³⁴⁷ ZDKDK, cz. 2, nr 346, s. 231.

zostaje wreszcie wprost nazwany parafialnym³⁴⁸. Długosz także nazywa kościół wadowicki parafialnym³⁴⁹, choć jest on jednocześnie *ut filia matri* kościoła w Woźnikach³⁵⁰.

Możemy zatem znaleźć szereg kapłanów związanych z kościołem wadowickim począwszy od nieznanego z imienia rektora występującego w 1350 r.³⁵¹, gdy świątynia nie była jeszcze ośrodkiem parafii, aż do XV w., gdy parafią już z całą pewnością była. Nie możemy jednak dokładnie ustalić kiedy nastąpiła zmiana statusu prawnego kościoła z filialnego na parafialny. Automatycznie musiało się to wiązać z pojawieniem się dochodów plebana i zmianą znaczenia terminu *filia*, którym kościół w Wadowicach jest określaný także w XV w. W czasach Długosza termin ten miał zapewne jedynie sens historyczny (a więc oznaczenie, że filia oderwała się od parafii – matki), choć wiemy, że prawdziwą „matką” filii wadowickiej nie był kościół w Woźnikach, lecz w Mucharzu. Jeszcze w 1529 r. okręg dziesięcinny parafii mucharskiej obejmował tereny położone na północ od Wadowic na lewym brzegu Skawy, odcięte od zasadniczego zrębu obszarów uposażeniowych Mucharza własnie parafią wadowicką³⁵², co może sugerować pierwotną przynależność Wadowic do okręgu dziesięcinny Mucharza.

Stwierdzamy, że między 1359 a 1458 (a być może już 1383) r. nastąpił awans filii wadowickiej na parafię. W czasach Długosza patronat w parafii wadowickiej sprawował konwent z Mogiły, zaś w parafii były co najmniej trzy wsie³⁵³.

Na obszarach dekanatu zatorskiego położonych na północ od Wisły daje się zauważyć zjawisko zmniejszania się wielkości uposażenia w miarę oddalania się od wschodnich krańców tego terenu. Możemy ten fakt interpretować w ten sposób, że najstarsze parafie powstały na wschodzie tej części dekanatu, w najbliższej okolicy Krakowa, zaś wraz z rozwojem kolonizacji w kierunku zachodnim rozwijała się także sieć parafialna. Powstanie nowych parafii odbywało się bądź to przez oddzielanie części starych okręgów parafialnych (hipotetyczny rozpad pierwotnej parafii tynieckiej benedyktynów i rodowej morawickiej parafii Starzów-Toporczyków), bądź to przez zasiedlanie terenów bezludnych, głównie wielkiego obszaru leśnego istniejącego na północ od Wisły jeszcze

³⁴⁸ *Zbiór dokumentów klasztoru mogińskiego przy Krakowie*, wyd. K. Janota, Kraków 1865 (dalej cyt. ZDMog), s. 91.

³⁴⁹ LB, t. 2, s. 264.

³⁵⁰ LB, t. 2, s. 83, t. 3, s. 430.

³⁵¹ MPV, t. 2, s. 330.

³⁵² LR (1529), s. 89.

³⁵³ LB, t. 1, s. 83-84, t. 2, s. 264.

w połowie XVI wieku³⁵⁴. Szczególną aktywność fundacyjną na tym terenie przejawiał ród Starzów-Toporczyków oraz klasztory zwierzyniecki i tyniecki.

W zachodniej części dekanatu zatorskiego, obejmującej jego obszary śląskie położone po obu stronach Skawy, procesy osadnicze, a także rozwój sieci parafialnej przebiegały inaczej niż na obszarach północnych dekanatu. Nie można tu stwierdzić bardziej ogólnych tendencji w rozwoju omawianych procesów. Niewątpliwie silne piętno na charakterze osadnictwa terenów zachodnich wywarła kolonizacja niemiecka. Daje się także zauważyć pewne różnice między obszarami leżącymi na zachód od Skawy, które wchodziły w skład Śląska już od 1179 r., a rejonem na wschód od tej rzeki będącymi aż do 1274 r. częścią Małopolski. Porównując głównie wysokości uposażeń poszczególnych parafii możemy dojść do wniosku, że w okresie początkowym zasiedlono skraj Pogórza, potem zaś osadnictwo schodziło w doliny rzek i jednocześnie wspinało się coraz wyżej w góry.

Wschodni obszar dekanatu zatorskiego był jego najstąbiej zaludnioną częścią. Na tym terenie fala osadnictwa jak się wydaje posuwała się od rejonu Tyńca w kierunku południowym. Osią tej fali osadniczej wydaje się być rzeka Skawinka.

Szukając odpowiedzi na pytanie, które z istniejących na terenie dekanatu zatorskiego w 1325 r. były najstarsze musimy stwierdzić, że źródła nie dają nam jasnej odpowiedzi. Niewątpliwie stary kościół istniał w Tyńcu i może on służyć jako swego rodzaju punkt odniesienia dla innych świątyń. Ze względu na posiadane przez nas informacje o wysokościach uposażenia, wielkości okręgów parafialnych, zaawansowania osadniczego pewnych rejonów, a także w pewnych wypadkach nazw miejscowości opowiadamy się za poszukiwaniem najstarszych kościołów dekanatu Zator w grupie następujących parafii: Morawica, Rudawa, Mucharz, Tynec, Polanka, Czernichów, Spytkowice, Wieprz, Przeginia, Zator oraz z mniejszym prawdopodobieństwem – Woźniki.

Jeśli chodzi o położenie najlepiej uposażonych kościołów (określonych przez nas wcześniej jako uposażone wysoko i średnio), to sześć z nich (Tynec, Czernichów, Przeginia, Spytkowice, Zator i Polanka) leży prawie w jednej linii wzdłuż Wisły. Może to sugerować istnienie tak właśnie biegnącego szlaku handlowego. Jeszcze w XVI w. droga z Krakowa na Śląsk biegła przez Przeginię, Spytkowice i Zator. Mijała ona co prawda Polankę od północy³⁵⁵, lecz szlak mógł pierwotnie przebiegać przez tę wieś. Śladem tego może być kupieckie wezwanie Świętego Mikołaja potwierdzone dla kościoła w tej miejscowości³⁵⁶. Także Rudawa i Mucharz leżą w dolinach rzek – Rudawy i Skawy. Tędy

³⁵⁴ K. Buczek, *Dzieje kartografii w Polsce od XV do XVIII wieku*, Wrocław 1963, mapa XIV.

³⁵⁵ Wyrozumska, dz. cyt., s. 46, 50.

³⁵⁶ WR, f. 145.

także w XVI w. biegiły drogi³⁵⁷. Położenie omawianych kościołów ilustruje mapa II.

Należy także odnotować fakt, że spośród 12 kościołów parafialnych wymienionych dla 1325 r. na zachodnim brzegu Skawy tylko pięć istniało w miejscowościach o polskich nazwach (a więc o metryce poprzedzającej falę kolonizacji niemieckiej). Cztery z pięciu tych miejscowości (Zator, Mucharz, Polanka, Wieprz) należą do wspomnianej grupy najlepiej uposażonych parafii.

2. ROZWÓJ SIECI PARAFIALNEJ W LATACH 1326-1358

W okresie obejmującym lata 1326-1358 powstawanie kolejnych parafii na terenie dekanatu zatorskiego daje się datować z większą dokładnością. Możliwość taka istnieje dzięki temu, że dysponujemy kompletnym (lub prawie kompletnym) spisem parafii z tego czasu – wykazami świętopietrza i dziesięciny papieskiej³⁵⁸.

Należy pamiętać, że pomiędzy erekcją nowej parafii, a pojawieniem się jej w spisach mogło minąć kilka lat. Termin pojawienia się parafii w spisach jest więc najpóźniejszym możliwym terminem powstania parafii. Jednak wobec braku zachowanych dokumentów erekcyjnych (poza jednym przypadkiem³⁵⁹) kolejność pojawiania się parafii w spisach będzie dla nas kolejnością omawiania poszczególnych kościołów.

Musimy też zwrócić uwagę na niejasności istniejące w treści Akt Kamery Apostolskiej. Jedna wydaje się oczywistym błędem i polega na dwukrotnym wpisaniu w dekanacie zatorskim parafii o nazwie *Villa Bertoldi* w latach 1351 i 1353³⁶⁰. Parafia ta konsekwentnie (z wyjątkiem dwu wspomnianych dat) występuje w latach 1345-1350 i 1356-1357 w wykazach świętopietrza, a także w latach 1350-1355 w wykazach dziesięciny papieskiej w ramach dekanatu oświęcimskiego³⁶¹. Ponieważ nie graniczyła ona z żadną z parafii dekanatu zatorskiego należy wykluczyć ewentualność czasowego przesunięcia granic między dekanatami oświęcimskim i zatorskim, czego skutkiem mogłoby być okresowe znalezienie się wspomnianej parafii w ramach tego drugiego. Zapewne więc umieszczenie *Villa Bertoldi* w dekanacie zatorskim było efektem błędu pisarza.

³⁵⁷ Wyrozumska, dz. cyt., s. 64, 87.

³⁵⁸ MPV, t. 1, s. 127-131, 198-202, 300-301, 352-354, 370-371, 380-381, 384, 393, t. 2, s. 173-176, 178, 180, 187-188, 192-193, 195, 201-202, 204, 211-214, 221-223, 230-231, 233, 239-240, 242, 248-250, 257-259, 265-267, 272-273, 275, 280, 283, 288-290, 295-297, 328-331, 380, 392-393, 408-409, 428, 435.

³⁵⁹ Dokument erekcyjny parafii Tłuczają – KDM, t. 1, nr 234, s. 278.

³⁶⁰ MPV, t. 2, s. 240, 257.

³⁶¹ MPV, t. 2, s. 189, 196, 205, 215, 225, 234, 284, 292, 351, 398, 414.

Drugi przypadek dotyczy zapisania w wykazach dziesięciny papieskiej pod 1350 r. noty: *Rector ecclesie de Pomianowawola*³⁶², zaś pod 1355 r.: *Rector de Pomanowola*³⁶³. W obu przypadkach brak jest kwoty dziesięciny, którą pleban miałby płacić. Wobec braku innych zapisów tej parafii obydwa przypadki musimy uznać za błęd. Na terenie dekanatu zatorskiego nie zachowały się ślady istnienia miejscowości o nazwie zbliżonej do Pomianowej Woli³⁶⁴.

Za najstarszą parafię z powstałych na terenie dekanatu zatorskiego w latach 1326-1358 należy uznać parafię **Zalas**. Pojawia się ona po raz pierwszy w spisie dziesięciny papieskiej z 1327 r., a więc dotyczącym roku poprzedniego, zaś sam zapis ma formę: *Item Martinus plebanus ecclesie de Zalocz, olim plebanus ecclesie de Bobedre de I marc. Nihil habet, quia nova est ecclesia*³⁶⁵. Brak parafii zaleskiej w spisie dziesięciny papieskiej z poprzedniego roku³⁶⁶, lecz występuje ona już w wykazie świętopietrza za 1327 rok³⁶⁷. Ponieważ z 1325 r. pochodzi informacja, że Zalas był wtedy wsią nowo lokowaną³⁶⁸ mamy wszelkie powody ku temu, by uznać, że parafia ta powstała we wsi o świeżej metryce. Powołano ją do życia być może już w 1325 r., lecz zaczęła funkcjonować dopiero rok później. Fundatorów kościoła w Zalesie należy widzieć w Toporczykach, zarówno ze względu na jej położenie, jak i na fakt posiadania tej jednowioskowej parafii przez ów ród w XV wieku³⁶⁹. Była to kolejna parafia fundowana przez Toporczyków w tym rejonie, a zapiska z 1327 r. może sugerować ściągnięcie do Zalasu plebana z Pobiedru. Być może miało to na celu obsadzenie nowej parafii przez polskiego kapłana. Z drugiej strony otrzymujemy potwierdzenie przypuszczeń o tym, że parafie lokowane w XIV w. miały około 1 grzywny uposażenia i mały okręg parafialny.

Krótko po 1327 r. powstać musiała parafia **Tęczyn**. Brak jej bowiem w spisach za lata 1325-1327³⁷⁰, pojawia się zaś po raz pierwszy w 1335 r. zapewne przez pomyłkę umieszczona w dekanacie irządzkim³⁷¹. Rok później notowana

³⁶² MPV, t. 2, s. 328.

³⁶³ MPV, t. 2, s. 435.

³⁶⁴ Nazwę ewentualnie można odczytać jako *Kamieniowa Wola* i *Kamieniwola*, jeśli zauważymy, że w spisach z 1350 i 1355 nazwy innych parafii są silnie zniekształcone. Wtedy można skojarzyć zapisy z udowodnioną źródłowo próbą stworzenia w 1319 r. parafii we wsi Kamień (parafia Czernichów) – KDM, t. 1, nr 158. Zabiegi mogły trwać wiele lat, stąd parafia nie pojawiła się w spisach z 1325 i 1326 r., a ostatecznie próba stworzenia parafii nie powiodła się. Jednak w XVI w. istniała w Kamieniu kaplica – WR, f. 117.

³⁶⁵ MPV, t. 1, s. 202.

³⁶⁶ MPV, t. 1, s. 127-131.

³⁶⁷ MPV, t. 1, s. 301.

³⁶⁸ SHGWK, cz. 1, s. 258.

³⁶⁹ LB, t. 2, s. 45.

³⁷⁰ MPV, t. 1, s. 127-131, 198-202, 300-301.

³⁷¹ MPV, t. 1, s. 327.

jest w powstałym w 1335 r. dekanacie nowogórskim³⁷², na obszarze, który wchodzi w obręb naszych zainteresowań, bo leżącym na terenie pierwotnego dekanatu zatorskiego. Inne wiadomości, jakie mamy o Tęczynie pozwalają potwierdzić datowanie powstania tutejszej parafii na okres 1328-1335. W XIV w. uposażenie plebana wynosiło 20 skojców³⁷³, nie sięgało więc nawet jednej grzywny. Także mały okręg parafialny – w XVI w. trzy wsie³⁷⁴ wskazuje na późne powstanie parafii tęczyńskiej. Położenie parafii, a także bliskość zamku tęczyńskiego wskazują, że fundatorów kościoła należy, tak jak w przypadku Zalasu, upatrywać w Toporczykach. Był to zapewne dalszy ciąg akcji prowadzonej przez ten ród już w XIII w., o której wspomniano już wyżej.

Także w 1335 r. zapisana jest w wykazach świętopietrza po raz pierwszy parafia w **Marcyporębie**³⁷⁵. Uposażenie parafii – 1,5 grzywny³⁷⁶ może potwierdzać jej czternastowieczny rodowód, choć jest ono nieco wyższe niż parafii opisanych wyżej. Może więc należy brać pod uwagę fakt, że w przeciwieństwie do Zalasu i Tęczyna, które powstały zapewne na obszarach świeżej kolonizacji, przynajmniej część parafii marcyporębskiej była zasiedlona wcześniej. W XV w. parafia obejmowała sześć wsi, wszystkie one należały do Radwanitów³⁷⁷. Ponieważ Marcyporęba leżała na terenie enklawy trzebolskiej, a w 1325 r. na obszarze tym istniała tylko parafia Pobiedr, wydaje się prawdopodobnym domysł Haleckiego, że parafia marcyporębska oddzieliła się od parafii Pobiedr po skolonizowaniu terenów na zachód od Pobiedru i Trzeboli³⁷⁸. Powstanie wsi Marcyporęba, często określanej jako Poręba Markowa, daje się logicznie powiązać z osobą Marka Radwanity występującego w latach 1328-1346³⁷⁹. W pierwszej połowie XIV w. parafia Marcyporęba była bardziej rozległa niż w XV w., obejmując dwie wsie więcej (to jest Tłuczań i Kossową), na co wskazuje treść dokumentu erekcyjnego parafii Tłuczań z 1353 roku³⁸⁰.

Następny kościół pojawia się w spisach świętopietrza w 1337 r. w **Babicach**³⁸¹. Jego powstanie należy zatem umieścić w latach 1327-1336. Babice nie są odnotowane w spisach dziesięciny papieskiej z lat pięćdziesiątych XIV w.³⁸², co może rodzić wątpliwości co do statusu kościoła babickiego w tym okresie. Zwraca uwagę fakt, że Babice pojawiają się w spisach świętopietrza

³⁷² MPV, t. 1, s. 384.

³⁷³ MPV, t. 2, s. 331, 380, 393, 409, 428, 435.

³⁷⁴ WR, f. 107.

³⁷⁵ MPV, t. 1, s. 371.

³⁷⁶ MPV, t. 2, s. 331, 393, 409, 428.

³⁷⁷ LB, t. 2, s. 53.

³⁷⁸ Halecki, *Powołanie księcia Władysława*, s. 297-298.

³⁷⁹ Tamże, s. 295.

³⁸⁰ KDM, t. 1, nr 234, s. 278.

³⁸¹ MPV, t. 2, s. 173.

³⁸² MPV, t. 2, s. 327-331, 380, 392-393, 408-409, 428, 435.

w latach 1337-1343, a więc wtedy, gdy giną z nich występujące regularnie do 1336 r. Regulice. Co więcej, obydwie te sąsiadujące ze sobą kościoły płacą świętopietrze tej samej wysokości – 5 skojców. W 1344 r. w wykazach nie występuje żaden z interesujących nas kościołów, zaś w 1345 ponownie pojawiają się Regulice³⁸³. Od 1346 do 1358 r. wykazy świętopietrza notują obydwie miejscowości³⁸⁴, zaś spisy dziesięciny papieskiej z lat 1350, 1354 i 1355 jedynie Regulice³⁸⁵. Wszystko to prowadzi do wniosku, że mamy w tym przypadku do czynienia z parafią w Regulicach posiadającą drugi (filialny ?) kościół w Babicach istniejący przynajmniej od 1337 r. Próba przeniesienia parafii regulickiej do nowopowstałego dekanatu nowogórskiego spowodowała zapewne przeniesienie na krótko centrum parafii do Babic (okres 1337-1343). Około 1346 r. uregulowano sytuację ponownie włączając Regulice do dekanatu zatorskiego, jednocześnie wyznaczając zapewne odrębny obszar Babicom, które prawdopodobnie pozostały jednak tylko filią Regulic. Pierwsza wzmianka wyraźnie nazywająca Babice parafią pochodzi dopiero z 1390 r.³⁸⁶, a potwierdza ten stan rzeczy *Liber beneficiorum* Długosza³⁸⁷.

Parafię w **Przytkowicach** odnotowują spisy świętopietrza po raz pierwszy w 1345 roku³⁸⁸. Najprawdopodobniej powstała ona zatem w okresie 1327-1344. Wykaz dziesięciny papieskiej nie podaje wysokości dochodów plebana z Przytkowic, lecz jedynie sumę, jaką zapłacił – 3 grosze i 10 denarów³⁸⁹. Zwiększając tę kwotę dziesięciokrotnie otrzymujemy dochody, które w takim razie wynosiły około 0,75 grzywny. Jest to kwota zbliżona do typowej dla czternastowiecznych parafii sumy jednej grzywny uposażenia. Parafia była położona na terenach trzebońskich Radwanitów. Należy przypuszczać, że powstała przez odłączenie jednej wsi z macierzystej dla tego obszaru parafii Pobiedr³⁹⁰. Jej jednowioskowy charakter potwierdzają źródła z XV³⁹¹ i XVI w.³⁹² Dopiero w 1598 r. w parafii odnotowana jest także druga wieś należąca do parafii przytkowskiej – Grabie³⁹³.

W tym samym co Przytkowice, 1345 r. po raz pierwszy pojawia się w Aktach Kamery Apostolskiej kościół w **Andrychowie**³⁹⁴. Nie możemy mieć w tym

³⁸³ MPV, t. 1, s. 129, 200, 300, 371. Regulice w dekanacie zatorskim w latach 1325-1335.

³⁸⁴ MPV, t. 2, s. 193, 202, 211, 222, 230-231, 240, 249, 258, 265-266, 272-273, 280, 288-289, 296.

³⁸⁵ MPV, t. 2, s. 329, 393, 409.

³⁸⁶ ZDKDK, nr 103, s. 167: *Nicolao de Gora, Nicolao de Babicze, Paulo in Płoky rectoribus parochialium ecclesiarum.*

³⁸⁷ LB, t. 2, s. 226: *Zarky villa sub parochia de Babycze sita.*

³⁸⁸ MPV, t. 2, s. 187.

³⁸⁹ MPV, t. 2, s. 331.

³⁹⁰ H a l e c k i, *Powołanie księcia Władysława*, s. 298.

³⁹¹ LB, t. 2, s. 128.

³⁹² ŻD, t. 14, s. 47.

³⁹³ WR, f. 202.

³⁹⁴ MPV, t. 2, s. 187.

przypadku zupełnej pewności, czy powstała tu parafia, czy jedynie kościół filialny, gdyż mimo regularnego występowania Andrychowa w spisach świętopietrza w latach 1345-1352³⁹⁵, miejscowość ta nie pojawia się w spisach dziejczyzny papieskiej³⁹⁶. Prawdopodobnie więc kościół andrychowski miał przypisaną sobie grupę ludności, za którą płacono świętopietrze, nie posiadał zaś samodzielnego uposażenia. Zniknięcie Andrychowa ze źródeł po 1352 r.³⁹⁷ da się wytłumaczyć jego położeniem na skraju obszarów zamieszkałych. Być może w latach pięćdziesiątych XIV w. wieś się wyludniła i kościół przestał funkcjonować. W *Liber beneficiorum* Długosza Andrychów opisany jest w ramach parafii Wieprz³⁹⁸.

Jako samodzielna parafia pojawia się ponownie w źródłach z początku XVI w.³⁹⁹, lecz brak pewności, czy nie mamy w tym przypadku do czynienia jedynie ze wzmianką przepisaną z wcześniejszych spisów. Andrychów położony był bowiem w zachodniej części dekanatu zatorskiego opisanej w tej grupie źródeł w sposób silnie bałamutny. Notują Andrychów także spisy z 1539 i 1561 r.⁴⁰⁰ oraz wykaz z 1577 r., kiedy jednak jest to *ecclesia desertata*, a parafia nie funkcjonuje skoro *non est plebanus*⁴⁰¹. Parafia w latach 1551-1561 opłacała świętopietrze⁴⁰², a przynajmniej formalnie istniała jeszcze w 1581 roku⁴⁰³.

Opuszczenie kościoła odnotowane w 1577 r. wpłynęło zapewne na jego ponowną degradację do roli filii parafii Wieprz. W 1598 r. istniał właśnie taki stan rzeczy, mimo, że Andrychów posiadał odrębny, podległy sobie okręg⁴⁰⁴.

W **Wysokiej** mamy do czynienia z podobną sytuacją. Kościół w tej wsi odnotowany jest po raz pierwszy w 1354 roku⁴⁰⁵. Położenie Wysokiej na terenie enklawy trzebolskiej oraz posiadanie jej w XV w. przez Radwanitów⁴⁰⁶ zdają się potwierdzać przypuszczenie o oddzieleniu się tej wsi z parafii Marcyporeba⁴⁰⁷. Być może zaistniała tu parafia, która jednak nie utrzymała się. Koś-

³⁹⁵ MPV, t. 2, s. 187, 193, 202, 211, 221, 231, 240, 249.

³⁹⁶ MPV, t. 2, s. 327-330, 380, 392-393, 408-409, 428, 435.

³⁹⁷ MPV, t. 2, s. 257-258, 265-266, 272-273, 280.

³⁹⁸ LB, t. 1, s. 81, t. 2, s. 232-233.

³⁹⁹ RC (1513), f. 37; RC (1527), f. 82.

⁴⁰⁰ RC (1539), f. 33; LC (1561), f. 45.

⁴⁰¹ LC (1577), f. 74.

⁴⁰² G r o m n i c k i, dz. cyt., s. 320-321.

⁴⁰³ ŻD, t. 14, s. 101.

⁴⁰⁴ WR, f. 156-157.

⁴⁰⁵ MPV, t. 2, s. 266.

⁴⁰⁶ LB, t. 2, s. 53.

⁴⁰⁷ Halecki, *Powołanie księcia Władysława*, s. 298. Autor mówiąc o rozpadzie rodowej parafii Radwanitów nie wie o istnieniu parafii Wysoka. Opierał się on bowiem głównie na przekazie Długosza, gdzie Wysoka wchodzi w skład parafii Marcyporeba (LB, t. 2, s. 53). Sam tok rozumowania wydaje się jednak słuszny.

ciół w Wysokiej musiał mieć ustalony obszar, który mu podlegał, a wraz z nim pewna liczbę ludności, skoro przez trzy lata z rządu opłacał świętopietrze⁴⁰⁸. Brak go w wykazach z lat 1357 i 1358⁴⁰⁹ co może wskazywać na to, że przestał funkcjonować. Nie wymieniają wysokiej żadne źródła z XV w., a Długosz zalicza tę wieś do parafii w Marcyporębie⁴¹⁰. Kościół w Wysokiej pojawia się ponownie w połowie XVI stulecia płacąc świętopietrze w latach 1551-1563⁴¹¹. Nie jesteśmy jednak pewni, czy Wysoka nie była w tym okresie jedynie filią, gdyż w 1581 r. jest wciąż zaliczana do parafii w Marcyporębie⁴¹². Pewną wzmiankę o istnieniu w Wysokiej świątyni parafialnej mamy dopiero z 1598 roku⁴¹³.

Z 1355 r. pochodzi zapis *Ecclesia de Cressow*⁴¹⁴, będący pierwszą wzmianką o parafii **krzeszowskiej**. Nie jesteśmy w stanie nic bliższego powiedzieć o powstaniu tej parafii. Brak o niej wzmianki w *Liber beneficiorum* Długosza. W 1529 r. wieś znajdowała się w rękach prywatnych⁴¹⁵. W rękach prywatnych było też prawo patronatu w Krzeszowie w 1598 roku⁴¹⁶. Możemy się więc domyślać prywatnej fundacji tutejszej świątyni. Krzeszów położony w górskiej dolinie, w znacznej odległości od innych ośrodków, prawdopodobnie od momentu swego powstania należał do parafii mucharskiej. Do kościoła parafialnego było jednak na tyle daleko (a górski teren zapewne jeszcze utrudniał dostęp do ośrodka parafii), że właściciel wsi zbudował kościół, który stał się siedzibą osobnej parafii. Charakter jednowioskowy parafia krzeszowska nosiła jeszcze w końcu XVI wieku⁴¹⁷.

Parafia w **Choczni** pojawia się po raz pierwszy w 1355 r. w wykazach świętopietrza⁴¹⁸. Wraz z innymi czternastowiecznymi kościołami (Andrychowem i Inwałdem) tworzyła trzy najbardziej wysunięte na południe parafie dekanatu zatorskiego na lewym brzegu Skawy (poza położonym w górach Krzeszowem) wyznaczając w tym rejonie granice zamieszkanego obszaru. Niestety nie znamy pierwotnego uposażenia tej parafii, gdyż jedyny dotyczący jej zapis w spisach dziesięciny papieskiej nie podaje ani dochodów, ani kwoty opłaty⁴¹⁹. Od swego

⁴⁰⁸ MPV, t. 2, s. 266, 273, 280.

⁴⁰⁹ MPV, t. 2, s. 288-289, 295-296.

⁴¹⁰ LB, t. 2, s. 53.

⁴¹¹ Gromnicki, dz. cyt., s. 320-321.

⁴¹² ŻD, t. 14, s. 102.

⁴¹³ WR, f. 184.

⁴¹⁴ MPV, t. 2, s. 273.

⁴¹⁵ LR (1529), s. 117.

⁴¹⁶ WR, f. 173.

⁴¹⁷ ŻD, t. 14, s. 106; WR, f. 174.

⁴¹⁸ MPV, t. 2, s. 273.

⁴¹⁹ MPV, t. 2, s. 435.

powstania Chocznią była zapewne parafią jednowioskową. Potwierdzenie tego stanu mamy dla XV⁴²⁰ i XVI wieku⁴²¹.

Jedyną parafia powstałą w omawianym okresie, dla której posiadamy dokument erekcyjny jest parafia w **Tłuczani**. Parafię tę fundował Dzierśław ze Stogniewic, a erekcji dokonał biskup Bodzanta w 1353 r. Do parafii weszły oprócz Tłuczani wsie Kossowa i Chrzastowice. Ta ostatnia wieś została prawdopodobnie odłączona od parafii w Czernichowie, zaś Tłuczani i Kossowa od parafii w Marcyporębie. Pleban otrzymał uposażenie we wsiach wchodzących w skład nowej parafii, a także we włościach fundatora: Brodli, Stogniewicach i Lantkowicach⁴²². Śladem pierwotnej przynależności Chrzastowic do parafii czernichowskiej może być fakt płacenia jeszcze w XV w. dziesięciny tamtejszemu plebanowi⁴²³ i występowanie Chrzastowic w okręgu dziesięcinym Czernichowa w XVI wieku⁴²⁴. Byłby to dowód na znaczną trwałość niektórych form uposażenia. W tym przypadku mamy do czynienia z potwierdzonym źródłowo przetrwaniem świadczeń na rzecz pierwotnej parafii we wsi, która od 173 lat należała już do innej parafii. Odłączenie Tłuczani i Kossowej z parafii Marcyporęba wskazuje na to, że pierwotnie obie te wsie należały do enklawy trzebołskiej, na co Halecki nie zwrócił uwagi⁴²⁵. Okręg parafialny parafii tłuczańskiej powstały w 1353 r. przetrwał bez zmian. Potwierdzenie tego stanu rzeczy mamy w źródłach z XV⁴²⁶ i XVI wieku⁴²⁷. Już w dwa lata po erekcji, w 1355 r. parafia Tłuczani pojawia się w spisie dziesięciny papieskiej. Co prawda brak jest wysokości dochodów, lecz zapis wyraźnie stwierdza: *Cluczani, nova plantatio locata*⁴²⁸. Rok później, w 1356 r. Tłuczani w identycznej formie zapisu (*Cluczani*) pojawia się w spisach świętopietrza także z dopiskiem: *Nova plantatio*⁴²⁹. Szybkie pojawienie się omawianej parafii w Aktach Kamery Apostolskiej wskazuje na dużą wartość i precyzję tego źródła w badaniach nad rozwojem sieci parafialnej.

Z pewnym problemem, jak zakwalifikować prawnie status kościoła, spotykamy się w przypadku świątyni w **Bachowicach**. Po raz pierwszy jest ona wy-

⁴²⁰ LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 232.

⁴²¹ ŻD, t. 14, s. 106; WR, f. 161.

⁴²² KDM, t. 1, nr 234, s. 278. Uposażenie przetrwało w tej formie po XV w. – LB, t. 2, s. 157, 234.

⁴²³ LB, t. 2, s. 233.

⁴²⁴ LR (1529), s. 226.

⁴²⁵ Halecki, *Powołanie księcia Władysława*, mapa umieszcza Tłuczani i Kossową poza pierwotną enklawą trzebołską.

⁴²⁶ LB, t. 2, s. 233. Prawdopodobnie przez pomyłkę Długosz zaliczył do parafii Tłuczani czwartą wieś – Graboszyce, co ze względu na jej położenie (znaczną odległość, brak logicznego powiązania geograficznego z parafią tłuczańską) nie wydaje się prawdopodobne.

⁴²⁷ ŻD, t. 14, s. 98.

⁴²⁸ MPV, t. 2, s. 435.

⁴²⁹ MPV, t. 2, s. 280.

mieniona w 1327 r. jako drugi kościół parafii woźnickiej (*Parrochia ecclesie de Woznik seu Bathowicz*)⁴³⁰. Przyjmujemy, że Bachowicz dotyczy zapis *Targowicz* pochodzący z listy świętopietrza wpłacanego po terminie z lat 1334-1342⁴³¹. Tę silnie zniekształconą nazwę łączymy z Bachowicami z powodu podobnej taksy świętopietrza występującej w tym zapisie (8 skojców) i w zapisach dotyczących z całą pewnością Bachowic (7 skojców)⁴³². Jeżeli odrzucimy tożsamość *Targowicz* z Bachowicami stajemy wobec alternatywy uznania tego zapisu za błąd. Nie występuje bowiem na terenie średniowiecznego dekanatu zatorskiego żadna miejscowość o nazwie choćby zbliżonej do *Targowicz*. Kolejna wzmianka w wykazach świętopietrza, którą możemy traktować jako zapis kościoła bachowickiego pochodzi z 1337 r. Występuje w niej forma *Bolechowicz*⁴³³, która nie wzbudza tyle wątpliwości przy utożsamianiu jej z Bachowicami. Nie jesteśmy w stanie stwierdzić, czy w latach trzydziestych XIV w. kościół bachowicki był ośrodkiem parafii. W 1327 r., jak już stwierdzono, zapewne jeszcze nie był, zaś z lat czterdziestych posiadamy jedynie niekompletne spisy świętopietrza i brak w nich Bachowic. Za to z dużym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, że parafia bachowicka istniała w latach w latach pięćdziesiątych XIV w. Dawna parafia woźnicka uległa zapewne podziałowi, skoro od 1352 r. w wykazach świętopietrza oprócz Woźnik pojawiają się zapisy, które dotyczą Bachowic. W 1352 r. notowany jest kościół w miejscowości nazwanej *Rathowicz*⁴³⁴, w 1353 r. – *Bechowicz*⁴³⁵, w 1354 r. – *Bathowicz*⁴³⁶, a w 1356 r. wreszcie – *Bachowicz*⁴³⁷. Brak, co prawda, Bachowic w spisach świętopietrza z lat 1355 i 1357-1358⁴³⁸, lecz występują za to w wykazach dziesięciny papieskiej. W 1350 r. obok zapisu tutejszej parafii brak jest jeszcze wysokości dochodów⁴³⁹, co może wskazywać na niedawne wtedy powstanie placówki parafialnej. Już w 1354 r. jest jednak podane uposażenie plebana *de Bechowa* – 1,5 grzywny⁴⁴⁰. Jednoczesne występowanie Woźnik w wykazach za 1350, 1354 i 1355 r.⁴⁴¹ wskazuje, że niewątpliwie mamy do czynienia z podziałem dawnej parafii. Jednocześnie zauważamy, że kwota uposażenia w Bachowicach zbliżona jest do wielkości typowej dla parafii czternastowiecznych.

⁴³⁰ MPV, t. 1, s. 300.

⁴³¹ MPV, t. 1, s. 353.

⁴³² MPV, t. 2, s. 249, 257, 265, 280.

⁴³³ MPV, t. 1, s. 393.

⁴³⁴ MPV, t. 2, s. 249. Tamże – także Woźniki.

⁴³⁵ MPV, t. 2, s. 257. Tamże – także Woźniki.

⁴³⁶ MPV, t. 2, s. 265. Woźniki – tamże, s. 266.

⁴³⁷ MPV, t. 2, s. 280. Tamże – także Woźniki.

⁴³⁸ MPV, t. 2, s. 272-273, 288-289, 295-296.

⁴³⁹ MPV, t. 2, s. 328.

⁴⁴⁰ MPV, t. 2, s. 428. Bachowice występują także w 1355 r. – MPV, t. 2, s. 435, lecz znów bez wysokości dochodów.

⁴⁴¹ MPV, t. 2, s. 329, 392, 409.

Brak zapisów dotyczących Bachowic z końca lat pięćdziesiątych XIV w., o czym już wspomnieliśmy, może wskazywać na zanik tutejszej parafii w tym okresie. Długosz zalicza Bachowice do parafii spytkowickiej⁴⁴². Nie istnieją także późniejsze ślady jej istnienia poza zapisami z lat 1513 i 1527⁴⁴³, które pochodzą z ksiąg zawierających bardzo wiele błędów, o czym pisano wyżej. Pod koniec XVI w. istniał tu kościół filialny podległy Spytkowicom⁴⁴⁴.

W okresie 1326-1358 na terenie dekanatu zatorskiego powstało osiem nowych parafii (Zalas, Tęczyn, Marcyporęba, Przytkowice, Krzeszów, Choczni, Tuczań i Bachowice). Jedna z nich powstała w oparciu o wcześniej istniejący filialny kościół bachowicki, zapewne zanikła przed 1358 r. Podobnie zapewne nie utrzymały się dwie powstałe w tym okresie filie w Andrychowie i Wysokiej. Wciąż jako filia funkcjonował kościół wadowicki, zaś większą trwałość wykazała nowa filia w Babicach. Dwie parafie (Przeginia i Jaroszowice) zmieniły w omówionym okresie swe siedziby, odpowiednio na Rybną i Kleczę.

Nowe parafie i okręgi podległe kościołom filialnym wypełniają w tym czasie tereny dotąd niezamieszkane lub słabo zaludnione. Daje się zaobserwować wyraźny związek między ich powstawaniem a działalnością osadniczą. Dwie parafie (Zalas i Tęczyn) oraz filia babicka powstały na obszarach leśnych na północy dekanatu. Ich powstanie daje się połączyć z falą kolonizacji, która szła na tych terenach od wschodu i była widoczna już w okresie przed 1326 r. Wciąż daje się uchwycić zaangażowanie Toporczyków w akcję fundacyjną na obszarach położonych na północ od Wisły. W tej części dekanatu przybyły w latach 1326-1358 dwie nowe parafie (wzrost o 20% wobec dziesięciu dotąd istniejących), oraz dwa inne kościoły (filia w Babicach i nowa siedziba parafii w Rybnej). Jedna parafia przybywała tu średnio co 16 lat, a jeden kościół co 8 lat.

W zachodniej części dekanatu zatorskiego akcja fundacyjna dotyczyła przede wszystkim terenów górskich. Powstały dwa kościoły na granicach obszarów pustych (parafia w Choczni i filia w Andrychowie). Poza tym jedna parafia powstała w odosobnionej górskiej dolinie (Krzeszów). Jedna parafia zmieniła swą siedzibę, zaś nowa parafia bachowicka okazała się być efemerydą. Przybyły tu więc trzy parafie, w tym dwie trwałe, co wobec 22 istniejących na tym obszarze wcześniej daje wzrost o 13,6% (jeśli chodzi o ogólną liczbę) i o 9% (jeśli chodzi o parafie trwałe). Parafia powstawała tu średnio co 10,7 roku.

W latach 1326-1358 najbardziej żywiołowy wzrost sieci parafialnej miał miejsce na wschodnich terenach dekanatu zatorskiego. Kolonizacja trzebołskiej enklawy Radwanitów i kolejne podziały pierwotnej tu parafii Pobiedr

⁴⁴² LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 230.

⁴⁴³ RC (1513), f. 37 – zapiska skreślona; LR (1527), f. 84. Kościół w Bachowicach istniał jeszcze w XV w., lecz przed 1438 r. został zniszczony przez husytów – SHGWK, cz. 1, s. 12.

⁴⁴⁴ WR, f. 189.

dały efekt w postaci trzech nowych parafii (Marcyporęba, Przytkowice i Tłuczają) oraz filii w Wysokiej, która jednak wkrótce zanikła. Powstanie trzech parafii na tym terytorium oznacza wzrost ich liczby o 75% (wobec wcześniej istniejących czterech). Jedna parafia powstawała tu średnio co 10,7 roku.

W skali całego omawianego dekanatu powstanie ośmiu nowych parafii stanowiło wzrost ich liczby o 22,2% wobec 36 istniejących wcześniej.

Jednocześnie zanikło przed 1358 r. pięć kościołów (filie andrychowska i wysocka, parafia bachowicka i stare kościoły w Przegini oraz Jaroszowicach). Tak więc w 1358 r. na omawianym przez nas terenie istniało 45 kościołów (w tym dwa filialne).

3. ROZWÓJ SIECI PARAFIALNEJ W LATACH 1359-1480

Granice czasowe tego okresu wyznacza z jednej strony koniec pełnych spisów świętopietrza, z drugiej – umowny koniec spisywania *Liber beneficiorum* Długosza. Jako źródła przekrojowe dla tego okresu istnieją spisy świętopietrza z lat 1373 i 1374, posiadające jednak wiele luk⁴⁴⁵. Pomocne są także księgi kontrybucji z lat 1513 i 1527, oparte na piętnastowiecznych spisach, co jest widoczne w ich kompozycji, lecz jest też powodem występowania wielu błędów.

Parafie, podobnie jak w poprzednim okresie, omawiane będą według kolejności pojawiania się wzmianek o nich w źródłach.

Z 1373 r. pochodzi pierwsza wzmianka o parafii **lanckorońskiej**⁴⁴⁶. Datę powstania tej parafii możemy jednak przesunąć nieco wstecz. Miasto Lanckorona zostało lokowane między 1361 a 1366 rokiem⁴⁴⁷. Istnieje przypuszczenie,

⁴⁴⁵ Skalę luk możemy stwierdzić, gdy policzymy parafie, o których wiemy z całą pewnością, że w tym okresie funkcjonowały, a o których istnieniu źródło milczy. Jeśli chodzi o spisy świętopietrza z lat 1373 i 1374 brak w nich 10 takich parafii (Czernichów, Inwałd, Klecza, Krzeszów, Morawica, Przeciszów, Regulice, Rybna, Tęczyn, Tyniec). Pięć z nich to parafie leżące na północ od Wisły. W tym okresie funkcjonowało w tej strefie 12 parafii, zatem skala braków sięga 41,7%. Ogólnie w skali dekanatu 10 brakujących parafii stanowi 23,3% w stosunku do 43 istniejących w latach 1373-1374 (uznajemy, że nie istniała już wtedy parafia w Zygodowicach, istniała zaś już w Lanckoronie). W *Liber beneficiorum* Długosza występuje podobna skala braków. Na 49 istniejących parafii (dodajemy Płazę, Leńcze, Maków Podhalański, Miejsce, Wadowice i Babice) brak jest 12 (Tęczyn, Lanckorona, Barwałd, Zebrzydowice, Krzeszów, Inwałd, Radocza, Nidek, Głębowice, Polanka, Maków Podhalański, Leńcze), czyli 24,5%. Cztery z brakujących parafii leżą na jednym obszarze nad środkowym Cedronem (Lanckorona, Barwałd, Zebrzydowice, Leńcze). Maków Podhalański położony jest w prostej linii na południe od tego obszaru nad Skawą. Sześć innych zaś na zachodnim brzegu Skawy, co wobec 16 istniejących tam parafii stanowi 37,5%.

⁴⁴⁶ Gromnicki, dz. cyt., s. 316-317.

⁴⁴⁷ Berdecka, dz. cyt., s. 35, 166.

że na terenie lokowanego miasta istniała wcześniej osada z kościołem, na co może wskazywać usytuowanie placu kościelnego w stosunku do rynku⁴⁴⁸.

Ładogórski utożsamiał Lanckoronę z występującą od 1325 r. w wykazach świętopietrza parafią *Villa Hertmani*⁴⁴⁹. Wyżej udowodniliśmy jednak, że *Villa Hertmani* to Przeciszów, zatem brak jakichkolwiek śladów na istnienie parafii w Lanckoronie przed 1366 r. Czas jej powstania mieści się zatem zapewne w przedziale lat 1359-1366⁴⁵⁰.

Według dziewiętnastowiecznej literatury parafia w **Płazie** została erygowana w 1440 roku⁴⁵¹. Tymczasem tutejsza parafia musiała istnieć już na początku XV w., gdyż duchowni z Płazy notowani są w latach 1410-1435 w krakowskich Aktach Oficjalatu, zaś w 1435 r. jeden z nich jest wyraźnie nazwany plebanem⁴⁵². Długosz podaje, że w Płazie był drewniany kościół pod wezwaniem Świętego Krzyża, a do parafii należały dwie wsie. Obydwie były własnością Jana Płazkiego herbu Topór⁴⁵³. Osoba właściciela wsi, jak i położenie parafii wskazują, że fundatorem omawianej parafii był prawdopodobnie członek rodu Toporczyków. Wobec wszystkich posiadanych informacji powstanie parafii w Płazie umieszczamy w okresie 1359-1435, z ewentualnym zawężeniem do okresu 1359-1410. Ta druga możliwość pojawi się jeśli uznamy, że występujący w Aktach Oficjalatu w 1410 i 1421 r. rektorzy byli plebanami, a co za tym idzie kościół, który bez wątplenia istniał już w 1410 r. miał prawa parafialne.

W 1421 r. w Aktach Oficjalatu pojawia się po raz pierwszy rektor kościoła w **Leńczach**⁴⁵⁴. Co najmniej od 1434 r. istniała tu parafia, gdyż notowany jest pleban⁴⁵⁵. Wieś Leńcze jest przez Długosza zaliczana do parafii Wola Radziszowska⁴⁵⁶, zaś w 1513 r. ponownie jest notowana jako osobna parafia⁴⁵⁷. Prawdopodobnie więc parafia w Leńczach powstała w okresie 1359-1421/

⁴⁴⁸ Tamże, s. 96.

⁴⁴⁹ Ladenberger, dz. cyt., s. 69; Ładogórski, dz. cyt., s. 203.

⁴⁵⁰ Schematyzm diecezji tarnowskiej z 1882 r. podaje, że kościół w Lanckoronie fundował i uposażył w 1366 r. Kazimierz Wielki. Przywilej erekcyjny kościoła lanckorońskiego miał być wystawiony 5/6 IX 1336 we Wschowie. Pogląd ten podtrzymuje *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (dalej cyt. SGKP), t. 5, s. 68-72 i J. Baranowski, *U stóp Babiej Góry*, „Przegląd Historyczny”, 20 (1916) s. 78. Datę 1336 można tłumaczyć jako zwykłą pomyłkę, lub poprawić ją na 1363 albo 1366, co uzyskujemy przestawiając cyfry lub zmieniając jedną z nich.

⁴⁵¹ SGKP, t. 8, s. 281.

⁴⁵² AOof, vol. 4, f. 59 (1410): *Stanislaus rector ecclesie de Plasza*; f. 228 (1421): *Martinus rector ecclesie de Plassza*; vol. 5, f. 125 (1435): *Bartholomeus plebanus de Plasza*.

⁴⁵³ LB, t. 2, s. 202. Toporczyk Jan Płaza (być może przodek Jana długoszowego) występuje już w 1366 r. (KDM, t. 1, nr 288, s. 343).

⁴⁵⁴ AOof, vol. 4, f. 210 (1421): *Nicolaus rector ecclesie de Lencza*; Identyczny zapis pojawia się tamże, f. 262 (1422); zaś f. 292 (1423) podaje: *Paulus rector ecclesie de Leencza*.

⁴⁵⁵ AOof, vol. 5, f. 86 (1434): *Johannes plebanus de Lyencze*.

⁴⁵⁶ LB, t. 3, s. 217.

⁴⁵⁷ RC (1513), f. 38.

1434 przez odłączenie części parafii Wola Radziszowska. Nie wiemy, czy jej brak w *Liber beneficiorum* Długosza jest śladem jej okresowego zaniku w drugiej połowie XV w., czy też efektem pomyłki. W każdym razie parafia funkcjonowała w XVI w. Istniały wtedy trzy części wsi Leńcze. Parafia obejmowała dwie z nich (Leńcze Górne i Dolne)⁴⁵⁸. Trzecia część, zwana Zarzeczce przynajmniej czasowo należała do parafii Izdebnik⁴⁵⁹.

Przed 1434 r. powstała parafia w **Makowie Podhalańskim**, gdyż w tym roku notowany jest po raz pierwszy pleban makowski⁴⁶⁰. Maków występuje także w 1513 r.⁴⁶¹, natomiast nie jest notowany u Długosza. Nie znaczy to wcale, że parafia w Makowie Podhalańskim w okresie powstawania *Liber beneficiorum* nie istniała. Sama wieś Maków istniała już w 1378 r., skoro występuje wtedy Hanko z Zakliczyna, dziedzic Makowa⁴⁶². Wiemy także, że przed spisaniem *Liber beneficiorum* istniało przynajmniej kilka wsi⁴⁶³, które w XVI w. należały do parafii makowskiej⁴⁶⁴, zaś nie są one wymienione w dziele Długosza. Wobec występowania innych licznych braków w *Liber beneficiorum* nie możemy wykluczyć, że Długosz po prostu nie podał wiadomości o parafii w Makowie, która w jego czasach istniała. W 1581 r. do parafii makowskiej źródła zaliczają 9 wsi⁴⁶⁵, zaś w 1598 r. – 10 wsi⁴⁶⁶. Patronat w Makowie należał do króla⁴⁶⁷ i był to prawdopodobnie ślad monarszej działalności osadniczej w tym rejonie w związku z zaistnieniem starostwa w Lanckoronie⁴⁶⁸.

Parafia w **Miejscu** odnotowana jest po raz pierwszy w *Liber beneficiorum*. Był tam wtedy kościół pod wezwaniem Świętej Marii, a właścicielami i dziedzicami parafii byli Piastowie zatorscy⁴⁶⁹. Powstanie tej parafii należy zatem umieścić w okresie 1359-1480. Informacja o parafii w Miejscu jest nieco zagadkowa. Monarszy patronat oraz maryjne wezwanie mogłyby sugerować dawną metrykę tutejszej parafii. Tymczasem nie mamy żadnych śladów na istnienie świątyni w Miejscu poza przekazem Długosza. W późniejszym czasie tutejsza

⁴⁵⁸ ŻD, t. 14, s. 107; WR, f. 207 (zalicza także trzecią część – Zarzeczce).

⁴⁵⁹ ŻD, t. 14, s. 48.

⁴⁶⁰ AOf, vol. 5, f. 86, 89, 93; *Martinus plebanus de Makow*.

⁴⁶¹ RC (1513), f. 35.

⁴⁶² KDM, t. 1, s. 406.

⁴⁶³ Budzów – SHGWK, cz. 1, s. 287; Grzechynia – SHGWK, cz. 2, s. 114; Jachówka – SHGWK, cz. 2, s. 193; Juszczyń – SHGWK, cz. 2, s. 348.

⁴⁶⁴ ŻD, t. 14, s. 47-48; WR, f. 170.

⁴⁶⁵ ŻD, t. 14, s. 47-48: Maków, Juszczyń, Grzechynia, Kojszówka, Zabielnia, Jachówka, Osielec, Miłoszów, Budzów.

⁴⁶⁶ WR, f. 170: : Maków, Juszczyń, Grzechynia, Kojszówka, Jachówka, Osielec, Budzów, Biała, Żarnówka, Skawica.

⁴⁶⁷ WR, f. 168.

⁴⁶⁸ Jachówka w 1443 r. należała do zamku lanckorońskiego – SHGWK, cz. 2, s. 193. Podobnie Budzów – SHGWK, cz. 1, s. 287. Juszczyń był królewszczyzną – SHGWK, cz. 2, s. 348.

⁴⁶⁹ LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 230.

parafia zapewne zanikła. Świątynia w Miejscu pojawia się w szesnastowiecznych źródłach tylko raz – w 1598 r. jako filia Spytkowic⁴⁷⁰. Powodem zaniku parafii była prawdopodobnie jakaś większa powódź, która zrujnowała kościół. Właśnie wylew Wisły jako powód zniszczenia kościoła w Miejscu podaje wizytacja Radziwiłłowska⁴⁷¹.

Z niejasną sytuacją mamy do czynienia w przypadku kościoła w **Ryczowie**. Drugi tom *Liber beneficiorum* Długosza zalicza tę wieś do parafii woźnickiej⁴⁷². W trzecim tomie Ryczów wymieniony jest jako siedziba odrębnej parafii pod wezwaniem Świętego Krzyża, której patronat należał do klasztoru mogińskiego. Parafia ryczowska obejmować miała dwie wsie⁴⁷³. Księgi kontrybucji z lat 1513 i 1527 wymieniają Ryczów jako filię Woźnik⁴⁷⁴. Możliwe są zatem dwa sposoby interpretacji posiadanych przez nas wiadomości. Mógł w Ryczowie powstać (zapewne w latach 1470-1480, w okresie spisowania *Liber beneficiorum*) kościół filialny podległy parafii woźnickiej. Mógł to być także początkowo kościół parafialny (Długosz nie wspomina o jego zależności filialnej), który nie utrzymał się jako samodzielna parafia, choć zachował podległy sobie okręg. Poza przekazem Długosza brak jakiegokolwiek wzmianki na temat istnienia w Ryczowie parafii. Przekazy z 1513 i 1527 r. każą nam zaś widzieć tu jedynie kościół filialny.

Ogółem w okresie 1359-1480 fundowano na omawianym przez nas terenie pięć nowych parafii (Lanckoronę, Płazę, Leńcze, Maków Podhalański i Miejsce). Kościoły filialne w Wadowicach i Babicach stały się parafialnymi. Uległa dwukrotnie zmianie siedziba jednej parafii (Stronie – Stryżów – Zakrzów). Na nowo zaczął funkcjonować kościół filialny w Bachowicach, powstał też nowy w Ryczowie. Zanikła parafia w Zygodowicach. Siedem nowych parafii stanowi zatem wzrost ich liczby o 16,3% wobec 43 istniejących na interesującym nas terenie w 1358 r. W okresie 1359-1480 jedna parafia powstawała na obszarze dawnego dekanatu zatorskiego średnio co 17,3 roku, jeden nowy kościół co 13,4 roku. W 1480 r. na omawianym terytorium istniało 49 parafii i dwie filie.

4. ZMIANY W SIECI PARAFIALNEJ W LATACH 1481 – 1598

Granice czasowe tego okresu wyznacza z jednej strony umowy termin spisania *Liber beneficiorum* Długosza, z drugiej zaś powstanie Wizytacji Radziwiłłowskiej. Ten blisko studziesięcioletni okres jest ostatnim, w którym rozwija się sieć parafialna w czasach przedrozbiorowych. Do 1772 r. w struktu-

⁴⁷⁰ WR, f. 191.

⁴⁷¹ WR, f. 191.

⁴⁷² LB, t. 2, s. 234.

⁴⁷³ LB, t. 3, s. 429-430.

⁴⁷⁴ RC (1513), f. 37; LR (1527), f. 83.

rze parafialnej omawianego terenu zaszyły potem tylko minimalne zmiany. Osobnym zagadnieniem, na które należy zwrócić uwagę opisując zmiany w sieci parafialnej jest zjawisko przejmowania w XVI w. świątyń przez innowierców. Proces ten być może wpłynął na fakt zatrzymania rozwoju sieci parafialnej. Możliwe jednak, że brak nowych fundacji kościołów na terenie dawnego dekanatu zatorskiego wiąże się z wyczerpaniem zapotrzebowania na nowe ośrodki kultu w związku zahamowaniem procesów osadniczych.

Parafia we wsi **Przybradz** pojawia się po raz pierwszy w 1551 r. w wykazach świętopietrza⁴⁷⁵. Wieś ta należała w XV w. do parafii Frydrychowice⁴⁷⁶, a zatem należy się spodziewać, że omawiana parafia powstała przez odłączenie się od macierzystego kościoła frydrychowickiego. Ponieważ w 1529 r. Przybradz należał do okręgu dziesięcinnego parafii Frydrychowice⁴⁷⁷, dochodzimy do wniosku, że nie było tu samodzielnego beneficjum, a zatem także parafii. Przybradz nie jest wymieniony także w spisie z 1539 r., a zatem powstanie tutejszej parafii należy umieścić w okresie 1540-1550. W XVI w. Przybradz był parafią jednowioskową⁴⁷⁸. Była to ostatnia parafia, jaka powstała na terenie dawnego dekanatu zatorskiego na zachód od Skawy do końca XVI w.

Z 1581 r. pochodzi pierwsza wzmianka o parafii w **Zembrzycach**⁴⁷⁹. Posiadamy też informację z końca XIX w., że był w Konsystorzu Książęco-Biskupim w Krakowie dokument erekcyjny parafii w Zembrzycach z datą 5 XI 1533⁴⁸⁰. Dowiadujemy się z treści tego dokumentu, że z przyczyny częstych wylewów Skawy i znacznej odległości od kościoła, ze składu dotychczasowej parafii mucharskiej zostają odłączone wsie Zembrzyce i Sucha. Kolatorem parafii został Jan Zembrzycki – dziedzic Zembrzyc oraz jego następcy. Mimo, że Zembrzyc brak w źródłach przekrojowych z lat 1539, 1561 i 1577 należy chyba uznać informację Heumanna za prawdziwą. Píše on, że w aktach dekanalnych w Zatorze był dokument z 1533 r., w którym Jan Zembrzycki donosił o powstaniu nowej parafii⁴⁸¹.

W 1581 r. oprócz Zembrzyc i Suchej w okręgu parafialnym odnotowano także Jaszczurówkę i Stryszawę⁴⁸². Wizytacja Radziwiłłowska wymienia Jaszczurówkę (której Jaszczurówka mogła być częścią) w parafii mucharskiej⁴⁸³, zaś do parafii zembrzyckiej zalicza trzy pozostałe wsie⁴⁸⁴.

⁴⁷⁵ Gromnicki, dz. cyt., s. 318-319.

⁴⁷⁶ LB, t. 1, s. 82, t. 2, s. 231.

⁴⁷⁷ LR (1529), s. 156.

⁴⁷⁸ ŻD, t. 14, s. 100. Przybradza nie notują także źródła z 1561 i 1577 r.

⁴⁷⁹ ŻD, t. 14, s. 103-104.

⁴⁸⁰ S. Heumann, *Wiadomość o parafii Zembrzyce*, Kraków 1898, s. 23-24.

⁴⁸¹ Tamże, s. 25.

⁴⁸² ŻD, t. 14, s. 103-104.

⁴⁸³ WR, f. 167.

⁴⁸⁴ WR, f. 176.

Ostatnią parafią jaką usiłowano powołać do życia przed końcem XVI w. była parafia w **Sidzinie**. W 1598 r. był tam nowy kościół, jaszczce nie konsekrowany⁴⁸⁵. Próba stworzenia nowej parafii skończyła się zapewne niepomyślnie, gdyż w 1601 r. Sidzina odnotowana jest jako filia Makowa⁴⁸⁶.

Poza kościołami parafialnymi i filialnymi na omawianym przez nas terenie odnotowano w 1598 r. szereg kaplic. Kaplicę istniejącą w Zakrzowie⁴⁸⁷ da się powiązać z faktem istnienia w XV w. ośrodka parafii w tej wsi. Inne kaplice funkcjonowały wtedy na zamku w Tęczynie, we wsi Kamień, w Zatorze (przy szpitalu), w Wadowicach, w Górnym Barwałdzie, w Kleczy (dwie), w Tłuczani, Sosnowicach i na przedmieściu Lanckorony⁴⁸⁸.

Ogółem do 1598 r. na terenie dekanatu zatorskiego, w jego granicach z 1325 r., zaistniało 71 ośrodków kultu religijnego (kościółów i kaplic).

W okresie 1481-1598 powstały trzy parafie nowe (Przybradz, Zembrzyce, Sidzina), oraz dwie w ośrodkach, gdzie były już wcześniej kościoły (Wysoka, Andrychów). Znikła jedna parafia (Miejsce) i zmieniła się siedziba jednej parafii (Zakrzów na Stryszów). Jedna parafia powstawała w tym czasie średnio co 23,6 roku. Największy ruch fundacyjny obejmował rejony górskie, gdzie powstały dwie nowe parafie i odnowiono jedną dawniejszą. Żadnych zmian nie odnotowano w tym okresie na obszarach położonych na północ od Wisły.

5. SPUSTOSZENIA POCZYNIONE PRZEZ INNOWIERCÓW W SIECI PARAFIALNEJ DEKANATU ZATORSKIEGO W XVI WIEKU

W źródłach z XVI w. znajduje odbicie proces przejmowania, a także dewastacji świątyń przez odstępców od katolicyzmu⁴⁸⁹. Po raz pierwszy informacje dotyczące profanacji kościołów pojawiają się w 1561 r. Dowiadujemy się, że od kościoła katolickiego oderwanych było wtedy sześć świątyń (Spytkowice, Tłuczani, Palczowice, Gierałtowice, Głębowice, Przeciszów)⁴⁹⁰. Na 51 istniejących wówczas na omawianym terenie parafii skala zniszczeń sięgała 11,8%. 16

⁴⁸⁵ WR, f. 170.

⁴⁸⁶ *Liber continens decreta executiva visitationum et alia ad correctionem ed reformationem vitae et morum cleri pertinens tempore fel. R. D. Bernardi Maciejowski Cardinalis et episcopi Cracoviensis ac ducis Severiensis conscriptae ex annis 1601 et sequent*, AKM, sygn. AV 4 (dalej cyt. LCD 1601), f. 11.

⁴⁸⁷ WR, f. 179.

⁴⁸⁸ WR, f. 107, 117, 138, 165, 181, 184, 197, 200, 213.

⁴⁸⁹ Ponieważ aktów profanacji dokonywała szlachta będąca właścicielami wsi i patronami kościołów, proces dotyczyć musi głównie kalwinów i arian, choć źródła nie wymieniają tych grup z nazwy. Możemy przypuszczać, że jakiś udział w tych wypadkach wzięła ludność niemiecka związana ze Śląskiem. W takim przypadku mielibyśmy do czynienia także z luteranami.

⁴⁹⁰ LR (1561), f. 44-44, 46.

lat później, oprócz sześciu wcześniej przejętych, *heretycy* sprofanowali trzy dalsze kościoły (Pobiedr, Polanka, Marcyporęba), zaś dwa inne odnotowano jako opuszczone (Wieprz, Andrychów)⁴⁹¹. Tak więc w 1577 r. spustoszenia objęły 11 z 51 parafii, czyli 21,6%.

W 1598 r. po raz pierwszy obok strat źródła notują proces odwrotny – odzyskiwanie kościołów przez katolików. Jednocześnie jednak bardzo wiele parafii pozostawało nie obsadzonych. Ogółem na interesującym nas obszarze wizytacja Radziwiłłowska notuje 10 sprofanowanych świątyń, w tym osiem parafialnych (Sanka, Głębowice, Gierałtowiec, Przybradz, Radocza, Wysoka, Marcyporęba i Pobiedr)⁴⁹² oraz dwie filialne (Andrychów i kaplica w Sosnowicach)⁴⁹³. Spośród 52 istniejących wówczas parafii 15,4% było więc wciąż w rękach innowierców. Pięć parafii zostało do 1598 r. odzyskanych przez katolików (Tłuczań, Palczowice, Polanka, Spytkowice, Zebrzydowice)⁴⁹⁴. Do tego trzeba doliczyć dwie świątynie wcześniej notowane jako sprofanowane, a w 1598 r. zaliczone także do katolickich (Przeciszów i Wieprz). Zatem łącznie na terenie objętym w 1325 r. granicami dekanatu zatorskiego w XVI w. sprofanowano 15 parafii. Daje to aż 29,9% ich ogólnej liczby.

Katolicy odzyskali do 1598 r. także filię w Bachowicach⁴⁹⁵, jednak wciąż sytuacja na interesującym nas terenie nie była najlepsza, skoro zauważymy, że część kościołów nie miała w tym czasie obsady kapłańskiej, a więc nie funkcjonowała. Do tej grupy należały odzyskane świątynie w Polance i Palczowicach⁴⁹⁶ oraz siedem innych (Nidek, Frydrychowice, Wieprz, Inwałd, Krzeszów, Stryszów, Barwałd)⁴⁹⁷. W praktyce więc w 1598 r. z 52 parafii nie działało aż 17 (8 sprofanowanych i 9 bez plebanów), czyli 32,7%.

Spustoszenia w najmniejszym stopniu dotknęły terenów położonych na północ od Wisły. W ręce innowierców dostała się tam tylko parafia w Sance. Protestanci zatriumfowali czasowo na terenie dawnej enklawy trzebońskiej przejmując tu pięć z sześciu parafii (Tłuczań, Marcyporęba, Wysoka, Pobiedr, Zebrzydowice). Przejęli oni okresowo także trzy z czterech kościołów w widłach Skawy i Wisły (Palczowice, Spytkowice, Bachowice). Ponieważ czwarty istniejący w tym terenie, w Miejscu zniszczyła Wisła, spustoszenie było zupełne. Najbardziej dotknięte działalnością innowierców były obszary położone na zachód od Skawy. W XVI w. przejęli oni na tym terytorium siedem parafii (Przeciszów, Polanka, Głębowice, Gierałtowiec, Przybradz, Radocza, Wieprz)

⁴⁹¹ LR (1577), f. 36, 72-73, 74-75.

⁴⁹² WR, f. 120, 147, 150-151, 152, 184, 197, 200.

⁴⁹³ WR, f. 157, 200.

⁴⁹⁴ WR, f. 143, 145, 189, 195, 203.

⁴⁹⁵ WR, f. 189.

⁴⁹⁶ WR, f. 143, 146.

⁴⁹⁷ WR, f. 40, 154, 155, 159, 174, 178, 180.

i kościoł filialny w Andrychowie. Cztery inne parafie pozostawały tu długo bez plebanów (Nidek, Inwałd, Krzeszów, Frydrychowice). Zatem jedynie sześć parafii położonych na lewym brzegu Skawy funkcjonowało w tym czasie normalnie (Zator, Piotrowice, Graboszyce, Choczniak, Wadowice, Mucharz). Skala spustoszeń sięgnęła tu więc 64,7%.

W 1601 r. już tylko cztery parafie pozostawały w rękach protestantów (Głębowice, Wysoka, Marcyporęba, Pobiedr)⁴⁹⁸, lecz dziesięć wciąż jeszcze wakowało (Palczowice, Piotrowice, Radocza, Wieprz, Inwałd, Choczniak, Krzeszów, Barwałd, Woźniki, Sanka)⁴⁹⁹. Na 51 istniejących na omawianym terenie parafii nie funkcjonowało więc wciąż 14, czyli 27,5%. Proces odbudowy struktur parafialnych na obszarze dawnego dekanatu zatorskiego trwał więc dalej w XVII w.

6. UWAGI KOŃCOWE

Do końca XVI w. na terenie dekanatu zatorskiego funkcjonowało 56 parafii. Jedna z nich zanikła zupełnie (Zygodowice). Trzy lub cztery zmieniały swe siedziby: Przeginia-Rybna, Jaroszowice-Klecza, Stronie-Stryszów-Zarkrzów-Stryszów a zapewne też Regulice-Babice. 60 kościołów było w różnych okresach centrami parafii.

Dynamikę rozwoju sieci kościelnej na omawianym przez nas terenie przedstawia poniższa tabela.

Tabela III. Rozwój sieci kościelnej w dekanacie zatorskim⁵⁰⁰ do 1598 r.

Okres	Liczba nowo powstałych parafii	Liczba powstałych filii	Liczba filii zamienionych na parafie	Liczba parafii zamienionych na filie	Liczba zanikłych parafii	Liczba zanikłych filii	Przeniesienia siedzib parafii
do 1325	36	1	–	–	–	–	–
1326-1358	7	4	1	–	1	2	2
1359-1480	5	2	2	–	1	–	1 ⁵⁰¹
1481-1598	4	1	1	2	–	–	1

⁴⁹⁸ LCD (1601), f. 9, 11-12.

⁴⁹⁹ LCD (1601), f. 9-12, 29.

⁵⁰⁰ W granicach z 1325 r.

⁵⁰¹ Parafia zmieniała w tym okresie swą siedzibę dwukrotnie.

Podsumowanie stanów liczbowych kościołów na granicach poszczególnych przekrojów czasowych przedstawia poniższa tabela.

Tabela IV. Kościoły istniejące na terenie dekanatu zatorskiego⁵⁰².

Rok	Liczba kościołów parafialnych	Liczba kościołów filialnych	Łączna liczba kościołów
1325	36	1	37
1358	43	2	45
1480	49	2	51
1598	52	4	56

Zauważamy, że zasadnicza większość kościołów na omawianym terenie powstała do końca pierwszej ćwierci XIV w. Niestety, jeśli chodzi o wcześniejszy okres nie jesteśmy w stanie dokonać dokładniejszego określenia dat powstania kościołów. Wydaje się, że największa dynamika rozwoju sieci parafialnej miała miejsce w dekanacie zatorskim w XIII w. i pierwszych latach kolejnego stulecia. Zapewne fakt ten miał jakiś związek z rozwijającą się tu kolonizacją niemiecką. Dynamika potem nieco osłabła, by ponownie ożywić się w XV i XVI w. Przełom XVI i XVII w. można uznać za okres kończący proces rozwoju sieci parafialnej na terenie dawnego dekanatu zatorskiego. Potem, aż do 1772 r. zaszły w strukturze parafialnej tych obszarów jedynie niewielkie zmiany⁵⁰³.

Podsumowanie zagadnień związanych z patronatem oraz okręgiem parafialnym na terenie dekanatu zatorskiego jest trudne. Powodem tego jest zasygnalizowane już istnienie dużych luk w podstawowym źródle umożliwiającym badanie wspomnianych problemów na innych obszarach – *Liber beneficiorum* Długosza. Dane, które posiadamy dla dekanatu zatorskiego dotyczą w dużej mierze końca XVI w. i należy pamiętać, że we wcześniejszym okresie mogły one być inne.

Mimo powyższych zastrzeżeń daje się zauważyć pewne prawidłowości. W najwcześniejszym okresie najliczniejsze wydają się parafie o patronacie monarszym i rycerskim (także możnowładczym), zaś na terenach północnych dekanatu także klasztornych. Stopniowo coraz liczniejsze stają się potem parafie o patronacie prywatnym (w XVI w. szlacheckim), a na nowo kolonizowanych obszarach górskich utrzymują się patronaty królewskie.

⁵⁰² W granicach z 1325 r.

⁵⁰³ W 1614 r. powstała kosztem Zembrzyc parafia w Sucheju. W 1635 r. będący dotąd siedzibą parafii Krzeszów stał się filią Sucheju. Sidzina już w 1601 r. miała status filii. Do 1772 r. zanikła jeszcze parafia Przybradz. Zob. S. Litak, *Struktura terytorialna kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, Lublin 1980, s. 183-185, 188-189, 191-192; S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1996, s. 222-224, 228, 230-231.

W przypadku okręgów parafialnych daje się zauważyć dominację na obszarach zachodnich parafii małych, jedno- lub dwuwioskowych. Na północ od Wisły i nad Skawą występowały, zapewne najstarsze, parafie o okręgach liczących nieraz ponad dziesięć wsi (Morawica, Rudawa, Mucharz). Podobnej wielkości były też czasem parafie powstałe w XV w. i później położone na terenach górskich w południowej części dekanatu. Ogólnie da się zauważyć występowanie mniejszych okręgów parafialnych w części zachodniej i środkowej dekanatu objętej kolonizacją niemiecką.

ANEKS

Parafie wymieniono w aneksie w kolejności alfabetycznej. Cyfry arabskie oznaczają wsie należące do parafii, co pozwala je zlokalizować na mapie.

ANDRYCHÓW:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie świętopietrza z 1345 r.: *Ecclesia de Henrichow*⁵⁰⁴. Kościół występuje również później⁵⁰⁵, choć zapewne występowały przerwy w jego funkcjonowaniu. Zapewne była to jedynie świątynia filialna parafii Wieprz⁵⁰⁶. Istnienie samodzielnej parafii w Andrychowie potwierdzone jest od 1529⁵⁰⁷ do 1581 roku⁵⁰⁸. Potem nastąpiło opuszczenie tutejszego kościoła, a później jego powrót do roli filii Wieprza⁵⁰⁹.

Patronat: prywatny⁵¹⁰

Wezwanie: Święty Maciej⁵¹¹

Okręg parafialny: w XVI w.: Andrychów, 1. Zagórnik, 2. Rzyki, 3. Sułkowice, 4. Roczyny⁵¹².

BABICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie świętopietrza z 1337 r.: *Ecclesia de Babicz*⁵¹³. Kościół występuje również później⁵¹⁴. Prawdopodobnie w pierwszej połowie XIV w. był to kościół filialny, okresowo druga siedziba parafii Regulice. Dopiero w 1390 r. kościół babicki jest wprost nazwany parafialnym: *Nicolao de Gora, Nicolao de Babicze, Paulo in Ploky rectoribus parochialium ecclesiarum*⁵¹⁵.

Patronat: biskupi⁵¹⁶

Wezwanie: Wszyscy Święci⁵¹⁷

⁵⁰⁴ MPV, t. 2, s. 187.

⁵⁰⁵ MPV, t. 2, s. 193, 202, 211, 221, 231, 240, 249.

⁵⁰⁶ LB, t. 1, s. 81.

⁵⁰⁷ LR (1529), s. 207.

⁵⁰⁸ ŻD, t. 14, s. 101.

⁵⁰⁹ WR, f. 156-157.

⁵¹⁰ Jest to domysł wobec przekazu LB, t. 1, s. 81 oraz WR, f. 156-157.

⁵¹¹ WR, f. 156.

⁵¹² ŻD, t. 14, s. 101. WR, f. 157 wymienia jedynie Andrychów z Sułkowicami.

⁵¹³ MPV, t. 2, s. 173.

⁵¹⁴ MPV, t. 2, s. 174-176, 178, 180, 182, 193, 202, 211, 221, 231, 240, 249, 257, 266, 273, 280, 289, 296.

⁵¹⁵ ZDKDK, nr 103, s. 167.

⁵¹⁶ WR, f. 131.

⁵¹⁷ Tamże.

Okręg parafialny: Źródła z XV w. wymieniają tylko Babice i 1. Żarki⁵¹⁸. W 1581 i 1598 r. wymienione także: 2. Kwaczała, 3. Rozkochów, 4. Zagórze, 5. Jankowice⁵¹⁹.

BACHOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie świętopietrza z 1328 r., gdzie Bachowice występują jako druga siedziba (filia?) parafii Woźniki: *Item parochia ecclesie de Woznik seu Bathowicz*⁵²⁰. W latach pięćdziesiątych XIV w. był to już zapewne kościół parafialny, na co może wskazywać wyższa taksa świętopietrza oraz występowanie kościoła w wykazach dziesięciny papieskiej⁵²¹. Następnie tutejsza świątynia ponownie stała się filią, tym razem parafii spytkowickiej. Potwierdzenie tego faktu mamy dla 1598 r.⁵²², choć już Długosz zalicza Bachowice do parafii Spytkowice nie wspominając jednak o istnieniu bachowickiego kościoła filialnego⁵²³.

Patronat: książęcy⁵²⁴

Wezwanie: Święty Bartłomiej⁵²⁵

Okręg parafialny: W 1581 r.: Bachowice i 1. Grodzisko⁵²⁶. W 1598 r. Bachowice były filią Spytkowic i należały do ich okręgu parafialnego⁵²⁷.

BARWAŁD:

Kościół: Pierwsza wzmianka z okresu 1318-1320: *Theodorico rectore ecclesie de Berwald*⁵²⁸. Kościół występuje także później⁵²⁹.

Patronat: w XVI w. królewski⁵³⁰

Wezwanie: Wniebowzięcie NMP⁵³¹

Okręg parafialny: W 1581 r.: Barwałd Dolny, 1. Barwałd Średni, 2. Barwałd Górny, 3. Koziniec, 4. Ponikiew⁵³². Wizytacja z 1598 r. nie podaje dwóch osiatnich wsi⁵³³.

⁵¹⁸ LB, t. 2, s. 226.

⁵¹⁹ ŹD, t. 14, s. 37; WR, f. 133.

⁵²⁰ MPV, t. 1, s. 300.

⁵²¹ MPV, t. 1, s. 393, t. 2, s. 249, 257, 265, 280, 328, 353, 428, 435.

⁵²² WR, f. 189.

⁵²³ LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 230.

⁵²⁴ Uznajemy tak wobec posiadania Bachowic przez Piastów – LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 230.

⁵²⁵ WR, f. 189.

⁵²⁶ ŹD, t. 14, s. 98.

⁵²⁷ WR, f. 189-191.

⁵²⁸ MPV, t. 1, s. 61.

⁵²⁹ MPV, t. 1, s. 129, 200, 300, 362, 381, 393, t. 2, s. 182, 185, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 265, 272, 280, 296, 329, 409.

⁵³⁰ WR, f. 179.

⁵³¹ Tamże.

⁵³² ŹD, t. 14, s. 105-106.

⁵³³ WR, f. 181.

CHOCZNIA:

Kościół: Pierwsze wzmianki pochodzą ze spisów dziesięciny papieskiej i świętopietrza z 1355 r.: *Ecclesia in Choczna* i *Rector de Choczna*⁵³⁴. Kościół występuje też później⁵³⁵.

Patronat: w XV w. królewski⁵³⁶

Wezwanie: Jan Chrzciciel⁵³⁷

Okręg parafialny: Choczna⁵³⁸

CZERNICHÓW:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Henzko, plebanus ecclesie de Cirnechow*⁵³⁹. Kościół wymieniany także później⁵⁴⁰. Możliwa jest także interpretacja fragmentów *Cudów Świętego Stanisława*, powstałych około 1250 r., pozwalająca domyślać się parafii w Czernichowie⁵⁴¹.

Patronat: W 1438 i 1440 r. rycerski⁵⁴²

Wezwanie: Święta Trójca⁵⁴³

Okręg parafialny: W XV w.: Czernichów, Przeginia, 1. Pozowice, 2. Kamień, 3. Facimiech, 4. Wołowice⁵⁴⁴. Przed 1353 r. do parafii należały także zapewne Chrzastowice, które po tej dacie przeszły do parafii Tłuczań⁵⁴⁵. W 1581 r. wymienione także 5. Rusocice, lecz pominięta Przeginia⁵⁴⁶. W 1598 r. w okręgu parafialnym Czernichowa wymienione zostały wszystkie wsie należące do parafii w XV w. wraz z Przeginią, a także Rusocice⁵⁴⁷. Same Rusocice występują już w przekazie Długosza, jednak bez zaliczenia do jakiegokolwiek parafii⁵⁴⁸. Ich położenie, a także zaliczanie przez późniejsze źródła do parafii czernichowskiej pozwalają przypuszczać, że należały do niej już w XV w.

⁵³⁴ MPV, t. 2, s. 273, 435.

⁵³⁵ MPV, t. 2, s. 280.

⁵³⁶ LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 232.

⁵³⁷ WR, f. 160.

⁵³⁸ LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 232; ŻD, t. 14, s. 106; WR, f. 161.

⁵³⁹ MPV, t. 1, s. 130.

⁵⁴⁰ MPV, t. 1, s. 201, 301, 371, 381, 393, t. 2, s. 173-176, 178, 180, 182, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 265, 273, 280, 288, 296, 330, 393, 409.

⁵⁴¹ Zob. przypisy 100 i 101.

⁵⁴² SHGWK, cz. 1, s. 462.

⁵⁴³ LB, t. 2, s. 124.

⁵⁴⁴ LB, t. 2, s. 21, 124-125, t. 3, s. 62, 66, 143, 188-189, 193, 217.

⁵⁴⁵ KDM, t. 1, nr 234, s. 278.

⁵⁴⁶ ŻD, t. 14, s. 108.

⁵⁴⁷ WR, f. 117.

⁵⁴⁸ LB, t. 3, s. 143, 188, 189. Rusocice graniczyły z Kamieniem, Przeginią i Czernichowem.

FRYDRYCHOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Nicolaus, plebanus ecclesie Wridrichowicz*⁵⁴⁹. Kościół występuje także później⁵⁵⁰.

Patronat: rycerski⁵⁵¹

Wezwanie: Święty Michał Archanioł⁵⁵²

Okręg parafialny: W XV w. Frydrychowice i Przybradz⁵⁵³. W 1581 r. Frydrychowice odnotowane były jako parafia jednowioskowa, zaś Przybradz jako siedziba odrębnej parafii⁵⁵⁴. Sytuację taką potwierdza wizytacja z 1598 roku⁵⁵⁵.

GIERAŁTOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Bartholomeus, plebanus ecclesie de Villa Gerardi*⁵⁵⁶. Kościół występuje też później⁵⁵⁷.

Patronat: rycerski⁵⁵⁸

Wezwanie: Święty Marcin⁵⁵⁹

Okręg parafialny: Gierałtowice⁵⁶⁰

GŁĘBOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Andreas, plebanus ecclesie de Glambowicz seu Gundorf*⁵⁶¹. Kościół występuje też później⁵⁶².

Patronat: W XIV w. być może książęcy, gdyż wieś należała wtedy do książąt oświęcimskich⁵⁶³.

⁵⁴⁹ MPV, t. 1, s. 128-129.

⁵⁵⁰ MPV, t. 1, s. 200, 300, t. 2, s. 175, 192, 202, 211, 221, 240, 249, 257, 265, 272, 280, 288, 295, 329, 392, 409.

⁵⁵¹ LB, t. 1, s. 81, t. 2, s. 231.

⁵⁵² WR, f. 153.

⁵⁵³ LB, t. 1, s. 81, t. 2, s. 231.

⁵⁵⁴ ŻD, t. 14, s. 100, 103.

⁵⁵⁵ WR, f. 150, 153.

⁵⁵⁶ MPV, t. 1, s. 128.

⁵⁵⁷ MPV, t. 1, s. 199, 300, 381, 393, t. 2, s. 180, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 257, 265, 272, 280, 288, 295, 328, 392, 409.

⁵⁵⁸ LB, t. 2, s. 230.

⁵⁵⁹ WR, f. 150.

⁵⁶⁰ LB, t. 1, s. 81, t. 2, s. 230; WR, f. 150.

⁵⁶¹ MPV, t. 1, s. 128.

⁵⁶² MPV, t. 1, s. 199, 300, 371, 381, 393, t. 2, s. 182, 184, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 295, 328, 392, 409.

⁵⁶³ KDM, t. 4, nr 1308, s. 54-55.

Wezwanie: Święta Maria Magdalena⁵⁶⁴

Okręg parafialny: W 1581 r. Głębowice i 1. Łazy⁵⁶⁵.

GRABOSZYCE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Andreas, plebanus ecclesie de Grabssicz*⁵⁶⁶. Kościół występuje też później⁵⁶⁷.

Patronat: rycerski⁵⁶⁸

Wezwanie: Święty Andrzej Apostoł⁵⁶⁹

Okręg parafialny: W XVI w.: Graboszyce⁵⁷⁰.

INWAŁD:

Kościół: W XIX w. istniała kopia dokumentu fundacyjnego z 1318 roku⁵⁷¹. Kościół wymieniany w XIV w. w latach 1326-1356⁵⁷².

Patronat: szlachecki⁵⁷³

Wezwanie: Narodzenie NMP⁵⁷⁴

Okręg parafialny: W XVI w.: Inwałd i 1. Zagórnik⁵⁷⁵.

JAROSZOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Fredericus, plebanus ecclesie de Zarissow*⁵⁷⁶. Kościół występuje do 1357 roku⁵⁷⁷. Już w XIV w. centrum parafii zostało przeniesione do Kleczy (zobacz), zaś kościół w Jaroszowicach zapewne uległ zniszczeniu.

Patronat: nieznan

Wezwanie: nieznan

⁵⁶⁴ WR, f. 147.

⁵⁶⁵ ŻD, t. 14, s. 107.

⁵⁶⁶ MPV, t. 1, s. 139.

⁵⁶⁷ MPV, t. 1, s. 200, 300, 354, 371, t. 2, s. 176, 178, 180, 182, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 257, 265, 272, 280, 288, 296, 329, 393, 409.

⁵⁶⁸ LB, t. 1, s. 81, t. 2, s. 233: wieś w rękach szlacheckich. Kościół nie wymieniony; WR, f. 150.

⁵⁶⁹ WR, f. 152.

⁵⁷⁰ ŻD, t. 14, s. 98; WR, f. 152.

⁵⁷¹ Ł e p k o w s k i, dz. cyt., s. 234.

⁵⁷² MPV, t. 1, s. 128, 199, 300, t. 2, s. 192, 211, 221, 230, 240, 248, 257, 265, 272, 280, 328, 380, 428, 435.

⁵⁷³ WR, f. 158.

⁵⁷⁴ Tamże.

⁵⁷⁵ ŻD, t. 14, s. 104; WR, f. 159.

⁵⁷⁶ MPV, t. 1, s. 129.

⁵⁷⁷ MPV, t. 1, s. 200, 300, t. 2, s. 280, 289, 329, 392, 409.

Okręg parafialny: W XIV w. zapewne co najmniej Jaroszowice i Klecza. W XV w. Jaroszowice należały do parafii Zakrzów⁵⁷⁸, zaś w XVI do parafii Wadowice⁵⁷⁹.

KLECZA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie świętopietrza z 1353 roku⁵⁸⁰. Pierwotnie mogła to być filia Jaroszowic, która stała się w połowie XIV w. centrum parafii. Klecza zastępuje Jaroszowice od 1354 r. w spisach dziesięciny papieskiej⁵⁸¹, zaś od 1358 r. także w wykazach świętopietrza⁵⁸².

Patronat: rycerski⁵⁸³

Wezwanie: Święty Wawrzyniec⁵⁸⁴

Okręg parafialny: XIV w.: co najmniej Klecza i Jaroszowice; XV w.: Klecza i Stryszów⁵⁸⁵; XVI w.: Klecza i 1. Łękawica⁵⁸⁶.

KRZESZOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Martinus, plebanus ecclesie de Cressowicz*⁵⁸⁷. Kościół występuje też później⁵⁸⁸.

Patronat: biskupi⁵⁸⁹

Wezwanie: Święty Marcin⁵⁹⁰

Okręg parafialny: Krzeszowice, 1. Czatkowice, 2. Żbik. Identyczny w XV i XVI wieku⁵⁹¹.

KRZESZÓW:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie świętopietrza z 1355 r.: *Ecclesia de Cressow*⁵⁹². W XIV w. kościół występuje jeszcze w 1357 roku⁵⁹³.

Patronat: szlachecki⁵⁹⁴

⁵⁷⁸ LB, t. 1, s. 88, t. 2, s. 292.

⁵⁷⁹ ŻD, t. 14, s. 100; WR, f. 164.

⁵⁸⁰ MPV, t. 2, s. 257.

⁵⁸¹ MPV, t. 2, s. 435.

⁵⁸² MPV, t. 2, s. 296.

⁵⁸³ LB, t. 1, s. 82, t. 2, s. 231.

⁵⁸⁴ WR, f. 182.

⁵⁸⁵ LB, t. 1, s. 82-83, t. 2, s. 231-232.

⁵⁸⁶ ŻD, t. 14, s. 99; WR, f. 83.

⁵⁸⁷ MPV, t. 1, s. 131.

⁵⁸⁸ MPV, t. 1, s. 202, 301, 371, 384, t. 2, s. 195, 204, 213, 221, 233, 242, 251, 259, 267, 275, 283, 290, 297, 331, 393, 409.

⁵⁸⁹ LB, t. 2, s. 64.

⁵⁹⁰ Tamże.

⁵⁹¹ Tamże; ŻD, t. 14, s. 32; WR, f. 104.

⁵⁹² MPV, t. 2, s. 273.

⁵⁹³ MPV, t. 2, s. 289.

⁵⁹⁴ WR, f. 173.

Wezwanie: Święta Katarzyna⁵⁹⁵

Okręg parafialny: Krzeszów⁵⁹⁶

KRZĘCIN:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Nicolaus, plebanus ecclesie de Crenczin*⁵⁹⁷. Kościół występuje też później⁵⁹⁸.

Patronat: duchowny (klasztorny)⁵⁹⁹

Wezwanie: Wniebowzięcie NMP⁶⁰⁰

Okręg parafialny: Znamy dopiero ze źródeł szesnastowiecznych. W 1581 r.: Krzęcin, 1. Borek, 2. Zelczyna, 3. Polanka, 4. Gołuchowice, 5. Mikołajewice⁶⁰¹. Borek i Zelczyna istniały już w XV w.⁶⁰², choć nie mamy pewności, czy należały do parafii Krzęcin. Wizytacja z 1598 r. wymienia okręg analogiczny do istniejącego w 1581 r. z wyjątkiem Mikołajewic⁶⁰³. Wieś ta (lub mniejszy punkt osadniczy: folwark, przysiółek, młyn?) zapewne zaginęła.

LANCKORONA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie świętopietrza z 1373 roku⁶⁰⁴. Istnieje przekaz o fundowaniu tutejszej parafii przez Kazimierza Wielkiego w 1336 roku⁶⁰⁵. Datę tę zapewne należy poprawić na rok 1363 lub 1366⁶⁰⁶.

Patronat: królewski⁶⁰⁷

Wezwanie: Święty Jan Chrzciciel⁶⁰⁸

Okręg parafialny: W 1581 r.: Lanckorona, 1. Zachełmna, 2. Skawinki, 3. Baczyn, 4. Jastrzębia, 5. Brody⁶⁰⁹. Wizytacja z 1598 r. pomija tę ostatnią wieś, pozostałe zaś wymienia⁶¹⁰.

⁵⁹⁵ Tamże.

⁵⁹⁶ ŻD, t. 14, s. 106; WR, f. 174.

⁵⁹⁷ MPV, t. 1, s. 130.

⁵⁹⁸ MPV, t. 1, s. 202, 301, 371, 381, t. 2, s. 180, 182, 185, 193, 202, 211, 221, 230, 330, 428, 435.

⁵⁹⁹ LB, t. 3, s. 66.

⁶⁰⁰ Tamże.

⁶⁰¹ ŻD, t. 14, s. 100.

⁶⁰² LB, t. 3, s. 67.

⁶⁰³ WR, f. 199.

⁶⁰⁴ Gromnicki, dz. cyt., s. 316-317.

⁶⁰⁵ SGKP, t. 5, s. 68-72.

⁶⁰⁶ Zobacz przypis 450.

⁶⁰⁷ WR, f. 199.

⁶⁰⁸ Tamże.

⁶⁰⁹ ŻD, t. 14, s. 47.

⁶¹⁰ WR, f. 213.

LEŃCZE:

Kościół: Pierwsza wzmianka o kościele w Aktach Oficjalatu w 1421 r.: *Nicolaus rector ecclesie de Lencza*⁶¹¹. Najstarsza informacja o istnieniu parafii (wymieniony pleban) w 1434 r.: *Johannes plebanus de Lyencze*⁶¹².

Patronat: szlachecki⁶¹³

Wezwanie: Święci Piotr i Paweł⁶¹⁴

Okręg parafialny: W 1581 r.: Leńcze Górne, 1. Leńcze Dolne⁶¹⁵, czyli Zarzecze. W 1598 r.: Leńcze, 1. Zarzecze Małe i 2. Zarzecze Wielkie⁶¹⁶.

LISZKI:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Andreas, plebanus ecclesie de Lissek*⁶¹⁷. Kościół wymieniany był także później⁶¹⁸.

Patronat: duchowny (klasztorny)⁶¹⁹

Wezwanie: Święty Mikołaj⁶²⁰

Okręg parafialny: W XV w. Liszki, 1. Śmierdząca (dziś: Kryspinów), 2. Kaszów, 3. Nowa Wies⁶²¹. Źródła szesnastowieczne podają taki sam okręg parafialny⁶²².

MAKÓW PODHALAŃSKI:

Kościół: Pierwsza wzmianka w Aktach Oficjalatu w 1434 r.: *Martinus plebanus de Makow*⁶²³.

Patronat: królewski⁶²⁴

Wezwanie: Święci Klemens i Zofia⁶²⁵

Okręg parafialny: W 1581 r.: Maków, 1. Juszczyń, 2. Grzechynia, 3. Koj-szówka, 4. Zabielnia (obecnie część Juszczyń), 5. Jachówka, 6. Osielec, 7. Miłoszów, 8. Budzów⁶²⁶. Wizytacja w 1598 r. dodaje wsie: 9. Biała, 10. Żarnów-

⁶¹¹ AOŃ, vol. 4, f. 210, 262.

⁶¹² AOŃ, vol. 5, f. 86.

⁶¹³ WR, f. 213.

⁶¹⁴ Tamże.

⁶¹⁵ ŻD, t. 14, s. 107.

⁶¹⁶ WR, f. 205.

⁶¹⁷ MPV, t. 1, s. 131.

⁶¹⁸ MPV, t. 1, s. 202, 301, 381, t. 2, s. 180, 193, 202, 211, 221, 231, 240, 249, 257, 266, 273, 280, 289, 296, 331, 393, 409.

⁶¹⁹ LB, t. 2, s. 123, t. 3, s. 61.

⁶²⁰ LB, t. 2, s. 123.

⁶²¹ LB, t. 2, s. 123-124, t. 3, s. 61, 185, 186, 188.

⁶²² ŻD, t. 14, s. 83; WR, f. 115.

⁶²³ AOŃ, vol. 5, f. 86, 89, 93.

⁶²⁴ WR, f. 168.

⁶²⁵ Tamże.

⁶²⁶ ŻD, t. 14, s. 47-48.

ka i 11. Skawica, pomija jednocześnie Zabielną i Miłoszów⁶²⁷, który także mógł być częścią któregoś wsi lub zmienić nazwę. Dziś wieś ta nie istnieje.

MARCYPORĘBA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie świętopietrza z 1335 r.: *Item de Poramba Marconis*⁶²⁸. Kościół występuje także później⁶²⁹.

Patronat: rycerski⁶³⁰

Wezwanie: Święty Marcin⁶³¹

Okręg parafialny: W XV w.: Marcyporeba, 1. Brzeźnica, 2. Półstanisławice (zapewne dzisiejszy Górny Stanisław), 3. Kopytówka, 4. Wioska (obecnie zapewne Resztówka lub Nowe Dwory, na co wskazują stosunki własnościowe, które każą szukać Wioski koło Brzeźnicy) i Wysoka⁶³². Przed 1353 r. do parafii należały zapewne także Tłuczań i Kossowa, które zostały wtedy odłączone i przekazane powstającej parafii w Tłuczani⁶³³. W XVI w. przybywają w okręgu: 5. Czarna i 6. Owsianka (dziś nieistniejąca), a ubywa Stanisław⁶³⁴.

MIEJSCE:

Kościół: Pierwsze wzmianki w *Liber Beneficiorum* Długosza: *MYESZCZE villa in qua ecclesia parochialis*⁶³⁵ i *MYESZCZE villa habens parochialis ecclesie in se*⁶³⁶. Później, zapewne w końcu XV, lub na początku XVI w. kościół uległ zniszczeniu, zaś parafia spadła do roli filii parafii spytkowickiej⁶³⁷.

Patronat: książęcy⁶³⁸

Wezwanie: Święta Maria⁶³⁹

Okręg parafialny: Miejsce⁶⁴⁰. W XVI w. wieś ta, będąca siedzibą kościoła filialnego wchodziła w skład okręgu parafialnego Spytkowic⁶⁴¹.

⁶²⁷ WR, f. 170.

⁶²⁸ MPV, t. 1, s. 371.

⁶²⁹ MPV, t. 1, s. 381, t. 2, s. 173, 175, 176, 178, 182, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 231, 240, 249, 257, 266, 273, 280, 289, 296, 331, 393, 409, 428.

⁶³⁰ LB, t. 2, s. 53.

⁶³¹ Tamże.

⁶³² Tamże.

⁶³³ KDM, t. 1, nr 234, s. 278.

⁶³⁴ ŻD, t. 14, s. 102; WR, f. 197.

⁶³⁵ LB, t. 1, s. 80.

⁶³⁶ LB, t. 2, s. 230.

⁶³⁷ WR, f. 191.

⁶³⁸ LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 230.

⁶³⁹ LB, t. 2, s. 230.

⁶⁴⁰ LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 230.

⁶⁴¹ WR, f. 191.

MORAWICA:

Kościół: Pleban z Morawicy występuje po raz pierwszy w połowie XIII w. występując jako świadek przy spisaniu cudów Świętego Stanisława: *Suan-
tech plebanum de Morauiza*⁶⁴². Kościół wymieniony wielokrotnie w latach
1326-1358 w wykazach świętopietrza i dziesięciny papieskiej⁶⁴³.

Patronat: rycerski⁶⁴⁴

Wezwanie: Święty Bartłomiej⁶⁴⁵

Okręg parafialny: W XV w.: Morawica, 1. Duża Morawica, 2. Balice, 3. Szcze-
glice, 4. Burów, 5. Kleszczów, 6. Brzoskwinia, 7. Chrosna, 8. Mników, 9.
Wola, obecnie Cholerzyn, 10. Aleksandrowice, 11. Baczyn⁶⁴⁶. W XVI w. źródła
wymieniają także 12. Kępę (dziś Budzyń) i 13. Podchelmie⁶⁴⁷.

MUCHARZ:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.:
*Item Johannes, plebanus ecclesie de Muchar*⁶⁴⁸. Kościół wymieniany także póź-
niej⁶⁴⁹.

Patronat: W XV w. duchowny (klasztorny)⁶⁵⁰, ponieważ jednak wieś była
darowizną książęcą dla klasztoru zwierzynieckiego w 1254 r.⁶⁵¹, możliwy pierw-
otny patronat książęcy.

Wezwanie: Narodzenie NMP⁶⁵²

Okręg parafialny: W XV w.: Mucharz, 1. Roków, 2. Skawce⁶⁵³. W XVI
także: 3. Koziniec, 4. Poręba Świnna, 5. Tarnawa, 6. Śleszowice, 7. Redz, 8.
Jaszczurowa, 9. Brankówka, 10. Ostałowa, 11. Zagórze, 12. Suszyca, ale Roków
poza parafią⁶⁵⁴.

⁶⁴² MPH, t. 4, s. 297.

⁶⁴³ MPV, t. 1, s. 130, 201, 301, 371, 381, t. 2, s. 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 265, 273,
280, 288, 296, 330, 393, 409.

⁶⁴⁴ LB, t. 2, s. 43.

⁶⁴⁵ Tamże

⁶⁴⁶ LB, t. 2, s. 43-45, t. 3, s. 189, 222.

⁶⁴⁷ ŻD, t. 14, s. 37; WR, f. 112.

⁶⁴⁸ MPV, t. 1, s. 129.

⁶⁴⁹ MPV, t. 1, s. 200, 300, 371, 381, 393, t. 2, s. 187, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 265,
272, 280, 288, 296, 329, 393, 409.

⁶⁵⁰ LB, t. 3, s. 67.

⁶⁵¹ ZDKK, cz. 1, nr 40, s. 52-54.

⁶⁵² LB, t. 3, s. 67.

⁶⁵³ LB, t. 1, s. 480, t. 3, s. 67.

⁶⁵⁴ ŻD, t. 14, s. 99; WR, f. 167.

NIDEK:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Johannes, plebanus ecclesie de Nidek*⁶⁵⁵. Kościół występuje także później⁶⁵⁶.

Patronat: szlachecki⁶⁵⁷

Wezwanie: Święci Apostołowie Szymon i Juda⁶⁵⁸

Okręg parafialny: Nidek⁶⁵⁹

PALCZOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Vincentius, plebanus ecclesie de Palzowicz*⁶⁶⁰. Kościół występuje także później⁶⁶¹.

Patronat: rycerski⁶⁶²

Wezwanie: Święty Jakub⁶⁶³

Okręg parafialny: W XV w.: Palczowice⁶⁶⁴. W XVI w.: 2. Smolice, 3. Laskowa, 4. Trzebieńczyce⁶⁶⁵.

PIOTROWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Willielmus, plebanus ecclesie de Petrowicz*⁶⁶⁶. Kościół występuje też później⁶⁶⁷.

Patronat: książęcy⁶⁶⁸

Wezwanie: Święci Piotr i Paweł⁶⁶⁹

Okręg parafialny: Piotrowice⁶⁷⁰

⁶⁵⁵ MPV, t. 1, s. 129.

⁶⁵⁶ MPV, t. 1, s. 201, 300, t. 2, s. 180, 182, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 257, 265, 273, 280, 288, 296, 329, 380, 393, 409.

⁶⁵⁷ WR, f. 39.

⁶⁵⁸ Tamże.

⁶⁵⁹ ŻD, t. 14, s. 99; WR, f. 40.

⁶⁶⁰ MPV, t. 1, s. 131.

⁶⁶¹ MPV, t. 1, s. 202, 301, t. 2, s. 173-176, 178, 180, 182, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 231, 240, 249, 257, 266, 273, 280, 288, 296, 330, 428, 435.

⁶⁶² LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 232.

⁶⁶³ LB, t. 2, s. 232.

⁶⁶⁴ LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 232.

⁶⁶⁵ ŻD, t. 14, s. 105.

⁶⁶⁶ MPV, t. 1, s. 128.

⁶⁶⁷ MPV, t. 1, s. 199, 300, 371, 380, 393, t. 2, s. 178, 182, 184, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 296, 328, 392, 409.

⁶⁶⁸ LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 230.

⁶⁶⁹ WR, f. 147.

⁶⁷⁰ LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 230; ŻD, t. 14, s. 99; WR, f. 149.

PŁAZA:

Kościół: Pierwsza wzmianka, w której występuje duchowny z Płazy w Aktach Oficjalatu w 1410 r.: *Stanislaus rector ecclesie de Plasza*⁶⁷¹. Parafia istniała tu co najmniej od 1435 r., gdy po raz pierwszy notowany jest pleban: *Bartholomeus plebanus de Plasza*⁶⁷².

Patronat: rycerski⁶⁷³

Wezwanie: Święty Krzyż⁶⁷⁴

Okręg parafialny: Płaza i 1. Bolęcín⁶⁷⁵

POBIEDR:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Mathias, plebanus ecclesie de Bobedre*⁶⁷⁶. Kościół występuje także później⁶⁷⁷.

Patronat: rycerski⁶⁷⁸

Wezwanie: Wszyscy Święci⁶⁷⁹

Okręg parafialny: W XV w.: Pobiedr, 1. Jaśkowice, 2. Trzeboł, 4. Sosnowice, 5. Bęczyn, 6. Brzezinka, 7. Paszkowka⁶⁸⁰. W XVI w. przybywają: 8. Chajduga, 3. Kopytówka (tylko w 1581 r. wymieniona w ramach parafii Pobiedr) i 9. Wielkie Drogi⁶⁸¹.

POLANKA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Tillo, plebanus ecclesie de Polenka*⁶⁸². Kościół występuje też później⁶⁸³.

Patronat: W XVI w. szlachecki⁶⁸⁴. Pierwotnie być może książęcy, gdyż wieś jeszcze w 1396 r. należała do książąt oświęcimskich⁶⁸⁵.

⁶⁷¹ AOf, vol. 4, f. 59.

⁶⁷² AOf, vol. 5, f. 125.

⁶⁷³ LB, t. 2, s. 202.

⁶⁷⁴ Tamże.

⁶⁷⁵ Tamże; WR, f. 130.

⁶⁷⁶ MPV, t. 1, s. 129.

⁶⁷⁷ MPV, t. 1, s. 200, 300, 371, 381, t. 2, s. 182, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 265, 272, 280, 288, 296, 329, 393, 409.

⁶⁷⁸ LB, t. 1, s. 129.

⁶⁷⁹ Tamże.

⁶⁸⁰ LB, t. 1, s. 64-66, 112, t. 2, s. 129.

⁶⁸¹ ŻD, t. 14, s. 48; WR, f. 200.

⁶⁸² MPV, t. 1, s. 128.

⁶⁸³ MPV, t. 1, s. 199, 300, 271, 380, 393, t. 2, s. 182, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 295, 328, 392, 409.

⁶⁸⁴ WR, f. 145.

⁶⁸⁵ KDM, t. 4, nr 1308, s. 54-55.

Wezwanie: Święty Mikołaj⁶⁸⁶

Okręg parafialny: Polanka⁶⁸⁷

POREBA ŻEGOTY:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Adulfus, plebanus ecclesie de Poramba Zeuota*⁶⁸⁸. Kościół występuje też później⁶⁸⁹.

Patronat: szlachecki⁶⁹⁰

Wezwanie: Święty Marcin⁶⁹¹

Okręg parafialny: W XV w.: Poręba Żegoty, 1. Brodła⁶⁹². W XVI w. także 2. Okleśna⁶⁹³.

PRZECISZÓW:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Jacobus, plebanus ecclesie de Villa Hertmanni*⁶⁹⁴. Kościół występuje też później⁶⁹⁵.

Patronat: W XV w. rycerski⁶⁹⁶. Pierwotnie być może książęcy, gdyż Przeciszów jeszcze w 1396 r. należał do Jana, księcia oświęcimskiego⁶⁹⁷.

Wezwanie: Święty Jan Chrzciciel⁶⁹⁸

Okręg parafialny: W XV i XVI w.: Przeciszów⁶⁹⁹. Jedynie w 1581 r. w okręgu parafialnym Przeciszowa wymienione także 5. Podolsze⁷⁰⁰.

PRZEGINIA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Andreas, plebanus ecclesie de Pregyna*⁷⁰¹. Kościół występuje w źródłach

⁶⁸⁶ WR, f. 145.

⁶⁸⁷ ŻD, t. 14, s. 101; WR, f. 147.

⁶⁸⁸ MPV, t. 1, s. 131.

⁶⁸⁹ MPV, t. 1, s. 202, 301, t. 2, s. 175, 187, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 266, 273, 280, 289, 296, 331, 393, 409, 428, 435.

⁶⁹⁰ WR, f. 122.

⁶⁹¹ Tamże.

⁶⁹² LB, t. 2, s. 233.

⁶⁹³ ŻD, t. 14, s. 33; WR, f. 123.

⁶⁹⁴ MPV, t. 1, s. 127.

⁶⁹⁵ MPV, t. 1, s. 198, 300, 371, 380, 393, t. 2, s. 175, 184, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 295, 328, 392, 409, 428.

⁶⁹⁶ LB, t. 2, s. 230.

⁶⁹⁷ KDM, t. 4, nr 1308, s. 54-55.

⁶⁹⁸ Tamże.

⁶⁹⁹ LB, t. 1, s. 81, t. 2, s. 230-231; ŻD, t. 14, s. 98; WR, f. 145.

⁷⁰⁰ ŻD, t. 14, s. 99.

⁷⁰¹ MPV, t. 1, s. 130.

do 1358 roku⁷⁰². W XIV w. ośrodek parafii został przeniesiony do Rybnej (zobacz), zaś Przeginia znalazła się poza parafią.

Patronat: nieznany

Wezwanie: nieznane

Okręg parafialny: W XIV w. co najmniej Przeginia i Rybna.

PRZYBRADZ:

Kościół: Pierwsza wzmianka o kościele w spisie świętopietrza z 1551 roku⁷⁰³. Pierwsza pewna wiadomość o istnieniu parafii w 1581 r.: *Fara Przybradz*⁷⁰⁴.

Patronat: szlachecki⁷⁰⁵

Wezwanie: Święta Katarzyna⁷⁰⁶

Okręg parafialny: Przybradz⁷⁰⁷

PRZYTKOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie świętopietrza z 1345 r.: *Ecclesia de Pribcovicz*⁷⁰⁸. Kościół występuje też później⁷⁰⁹.

Patronat: rycerski⁷¹⁰

Wezwanie: Święta Katarzyna⁷¹¹

Okręg parafialny: Przytkowice⁷¹², od 1598 r. także 1. Grabie⁷¹³.

RADOCZA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Sulco, plebanus ecclesie de Villa Mathei*⁷¹⁴. Kościół występuje też później⁷¹⁵.

Patronat: szlachecki⁷¹⁶

⁷⁰² MPV, t. 1, s. 201, 301, 371, 381, t. 2, s. 176, 178, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 272, 280, 288, 296.

⁷⁰³ G r o m n i c k i, dz. cyt., s. 318-319.

⁷⁰⁴ ŻD, t. 14, s. 100.

⁷⁰⁵ WR, f. 150.

⁷⁰⁶ Tamże.

⁷⁰⁷ ŻD, t. 14, s. 100; WR, f. 150.

⁷⁰⁸ MPV, t. 2, s. 187.

⁷⁰⁹ MPV, t. 2, s. 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 265, 273, 280, 288, 331, 435.

⁷¹⁰ LB, t. 2, s. 128.

⁷¹¹ WR, f. 200.

⁷¹² LB, t. 2, s. 128; ŻD, t. 14, s. 47; WR, f. 202.

⁷¹³ WR, f. 202.

⁷¹⁴ MPV, t. 1, s. 129.

⁷¹⁵ MPV, t. 1, s. 201, 300; t. 2, s. 173-176, 178, 180, 182, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 265, 273, 280, 288, 296, 330, 393, 409.

⁷¹⁶ WR, f. 152.

Wezwanie: Święty Klemens⁷¹⁷

Okręg parafialny: Radocza⁷¹⁸

RADZISZÓW:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Jacobus, plebanus ecclesie de Antiquo Radissow*⁷¹⁹. Kościół występuje też później⁷²⁰.

Patronat: duchowny (klasztorny)⁷²¹

Wezwanie: Święci Wawrzyniec i Katarzyna⁷²²

Okręg parafialny: Pierwotnie co najmniej Radziszów i 1. Brunaczów (już w XV w. notowany jako wieś opuszczona); w XV w. wymieniany tylko Radziszów⁷²³. W XVI w. dochodzi wieś 2. Jurczyce, a Brunaczów nie jest już wspomniany⁷²⁴. Jurczyce notuje już *Liber beneficiorum* Długosza (bez wskazania przynależności parafialnej)⁷²⁵. Być może więc należały one do parafii radziszowskiej już w XV w.

REGULICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Johannes, plebanus ecclesie de Regulicz*⁷²⁶. Kościół występuje też później⁷²⁷.

Patronat: duchowny (klasztorny)⁷²⁸

Wezwanie: Święty Wawrzyniec⁷²⁹

Okręg parafialny: Regulice i 1. Grodziec⁷³⁰

⁷¹⁷ Tamże.

⁷¹⁸ ŻD, t. 14, s. 101; WR, f. 152.

⁷¹⁹ MPV, t. 1, s. 129.

⁷²⁰ MPV, t. 1, s. 201, 300, 381, t. 2, s. 175, 176, 178, 180, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 240, 249, 265, 330, 380, 409, 428.

⁷²¹ LB, t. 1, s. 70, t. 2, s. 134, t. 3, s. 192.

⁷²² WR, f. 224.

⁷²³ LB, t. 2, s. 134-135, t. 3, s. 192-193.

⁷²⁴ ŻD, t. 14, s. 42; WR, f. 226.

⁷²⁵ LB, t. 3, s. 221.

⁷²⁶ MPV, t. 1, s. 129.

⁷²⁷ MPV, t. 1, s. 200, 300, 371, 384, t. 2, s. 188, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 265, 272, 280, 288, 296, 329, 393, 409.

⁷²⁸ LB, t. 2, s. 125, t. 3, s. 190.

⁷²⁹ LB, t. 3, s. 190.

⁷³⁰ LB, t. 2, s. 125, t. 3, s. 189-190; ŻD, t. 14, s. 31; WR, f. 125.

RUDAWA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Lipoldus, plebanus ecclesie de Rudawa*⁷³¹. Kościół występuje też później⁷³².

Patronat: duchowny⁷³³

Wezwanie: Wszyscy Święci⁷³⁴

Okręg parafialny: W XV w.: Rudawa, 1. Radwanowice, 2. Pisary, 3. Niegoszowice, 4. Nawojowa Góra, 5. Nielepice, 6. Żar, 7. Dubie, 8. Siedlec, 9. Brzezinka⁷³⁵. W 1581 r. w ramach parafii wymieniona także 10. Młynka, lecz brak Dubia⁷³⁶. Wizytacja z 1598 r. podaje Dubie nie notując Młynki. Dodatkowo pojawia się w parafii 13. Podchełmie⁷³⁷.

RYBNA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie świętopietrza z 1338 r.: *Ecclesia de Rybna*⁷³⁸. pierwotnie była to druga siedziba parafii Przeginia (zobacz). Kościół występuje też później⁷³⁹.

Patronat: duchowny (klasztorny)⁷⁴⁰

Wezwanie: Narodzenie NMP⁷⁴¹

Okręg parafialny: Rybna, Przeginia, 1. Czulów, 2. Czulówek⁷⁴²

RYCZÓW:

Kościół: Pierwsza (i jedyna) wzmianka o istnieniu parafii w Ryczowie pochodzi z *Liber beneficiorum* Długosza⁷⁴³. Kościół występuje później jako filia, o którą w 1598 r. toczył się spór między Spytkowicami i Woźnikami⁷⁴⁴.

Patronat: duchowny (klasztorny)⁷⁴⁵

Wezwanie: Święty Krzyż⁷⁴⁶

⁷³¹ MPV, t. 1, s. 130.

⁷³² MPV, t. 1, s. 201, 301, 354, 371, 384, t. 2, s. 188, 195, 204, 214, 223, 233, 242, 251, 259, 267, 275, 283, 290, 297, 330, 393, 409.

⁷³³ LB, t. 2, s. 60.

⁷³⁴ LB, t. 1, s. 165, t. 2, s. 60.

⁷³⁵ LB, t. 1, s. 8, 39, 165, t. 2, s. 60-61.

⁷³⁶ ŻD, t. 14, s. 33-34.

⁷³⁷ WR, f. 109.

⁷³⁸ MPV, t. 2, s. 174.

⁷³⁹ MPV, t. 2, s. 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 265, 330, 393, 409, 435.

⁷⁴⁰ LB, t. 2, s. 134.

⁷⁴¹ WR, f. 118.

⁷⁴² LB, t. 2, s. 134, t. 3, s. 187, 189; ŻD, t. 14, s. 38; WR, f. 119.

⁷⁴³ LB, t. 3, s. 429.

⁷⁴⁴ WR, f. 193-194.

⁷⁴⁵ LB, t. 3, s. 429.

⁷⁴⁶ Tamże.

Okręg parafialny: Ryczów i 2. Półwieś⁷⁴⁷**SANKA:**

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Albertus, plebanus ecclesie de Somschow*⁷⁴⁸. Kościół występuje też później⁷⁴⁹.

Patronat: rycerski⁷⁵⁰

Wezwanie: Święty Jakub Apostoł⁷⁵¹

Okręg parafialny: W XV w. Sanka⁷⁵². W XVI w. także 1. Frywałd⁷⁵³. Ponieważ Frywałd istniał już w 1400 r.⁷⁵⁴ możemy przypuszczać, że należał do parafii już w XV w.

SIDZINA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wizytacji z 1598 roku⁷⁵⁵. Prawdopodobnie próbowano tu stworzyć parafię, lecz ostatecznie utrwalił się filialny status kościoła.

Patronat: królewski⁷⁵⁶

Wezwanie: Nie podane w wizytacji. Kościół był wówczas jeszcze nie konsekrowany⁷⁵⁷.

Okręg parafialny: Sidzina⁷⁵⁸

SPYTKOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Michael, plebanus ecclesie de Spichowicz*⁷⁵⁹. Ponieważ wiemy, że w Spytkowicach w 1229 r. odbył się wiec, na którym podczas mszy został wzięty do niewoli Henryk Brodaty⁷⁶⁰ możemy się domyślać istnienia tu już wtedy świątyni grodowej.

⁷⁴⁷ LB, t. 3, s. 429-430.

⁷⁴⁸ MPV, t. 1, s. 131.

⁷⁴⁹ MPV, t. 1, s. 202, 301, t. 2, s. 187, 193, 202, 211, 221, 231, 240, 249, 257, 266, 273, 280, 289, 296, 330, 393, 409.

⁷⁵⁰ LB, t. 2, s. 45.

⁷⁵¹ WR, f. 120. Informacja zamieszczona w *Liber beneficiorum* – LB, t. 2, s. 45 jest szesnastowiecznym dopiskiem.

⁷⁵² LB, t. 2, s. 45.

⁷⁵³ ŻD, t. 14, s. 35.

⁷⁵⁴ SHGWK, cz. 1, s. 686.

⁷⁵⁵ WR, f. 170.

⁷⁵⁶ Tamże.

⁷⁵⁷ Tamże.

⁷⁵⁸ WR, f. 172.

⁷⁵⁹ MPV, t. 1, s. 128.

⁷⁶⁰ MPH, t. 3, s. 486.

Patronat: książęcy⁷⁶¹

Wezwanie: Święta Katarzyna⁷⁶²

Okręg parafialny: W XV w.: Spytkowice, Bachowice, 1. Łączany⁷⁶³. W XVI w. przybywają: 2. Półwieś oraz Miejsce, które podobnie jak Bachowice jest siedzibą świątyni filialnej⁷⁶⁴. W 1598 r. pleban spytkowicki toczył spór o zwierzchnictwo nad kościołem filialnym w Ryczowie. Ryczowem zarządzał wtedy pleban woźnicki⁷⁶⁵.

STRONIE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Hermanus, plebanus ecclesie de Stronow*⁷⁶⁶. Kościół występuje też wielokrotnie w latach 1327-1357⁷⁶⁷. Między 1358 a 1373 r. kościół w Stroniu zanikł. Prawdopodobnie nową siedzibą parafii stał się Stryszów (zobacz).

Patronat: nieznany

Wezwanie: nieznane

Okręg parafialny: W XIV w. Stronie oraz być może Stryszów.

STRYSZÓW:

Kościół: Pierwsza wzmianka mówiąca prawdopodobnie o kościele stryszowskim w spisie świętopietrza z 1335 r.: *Strassow*⁷⁶⁸. Zapewne był to wtedy drugi kościół parafii strońskiej. Świątynia w Stryszowie ponownie pojawia się w latach 1373-1374⁷⁶⁹ i jest siedzibą parafii co najmniej do 1435 roku⁷⁷⁰. W drugiej połowie XV w. parafia ma swą siedzibę w Zakrzowie (zobacz), lecz najpóźniej od 1513 r. centrum jej znajduje się w Stryszowie: *Strycho-wa*⁷⁷¹.

Patronat: szlachecki⁷⁷²

Wezwanie: Święty Mikołaj⁷⁷³

⁷⁶¹ LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 229.

⁷⁶² LB, t. 2, s. 229.

⁷⁶³ LB, t. 1, s. 90, t. 2, s. 229-230, t. 3, s. 193-194.

⁷⁶⁴ WR, f. 189-191.

⁷⁶⁵ WR, f. 193-194.

⁷⁶⁶ MPV, t. 1, s. 130.

⁷⁶⁷ MPV, t. 1, s. 202, 301, t. 2, s. 176, 178, 180, 182, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 230, 340, 249, 257, 265, 273, 280, 288, 330, 393, 409.

⁷⁶⁸ MPV, t. 1, s. 375.

⁷⁶⁹ G r o m n i c k i, dz. cyt., s. 320-321.

⁷⁷⁰ AOI, vol. 5, f. 116, 119, 135.

⁷⁷¹ RC (1513), f. 36.

⁷⁷² WR, f. 177.

⁷⁷³ Tamże.

Okręg parafialny: W XIV w. zapewne Stryszów i Stronie. W XVI w. także: Zakrzów (jako siedziba filii), 1. Leśnica, 2. Dąbrówka, 3. Marcówka⁷⁷⁴ oraz 10. Ostałowa i 11. Zagórze⁷⁷⁵.

TECZYN (TECZYNEK):

Kościół: Pierwsza wzmianka w spisie świętopietrza z 1335 r.: *Tancin*⁷⁷⁶. Kościół występuje też później⁷⁷⁷.

Patronat: szlachecki⁷⁷⁸

Wezwanie: Święta Katarzyna⁷⁷⁹

Okręg parafialny: W XVI w.: Tęczyn, 1. Rudno, 2. Wola⁷⁸⁰.

TŁUCZAŃ:

Kościół: Dokument fundacyjny i erekcyjny wystawiony w Krakowie 27 VII 1353 roku⁷⁸¹. Kościół występuje w spisach dziesięciny papieskiej⁷⁸² i świętopietrza⁷⁸³ z lat 1355-1357.

Patronat: rycerski⁷⁸⁴

Wezwanie: Pierwotnie Święci Jan Chrzciciel, Andrzej Apostoł i Małgorzata⁷⁸⁵. W XV w. Święty Andrzej Apostoł⁷⁸⁶.

Okręg parafialny: Tłuczań, 1. Kossowa, 2. Chrzastowice⁷⁸⁷. Długosz zapewne przez pomyłkę podaje w ramach parafii też Graboszyce⁷⁸⁸.

TYNIEC:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Grimislaus, plebanus ecclesie de Thintia*⁷⁸⁹. Powstanie kamiennego kościoła w Tyńcu jest przez archeologów datowane na XI wiek⁷⁹⁰.

⁷⁷⁴ WR, f. 179.

⁷⁷⁵ ŻD, t. 14, s. 103.

⁷⁷⁶ MPV, t. 1, s. 372.

⁷⁷⁷ MPV, t. 1, s. 384, t. 2, s. 195, 204, 214, 223, 233, 242, 267, 275, 283, 290, 297, 331, 380, 393, 409, 428, 435.

⁷⁷⁸ WR, f. 105.

⁷⁷⁹ Tamże.

⁷⁸⁰ ŻD, t. 14, s. 33; WR, f. 107.

⁷⁸¹ KDM, t. 1, nr 234, s. 278.

⁷⁸² MPV, t. 2, s. 435.

⁷⁸³ MPV, t. 2, s. 280, 288.

⁷⁸⁴ KDM, t. 1, nr 234, s. 278.

⁷⁸⁵ Tamże.

⁷⁸⁶ LB, t. 2, s. 233.

⁷⁸⁷ KDM, t. 1, nr 234, s. 278; LB, t. 1, s. 84, 112, t. 2, s. 233; ŻD, t. 14, s. 98.

⁷⁸⁸ LB, t. 1, s. 112, t. 2, s. 233.

⁷⁸⁹ MPV, t. 1, s. 127.

⁷⁹⁰ M r o c z k o, dz. cyt., s. 49.

Patronat: duchowny (klasztorny)⁷⁹¹

Wezwanie: Święty Andrzej Apostoł⁷⁹²

Okręg parafialny: W XV w.: Tyniec, 1. Skotniki, 2. Bodzów, 3. Kostrze, 4. Piekary, 5. Ściejowice, 6. Rączna⁷⁹³. W XVI w. także: 7. Jeziorzany⁷⁹⁴, istniejące już w XV w.⁷⁹⁵, być może więc pominięte przez Długosza przez pomyłkę.

WADOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r. Wyraźnie nazywa ona kościół wadowicki filialnym: *Item de ecclesie de Wadowicz nihil habet, quia filialis est ecclesie [...] de Muchar*⁷⁹⁶. W 1327 r. kościół w Wadowicach jest nazwany parafialnym⁷⁹⁷. Wciąż jednak płaci on wyłącznie świętopietrze, nie występując samodzielnie w spisach dziesięciny papieskiej. W 1350 r. ponownie zapisano informację, że Wadowice nie płacą dziesięciny papieskiej, gdyż są kościołem filialnym⁷⁹⁸. Źródłowe potwierdzenie istnienia parafii w Wadowicach mamy od 1383 roku⁷⁹⁹.

Patronat: duchowny⁸⁰⁰

Wezwanie: Wszyscy Święci⁸⁰¹

Okręg parafialny: W XV w.: Wadowice, 1. Roków, 6. Śleszowice⁸⁰². W XVI w. ubył Śleszowice, przybyły zaś: Jaroszowice, 2. Gorzeń, 3. Tomice, 5. Zawada oraz 4.

WIEPRZ:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Thedericus, plebanus ecclesie de Weprez*⁸⁰³. Kościół występuje też później⁸⁰⁴.

Patronat: rycerski⁸⁰⁵

Wezwanie: Wszyscy Święci⁸⁰⁶

⁷⁹¹ LB, t. 2, s. 122, t. 3, s. 183.

⁷⁹² KDM, t. 4, nr 1179, s. 173-174; LB, t. 1, s. 60, 241, t. 2, s. 122, t. 3, s. 183.

⁷⁹³ LB, t. 1, s. 60, 112, 249, t. 2, s. 122-123.

⁷⁹⁴ ŻD, t. 14, s. 41-42; WR, f. 228.

⁷⁹⁵ LB, t. 3, s. 185.

⁷⁹⁶ MPV, t. 1, s. 130.

⁷⁹⁷ MPV, t. 1, s. 301.

⁷⁹⁸ MPV, t. 2, s. 330.

⁷⁹⁹ ZDKDK, cz. 1, nr 83, s. 122.

⁸⁰⁰ LB, t. 2, s. 264.

⁸⁰¹ Tamże.

⁸⁰² LB, t. 1, s. 83-84, t. 2, s. 264.

⁸⁰³ MPV, t. 1, s. 128.

⁸⁰⁴ MPV, t. 1, s. 199, 300, 371, 381, 393, t. 2, s. 180, 182, 184, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 240, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 296, 328, 392, 409.

⁸⁰⁵ LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 232.

⁸⁰⁶ WR, f. 154.

Okręg parafialny: W XV w.: Wieprz i Andrychów⁸⁰⁷. W XVI w. Andrychów ubywa⁸⁰⁸.

WITANOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Paulus, plebanus ecclesie de Villa Wriderici seu Vitanowicz*⁸⁰⁹. Kościół występuje też później⁸¹⁰.

Patronat: rycerski⁸¹¹

Wezwanie: Święty Mikołaj⁸¹²

Okręg parafialny: Witanowice, 1. Babica, 2. Lgota⁸¹³

WOLA RADZISZOWSKA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Vitko, plebanus ecclesie de Novo Radisso*⁸¹⁴. Kościół występuje też później⁸¹⁵.

Patronat: duchowny (klasztorny)⁸¹⁶

Wezwanie: W XV w.: Narodzenie NMP⁸¹⁷. W XVI w.: Wniebowzięcie NMP⁸¹⁸.

Okręg parafialny: W XV w.: Wola Radziszowska i Leńcze⁸¹⁹. W XVI w. parafia jednowioskowa⁸²⁰.

WOŹNIKI:

Kościół: Pierwsza wzmianka w dokumencie dla benedyktynek ze Staniątek, pochodzącego z 1242 r.: *Woznyk cum ecclesia*⁸²¹. Kościół występuje także regularnie w źródłach przekrojowych z XIV wieku⁸²².

⁸⁰⁷ LB, t. 1, s. 81, 83, t. 2, s. 232-233.

⁸⁰⁸ ŻD, t. 14, s. 101; WR, f. 156.

⁸⁰⁹ MPV, t. 1, s. 128.

⁸¹⁰ MPV, t. 1, s. 199, 300, 371, 381, 393, t. 2, s. 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 295, 328, 392, 409.

⁸¹¹ LB, t. 2, s. 260.

⁸¹² Tamże.

⁸¹³ Tamże; ŻD, t. 14, s. 99; WR, f. 186.

⁸¹⁴ MPV, t. 1, s. 130.

⁸¹⁵ MPV, t. 1, s. 201, 301, 370, 381, 393, t. 2, s. 178, 182, 185, 187, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 265, 273, 280, 288, 296, 330, 393, 409, 435.

⁸¹⁶ LB, t. 2, s. 135.

⁸¹⁷ Tamże.

⁸¹⁸ WR, f. 209.

⁸¹⁹ LB, t. 2, s. 135, t. 3, s. 217.

⁸²⁰ ŻD, t. 14, s. 42; WR, f. 209.

⁸²¹ KDM, t. 2, nr 419, s. 63-65.

⁸²² MPV, t. 1, s. 128, 200, 300, 353, t. 2, s. 185, 193, 202, 211, 221, 231, 240, 249, 257, 266, 273, 280, 288, 296, 329, 330, 329, 330, 392, 409.

Patronat: duchowny (klasztorny)⁸²³

Wezwanie: W XV w.: NMP⁸²⁴. W XVI w.: Wniebowzięcie NMP⁸²⁵.

Okręg parafialny: W XV w.: Woźniki, Zygodowice, Ryczów (będący siedzibą kościoła filialnego), 2. Półwieś, Wadowice (jako filia w sensie historycznym, z własnym okręgiem terytorialnym)⁸²⁶. W XVI w.: Woźniki i Zygodowice, zaś filia Ryczów z Półwsią pod administracją plebana woźnickiego⁸²⁷.

WYSOKA:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie świętopietrza z 1354 r.: *Ecclesia de Vissoka*⁸²⁸. Brak kościoła w wykazach dziesięciny papieskiej, co może sugerować, że istniał tu tylko kościół filialny. Wzmiankę o świątyni parafialnej w Wysokiej mamy dopiero z 1598 roku⁸²⁹.

Patronat: szlachecki⁸³⁰

Wezwanie: Święta Maria Magdalena⁸³¹

Okręg parafialny: Wysoka⁸³²

ZAKRZÓW:

Kościół: Pierwsza wzmianka w *Liber Beneficiorum* Długosza: *ZAKRZOW villa habens in se parochialem ecclesiam*⁸³³. Była to piętnastowieczna siedziba parafii Stronie (zobacz) – Stryszów (zobacz). W XVI w. centrum parafii ponownie został Stryszów.

Patronat: królewski⁸³⁴

Wezwanie: Święta Anna⁸³⁵

Okręg parafialny: W XV w.: Zakrzów, Witanowice, Stronie, 2. Skawce⁸³⁶.

⁸²³ LB, t. 1, s. 83, t. 2, s. 234, t. 3, s. 430.

⁸²⁴ Tamże.

⁸²⁵ WR, f. 188.

⁸²⁶ LB, t. 1, s. 83, 84, t. 2, s. 234, t. 3, s. 430.

⁸²⁷ ŻD, t. 14, s. 105; WR, f. 188, 194.

⁸²⁸ MPV, t. 2, s. 266.

⁸²⁹ WR, f. 184.

⁸³⁰ Tamże.

⁸³¹ Tamże.

⁸³² Tamże.

⁸³³ LB, t. 1, s. 88, t. 2, s. 292.

⁸³⁴ Tamże.

⁸³⁵ LB, t. 2, s. 292.

⁸³⁶ LB, t. 1, s. 82, 88, t. 2, s. 292, 293.

ZALAS:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1327 r.: *Item Martinus, plebanus ecclesie de Zalocz [...] quia nova est ecclesia*⁸³⁷. Kościół występuje też później⁸³⁸.

Patronat: rycerski⁸³⁹

Wezwanie: Święta Maria Magdalena⁸⁴⁰

Okręg parafialny: Zalas⁸⁴¹

ZATOR:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Henricus, plebanus (!) ecclesie de Zathor*⁸⁴². Kościół występuje też później⁸⁴³.

Patronat: książe⁸⁴⁴

Wezwanie: Święty Jerzy⁸⁴⁵

Okręg parafialny: W XV w.: Zator, 1. Grodzisko, 2. Smolice, 3. Laskowa, 4. Trzebieńczyce, 5. Podolsze⁸⁴⁶. W 1581 r. też 6. Rudze (wspomniane już w *Liber beneficiorum* bez przynależności parafialnej⁸⁴⁷) i 7. Wiglowice, ale brak Grodziska, Smolic, Laskowej, Trzebieńczyce i Podolsza⁸⁴⁸. W 1598 r.: Zator, Laskowa, Trzebieńczyce, Rudze, Podolsze i Wiglowice. Brak Grodziska i Smolic⁸⁴⁹.

ZEBRZYDOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Nicolaus, plebanus ecclesie de Villa Siffridi*⁸⁵⁰. Kościół występuje też później⁸⁵¹.

Patronat: szlachecki⁸⁵²

⁸³⁷ MPV, t. 1, s. 202.

⁸³⁸ MPV, t. 1, s. 301, 384, t. 2, s. 173, 181, 183, 185, 188, 195, 204, 214, 223, 242, 251, 260, 267, 275, 283, 290, 297, 331, 393, 409.

⁸³⁹ LB, t. 2, s. 45.

⁸⁴⁰ WR, f. 120.

⁸⁴¹ LB, t. 2, s. 45; ŻD, t. 14, s. 33; WR, f. 122.

⁸⁴² MPV, t. 1, s. 127.

⁸⁴³ MPV, t. 1, s. 198, 295, 300, 353, 354, 371, 380, 381, 393, t. 2, s. 173-176, 178, 180, 182, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 327, 392, 408.

⁸⁴⁴ LB, t. 1, s. 80, t. 2, s. 228.

⁸⁴⁵ WR, f. 136.

⁸⁴⁶ LB, t. 1, s. 80-83, t. 2, s. 228-229, t. 3, s. 67-68.

⁸⁴⁷ LB, t. 3, s. 68.

⁸⁴⁸ ŻD, t. 14, s. 105.

⁸⁴⁹ WR, f. 136.

⁸⁵⁰ MPV, t. 1, s. 129.

⁸⁵¹ MPV, t. 1, s. 200, 300, 366, t. 2, s. 187, 193, 202, 211, 221, 230, 240, 249, 257, 280, 296, 329, 393, 409.

⁸⁵² WR, f. 203.

Wezwanie: Święty Marcin⁸⁵³

Okręg parafialny: W XVI w.: Zebrzydowice i 2. Stanisław⁸⁵⁴.

ZEMBRZYCE:

Kościół: Erekcja parafii w 1533 roku⁸⁵⁵.

Patronat: szlachecki⁸⁵⁶

Wezwanie: W 1533 r.: NMP, Święci Jan Chrzciciel i Katarzyna, w 1598 r.: Święty Jan Chrzciciel⁸⁵⁷.

Okręg parafialny: W 1533 r. Zembrzyce i 1. Sucha⁸⁵⁸. W 1598 r. dochodzi 2. Stryszawa⁸⁵⁹.

ZYGODOWICE:

Kościół: Pierwsza wzmianka w wykazie dziesięciny papieskiej z 1326 r.: *Item Michael, plebanus ecclesie de Villa Zebotonis*⁸⁶⁰. Kościół występuje też później⁸⁶¹, zanika jednak zapewne już w XIV w. W XV w. Zygodowice wchodziły w skład parafii Woźniki⁸⁶².

Patronat: nieznan

Wezwanie: nieznan

Okręg parafialny: Zapewne jedynie Zygodowice.

⁸⁵³ Tamże.

⁸⁵⁴ ŻD, t. 14, s. 103.

⁸⁵⁵ H e u m a n n, *Wiadomość o parafii Zembrzyce*, s. 23-24.

⁸⁵⁶ Tamże; WR, f. 114.

⁸⁵⁷ Tamże.

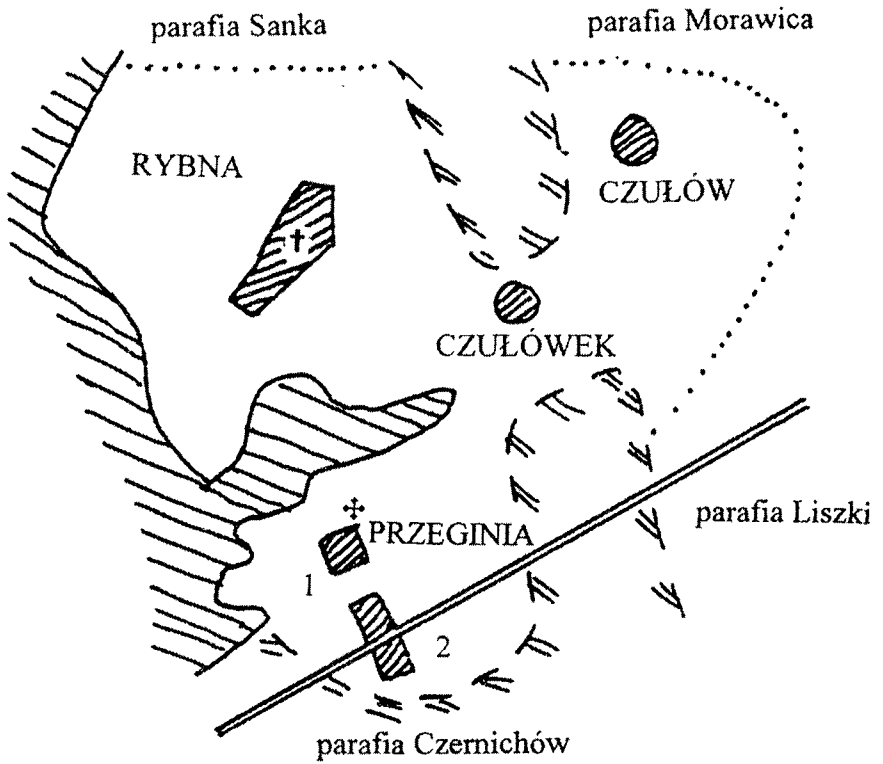
⁸⁵⁸ H e u m a n n, *Wiadomość o parafii Zembrzyce*, s. 23-24.

⁸⁵⁹ WR, f. 114.

⁸⁶⁰ MPV, t. 1, s. 128.

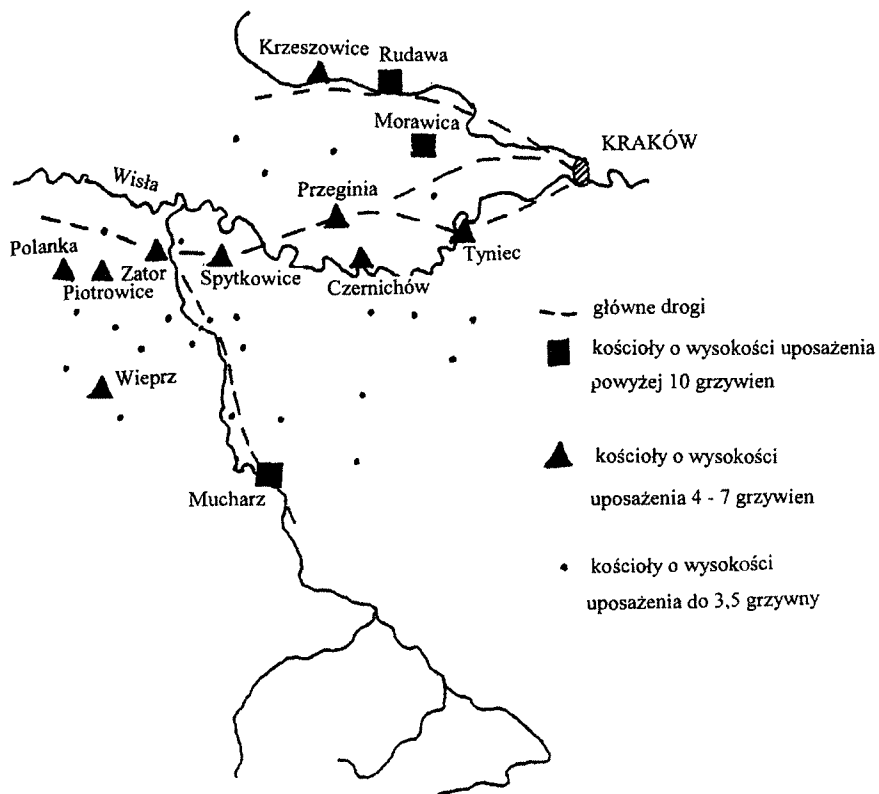
⁸⁶¹ MPV, t. 1, s. 199, 300, 354, 371, t. 2, s. 173-175, 178, 180, 182, 184, 187, 192, 201, 211, 221, 230, 239, 248, 257, 265, 272, 280, 288, 328, 380, 435.

⁸⁶² LB, t. 2, s. 234.

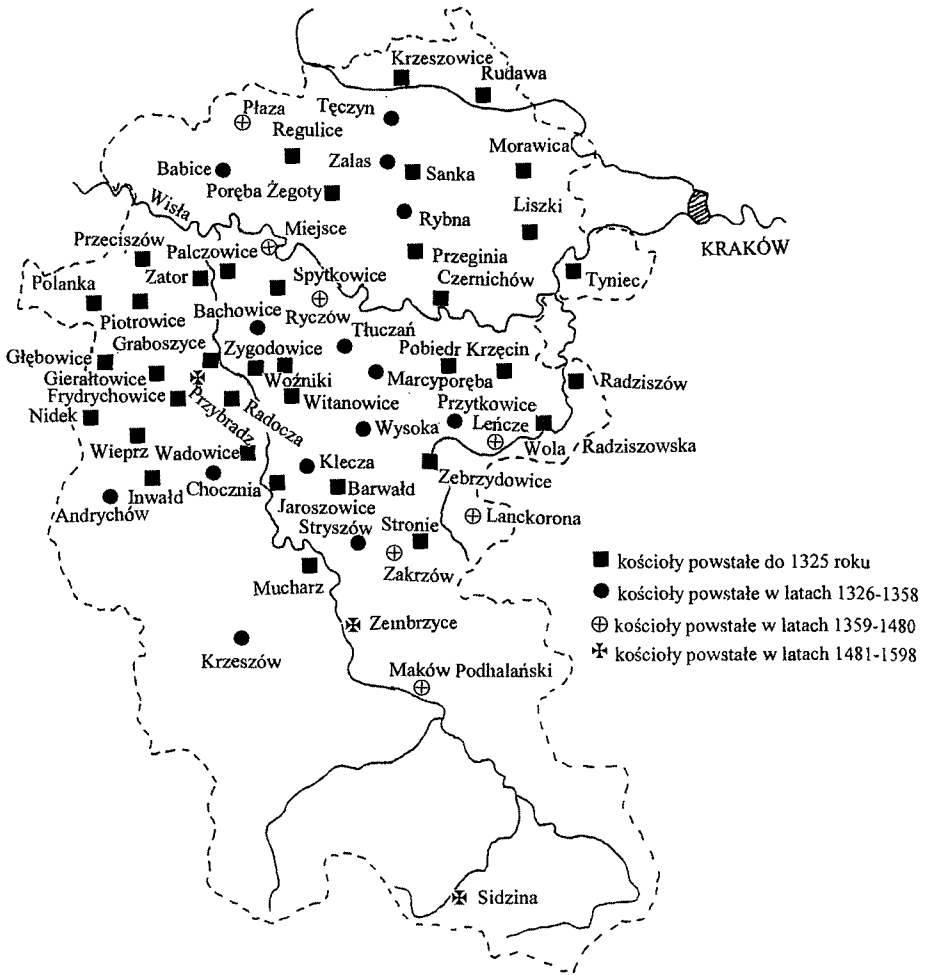

- wsie wchodzące w skład parafii
- dzisiejszy zasięg lasów
- zasięg lasów w XVI w.
- przybliżone granice parafii
- == droga z Krakowa na Śląsk
- 1 część benedyktynów tynieckich
- 2 część szlachecka
- ⊕ kaplica w Przegini (miejsce pierwotnej świątyni)
- † kościół w Rybnej

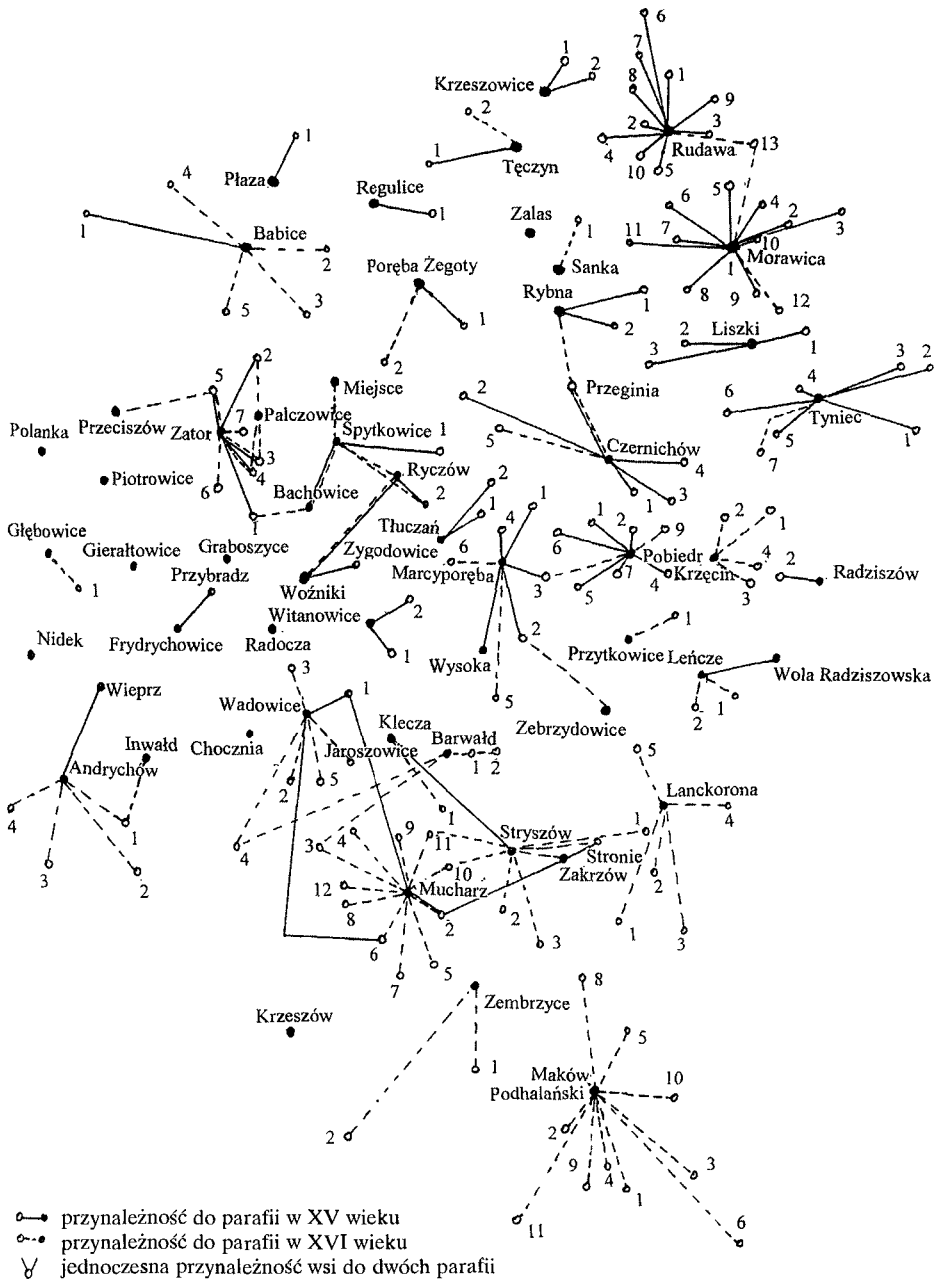
Mapa nr 1. Parafia Przeginia - Rybna

Mapa nr 2. Najstarsze kościoły dekanatu Zator

Mapa nr 3. Kościoły dekanatu zatorskiego do końca XVI wieku

Mapa nr 4. Mapa okręgów parafialnych dekanatu Zator w XV i XVI wieku

DIE ENTWICKLUNG DES PFARRGEMEINDENETZES IM DEKANAT ZATOR BIS ENDE DES XVI. JHS.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor beschreibt die Entwicklung des Pfarrgemeindenetzes auf dem Gebiet des mittelalterlichen Dekanats Zator bis zum Ende des XVI. Jhs. In dieser Zeit entstanden auf dem genannten Gebiet 71 Kirchen und Kapellen. 60 von ihnen erfüllten in verschiedenen Zeitperioden die Rolle einer Pfarrkirche. Es existierten hier damals 56 Pfarreien. Ein Teil von ihnen hörte schon im Mittelalter auf, zu existieren; einige wechselten ihren Sitz.

Die Mehrzahl der Kirchen (36 Pfarrkirchen und eine Ferialkirche) entstanden bis 1325. Wegen mangelnder Quellen kann man in den meisten Fällen die genaue Zeit ihrer Gründung nicht angeben. Auf Grund einer speziellen Methode kann man möglicherweise die ältesten Kirchen nennen, die mit ihrer Herkunft vielleicht bis ins XI. und XII. Jh. zurückreichen. Diese Gruppe zählt etwa zehn Kirchen.

In den nächsten Perioden, deren chronologische Grenzen die eine einigermaßen vollständige Pfarrstruktur des Dekanats in einem bestimmten Zeitabschnitt (1325-1358, 1480, 1598) wiedergebenden Durchschnittsquellen ausmarken, hört die Dynamik des Pfarrgemeindenetzes allmählich auf.

Seit Ende des XVI. Jhs. entstehen auf diesem Gebiet keine neuen Kirchen mehr, bis an das Ende der Republik Polen. Das hängt sicherlich mit der Tatsache zusammen, daß Bedürfnisse der Ortsbewohner zufriedengestellt und Kolonisationsprozesse beendet worden sind.

Die Entwicklung des Pfarrgemeindenetzes ist eng verbunden mit der Siedlungsentwicklung, mit politischer Situation und gesellschaftlichen Erscheinungen (Stiftungsaktionen der machthaberischen Familien und kirchlichen Institutionen). Auf dem Gebiet des Dekanats Zator hat die deutsche Kolonisation deutliche Spuren hinterlassen. Das steht im Zusammenhang mit der Existenz einer großen Anzahl von den eins oder zwei Dörfern umfassenden Kirchen und Pfarreien.

Übersetzt von Jolanta Janoszcyk